130 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 130

ВЕЧИТИ МЛАДОЖЕЊА

РОМАН

НАПИСАО
Јаков Игњатовић

Драгољуб Живковић Штикла

Предраг Јовановић

/ Драгољуб Живковић

Предраг Јовановић

Предраг Ј Јовановић

130 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 130

ВЕЧИТИ МЛАДОЖЕЊА

РОМАН,

НАПИСАО

ЈАКОВ ИГЊАТОВИЋ

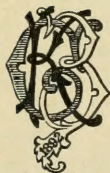

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА „ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“
Чика-Љубина улица број 8.
1910.

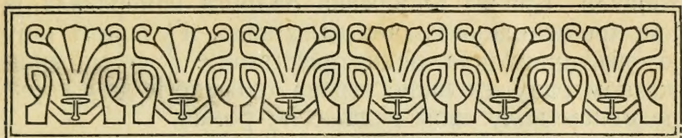

ПРЕДГОВОР „ВЕЧИТОМ МЛАДОЖЕЊИ“

Јаков Игњатовић, којега су шездесетих година прошлога века називали „Српски Јокаји“, — што је онда значило исто онолико као када су Лазу К. Лазаревића осамдесетих година називали „Српски Тургењев“, — Јаков Игњатовић и данас заузима знатно место у историји српске књижевности, једно од најважнијих места у историји српске приповетке и романа. Један од најранијих и најплоднијих приповедача и романописаца наших у опште, он је први представник реализма у нашој књижевности, и његова дела немају само историјску и релативну вредност, или вредност социјалних докумената једнога доба, но и праву књижевну вредност, независну од сваких других обзира. Она се и данас могу читати, и заслужују да буду читана.

Српска Књижевна Задруга је из тих разлога, још пре десет година, 1900, издала његов познати роман *Милан Наранџић,* са предговором Г. Момчила Иванића. Али, од Јакова Игњатовића остала су још два довршена романа који из књижевних листова нису прештампани у засебне књиге, и који су тако остали неприступачни широј читалачкој публици. То су: *Васа Рештекш,* који је изашао у *Ошаџбини* за 1875, и *Вечиши Младожења,* који се јавио у *Срйској Зори* за 1878. *Вечиши Младожења* је можда најјачи, али свакако најкарактеристичнији роман Игња-

товићев. Српска Књижевна Задруга намеравала је још пре неколико година да га изда, и у анкети коју је она приредила ради оријентације у своме књижевном раду, са више страна тражено је да у којем редовном колу свом изда и тај роман.

*
* *

Романи Јакова Игњатовића могу се поделити у три групе: историјски романи, као што је *Ђурађ Бранковић,* хумористични и авантуристички романи, — који толико подсећају на такозване пикарске романе на Западу, — као што су *Трпен Спасен, Милан Наранџић* и *Васа Решпект,* и најзад социјални романи, у пуном смислу речи, као што су *Чудан Свет, Стари и Нови Мајстори, Патница* и *Вечити Младожења.* Најзанимљивији и најчитанији су његови хумористични и авантуристички романи, али од највећега су замашаја и најтрајније су вредности његови социјални романи. Међу њима *Вечити Младожења* несумњиво заузима прво место.

По наслову овога романа очекивао би се хумористични роман, лична историја каквог смешног типа, као што је случај у *Милану Наранџићу* или у роману *Трпен Спасен.* Али јунак *Вечитог Младожење,* Шамика Кирић, није од исте врсте људи од које су Милан Наранџић и Ђока Глађеновић, и његови доживљаји, све то бесплодно трубадурство овога „Вечитога Јуде“ љубави и брака, није ни мало весело. Пропали женидбени покушаји једног маловарошког „гавалира“ и „галантома“ проширили су се у велику и мрачну слику социјалне врсте; и роман је постао слика једне оболеле средине, социјални документ вишега рада и већега замашаја. Тај роман живо и живописно описује пропадање српског грађанског сталежа у Сент-Андреји, а може се рећи и српског грађанства у Јужној Угарској, које је некада толико значило и које је и национално и социјално тако пало.

Игњатовић је волео своје родно место, волео онако као што су га волели његови претци који су

поносно певали: „Будим-Пешта равна, Сент-Андреја славна“ и „Ми же Сентадрејци целог света славни“. У своме великом локалном патриотизму, који је носио у срцу кроза цео живот, он је писао: „Сент-Андрија је била некада Фарос, светилник Српства“. И одиста, то је у великој мери било тачно.

Када се на крају XVII века са Балкана кренуо знатан део српскога народа, то нису били убоги пастири и варварски брђани, но оно што је било најистакнутије, најимућније, најважније у српском народу, они који су повели народ против Турака и који су имали разлога да се боје освете разгневљених победилаца, народни прваци, свештеници, калуђери, грађани из свих градова српских, трговци и занатлије. И у бежању пред турском навалом, они који су били најимућнији и најистакнутији отишли су на крајњи Север. И тако су се у горњим крајевима Угарске, у варошима Будиму, Сент-Андреји, Пешти, Јегри, Острогону, Коморану, Ђуру, населили прилично многобројни трговци и занатлије српски, вични трговини и занатима, организовани већ у руфете и у еснафе, новчано прилично обезбеђени. Помешавши се са ранијим српским досељеницима, већ упућеним у нови културни живот, они су се брзо прилагодили новим условима живота, заузели важна места у новој домовини, и узели у своје руке велики део промета и производње. Барон Бартенштајн, у свом извештају о српском народу из друге половине XVIII века, вели, како су ти „имућни Илири“ узели у своје руке трговину и занате у војничкој и немешкој „лењој Угарској“, а цар Јосиф II, у упутствима, изданим 1785 године жупанијским комесарима, препоручује им да штите Србе, „људе веште“, добре војнике али још боље трговце, „Раце и неунијатске Грке који се баве трговином у Будиму, Пешти и Јегри, Сент-Андреји, јер они доста чине промет на државну корист“. Из тог напредног, предузимљивог грађанства српског, из редова тих „почтенородних господара“ и „купаца“, „почтених мајстора“ и „честних граждана“, расејаних по варошима почев од „царствујушчега

града Вијене“ па до „сребробогатога Земуна“, изишли су они родољубиви народни представници и посланици на црквеним саборима, који су онако предано, одважно и са великим жртвама бранили права и привилегије српскога народа, потом „националисте“, присталице напредних реформа Јосифа II, и они „доброжелатељи“ и „опшче ползе ревнитељи“, који су у XVIII и почетком XIX веку не само куповали српске књиге но и издржавали многе српске писце, почев од Доситеја Обрадовића па до Вука Караџића.

Међу тим родољубивим српским варошима, у редовима тих напредних и за народно добро заузетих грађана, Сент-Андреја и Сент-Андрејци су заузимали једно од првих места. Првих година после Сеобе, ту је била столица патријарха Арсенија Црнојевића III, и богати српски досељеници подигли су у њој седам српских цркава, више но што их још и данас и једно српско место има. Сент-Андрејски Срби узимају не само локалну трговину но и знатан део земаљске трговине у своје веште и предузимљиве руке. Њихове лађе плове од Беча до Сиска и Земуна; они тргују са Лајпцигом, Нирнбергом, Краковом, Ријеком и Трстом, и све до краја XVIII века и Пешту снабдевају финијом робом. Имућни, сложни, охоли, они се са успехом боре против мађарских племића, који насрћу на њихову општинску самоуправу, као што описује Мавро Јокаји у своме роману *Rab-Ráby*. Они су добри Срби, и свуда где је требало давати и радити за народну ствар они су били вазда први. Јоаким Вујић, који је 1813 учитељевао у Сент-Андреји, вели у своме *Животоописанију* о сент-андрејским Србима: „Обаче абије при перви моји дана познадо ја људе да су они отличнији сасвим од Пештанаца и прочих других Србаља“. Они су били толико јаки, да су вароши, у којој су увек били мањина, дали српски тип, тако да је још пре тридесет година ноћни стражар оглашавао ноћне часове на српском језику, и да су за читавих двеста година, па

и данас, када су Срби спали на број од неколико стотина, председници општине били Срби.

Али, после тога доба снаге и богатства дошло је доба опадања. Ратови против Француске Револуције и противу Наполеона, у којима је Аустрија толико учествовала, задали су тешке ударце сент-андрејској трговини. 1800 године велики пожар у вароши нарочито је оштетио српске квартове. Пешта се стала нагло дизати, и власти су почели Сент-Андреји крњити њену самоуправу. Али зло није долазило толико споља колико изнутра. Сами Срби су се у својим редовима пореметили и ударили у назад. Они стари нараштаји, који су са Балкана донели радљивост, свикнутост на прост живот и мале потребе, сировост и штедљивост., они стари *господари,* који су још пред своја имена стављали *кир* и радили и текли онако како раде Старо-Србијанци и Македонци у данашњој Србији, били су ишчезли и њихова места и њихове радње и њихове новце преузели су синови, одгајени у имућству и угодности, ненавикнути на рад и на напоре, размекшали, склони уживањима и забавама, који су себи као сав програм ставили оно што је певала она стара песма: „Овај живот не траје хиљаду година!“ Расипање, сибаритско уживање, утркивање у раскоши, парничења, материјално и морално опадање настајало је код тога нараштаја, који је немилостиво траћио оно што су стари у зноју стекли. Тако су се српска имања ситнила и прелазила у туђинске руке, тако су се старе и богате српске породице истребљивале. И већ 1832 године локални песник Лазар Нешко певао је „19 стољетије“ у *падајућој Сент-Андреји,*[1] у свом спеву *Стара и нова Сент-Андреја,* који је очевидно служио Игњатовићу за образац када је узео да пише *Вечитог Младожењу.*

У тој песми, слабих стихова али честитога надахнућа, скромни и родољубиви песник једном старом Сент-Андрејцу овако говори о младим:

[1] *Лазар Нешко: Стара и Нова Сент-Андреја, Javор* 1886.

Чега сте ви клонили
И чега сте се гнусили,
С тим се Срби сада дичу,
Да су мудри путем вичу,
Брацка љубав нема места,
У место ње злоба честа...
Старце гони младеж сада,
Брат од брата горко страда.
Храброст српска ишчезнула,
Страва јуност обузела...

Он напада општу манију да сваки игра туђе и високе улоге, да се „пружа преко губера". Он оплакује што су *секе* постале *фрајле* и *госйодичне,* нерадне и раскошне, душом и срцем „разврашчене"; што су вредне мајсторице постале *госйоје,* које се не брину о кући и деци но се беле и све што имају дају „маршанд-модама", док људи, некада честити мајстори и вредни трговци а сада беспослена и раскошна господа, своје здравље и новце расипају по „блудним местима и меанама". Песник, огорчен и ожалошћен, пита своје изрођене и на зло понесене савременике:

Куд ишчезну слава наша?
Вјерно братство, љубав ваша?
Куд ли храброст српскога рода?

Та иста осећања, те исте идеје имао је и Јаков Игњатовић; ту исту средину, тај исти појав народнога пропадања, тај исти сукоб између јаких и ваљаних старих и натрулих и изрођених младих, описивао је Јаков Игњатовић. Он је узео на се да у облику романа упоредо наслика та два тако различита нараштаја. Он приказује тај појав у једној сент-андрејској породици, у кући Кирића, износећи са једне стране оца Софру, негдашњег табака и богатог трговца, а са друге његову децу: Шамику, „курмахера" и „галантома", слабе воље и живаца, разнежена и онеспособљена за живот, и другог сина Перу, који је свршио као пропалица и лопов.

Што даје нарочити значај тој Игњатовићевој слици, што проширује значај његове критике, то је што то није био усамљен појав у једној сентандрејској

породици. То се може уопштити и рећи да се тим путем изродило и готово уништило оно ваљано и родољубиво српско грађанство у тој крајњој вароши српској на Северу, и шта више да је то опасни појав који се јављао и стално јавља код свију делова нашега народа који су у култури измакли. Наша раса, која у појединим тренуцима и у појединим нараштајима може да развије тако силну енергију и да покаже невероватну способност за живот, не може да издржи тај напор снаге и живаца, брзо малаксава и црпе се, и после часова велике експансивности долазе часови клонулости и мртвила, после јаких нараштаја долазе слаби и млаки, и готово редовно од крепких отаца изрођују се гнила и за живот неспособна деца.

У једном добром скорашњем чланку о Новом Саду,[1] казује се како је та велика варош, тако заслужна у историји српскога духовног живота, посрнула из истих разлога и на исти начин као и Сент-Андреја. Новији нараштаји у Новом Саду схватили су живот као забаву и проводњу, избегавали све што је рад и дужност, не радећи ништа и не стварајући породице, у најбољем случају доносећи на свет по једно дете. „На тај начин су читави нараштаји српске интелигенције изумирали или морално пропали већ у првом, а најдаље у другом и трећем колену. Читава српска интелигенција је тако слаба, да би за 2—3 десетине година сасвим ишчезла, да се непрестано не занавља свежом сељачком крвљу, која се у тој оболелој средини само поквари и остане бесплодна. Горњи слојеви српског друштва су непрестано *изумирали*". Тај исти појав, који је једна велика национална несрећа наша, није само у тим нашим културно најстаријим крајевима. У Београду, на пример, старе трговачке породице су се или утрле или изметнуле, а трговину и богатство су узели у руке сељачка деца, која, обогаћена и у жељи „да им се деца не

[1] *Путеводја кроз српске вароши: Нови Сад. Календар Матице Српске,* 1903, стр. 146.

муче", спремају потомство за нерад, уживање, дегенерацију и пропаст. Исто тако, од старих бирократских породица у Србији, са малим изузетком, остали су, као последњи исушени или натрули изданци, болесне старе девојке или кафански беспосличари, који по кафанама прљају велика имена која носе. Исти је појав и у оном иначе етнички свежем крају нашем, који је последњи ступио у нови културни живот, у Босни и Херцеговини. Поводом једне монографије о Јакову Игњатовићу,[1] у којој је писац *Вечитог Младожење* представљен као сликар *падајуће Сент-Андреје* и оног оболелог српског грађанског друштва, босански часопис *Наш Живот* (1905 године, бр. 1, стр. 8) написао је ове жалосне радове: „У многим нашим мјестима, међу којима би, разумије се, *наше* дично Сарајево заузимало прво мјесто, нашли бисмо ствари, које би се са тим што је испричано о Сентандреји слагало у длаку. И ми данас идемо у суноврат као и Сентандрејци назад осамдесет година..."

У целој нашој књижевности ми немамо бољег романописца који је имао храбрости да узме а и да опише тај тако сложен и важан појав. Један једини приповедач наш, који иначе са Игњатовићем има толико заједничког, Стеван Сремац, покушавао је да решава тај исти проблем. У *Кир Герасу* он је хтео да прикаже како се старо цинцарско и грчко грађанство у Београду скрхало или савило, поклонило и уклонило пред младим српским грађанством, придошлим са села. Али Сремац, који је имао много хумористичног талента, али без ширих видика и снаге, не могући се ослободити свога робовања смеху, дао је само комичну историју једног типа, коме се већ четрдесет година смеје у нашим домаћим комадима и паланачким и сеоским приповеткама.

Напротив, Игњатовић је био на висини тога тешкога задатка. Исто онако као што је раније 1868

[1] Јован Скерлић: *Јаков Игњатовић,* Књижевна студија Издање Српске Краљевске Академије. Београд, 1904.

у *Чудном Свету*, показао процес опадања на нашем селу, као што је доцније, 1883, у *Старим и Новим Мајсторима*, показао процес пропадања у занатлијском свету, тако је у *Вечитом Младожењи* показао процес пропадања у трговачком реду и у интелигенцији. Причајући трагично-комичну повест Шамике Кирића, он није, као што би Сремац сигурно учинио, и као што је и он сам учинио у *Љуби Чекмећићу*, дао смеха ради једну комичну историју. Он је у једној великој слици изнео живот отаца, како су они текли, каква су соја били, да би јаче истакао гнилост синова. Отуда, ова историја старога момка, који је увек мислио на женидбу и никада се није оженио, и који је имање старих и свој кукаван полу-живот straћио у уздисања, „швермовања“, и „шмајлховања“, — све то није историја једнога типа, лична историја Шамике Кирића, но историја пропадања једног друштвеног реда, може бити једне расе, и утисак који цело дело оставља није ведар смех и невини хумор, но утисак *монотоне туге,* коју је тачно запазио Светислав Вуловић у социјалним романима Игњатовићевим.

Било би погрешно мислити да је Игњатовић у *Вечитом Младожењи* радио један роман са тезом, дело „примењене књижевности“, каква је желела наша публицистичка критика седамдесетих година. Он није узео перо у руке, као његов савременик Емил Зола, да романима осветљава и развија социјалне идеје и тезе. У своме дубоком и несвесном, нагонском реализму, он је хтео да изнесе оно што је видео у вароши где се родио, у својој рођеној породици, па чак и у самом себи. Тако, овај социјални роман није у исти мах и роман са тезом и са тенденцијом, но је веран приказ стварности, у коме писац не предикује, али из чије тужне истинитости издваја се велика национална и социјална лекција.

У Вечитом Младожењи има нешто више од оних „одсечака живота“, које су у роману тражили теоретичари модернога натурализма. Он је сав сажета, непосредно дата, сирова стварност, а ако има дела у

нашој књижевности где је машти и пишчевој субјективности дато мало маха и где су песничка измишљања сведена на најмању меру, то је одиста у овом роману истинскога живота. Као у свима својим романима, — изузев историјске, наравно, — тако и у *Вечитом Младожењи,* Игњатовић је унео живот који је својим очима гледао и којим је и сам живео. У својим мемоарима, у оном делу који је штампао 1887 године у *Нашем Добу,* он вели ово: „У Сент-Андреји били су адвокати ондашњи синови, размажени, нерадни, и сва им се наука сабила у неку рабулистику, која је само на локалном земљишту цветала и Сент-Андреју упропастити помогла. Од тих један је био матадор, који носи име једнога мога романа „Вечити Младожења“. Тај Шамика био је тип гиздавца са шест пари чизама са сребрним мамузама... Тај гиздавац још је жив у дубокој старости.“ У Сент-Андреји старији људи знају неку врсту кључа за сва лица у Игњатовићевим романима, и тамо се зна да је Шамика Кирић верна фотографија старога адвоката Симе Лолића. Пера Кирић, то је рођени брат Јакова Игњатовића, „човек од соја Васе Решпекта“, и оно тестерисање куће на двоје јесте догађај који се Игњатовићу са тим братом одиста десио. Чамча и Кречар су грађани сент-андрејски, који су били у длаку онаки како их је описао писац, који им чак ни имена није променио. Фотографска тачност слике и људи у овом роману, као и у осталим Игњатовићевим романима, толика је велика, да је један његов књижевни противник, Павле Марковић-Адамов, у оцени *Патнице,* морао признати: „Слике те из друштва нашег јесу верне, а поједини типови тако живо и истинито описани, да су неки од њих прешли у пословицу и прича се о њима као да су збиља живели“.[1] И тога сировог реализма у *Вечитом Младожењи* има можда више но и у једном Игњатовићевом роману, са изузетком *Трпен спасен.* То је врло много живота сведено у једну добру књигу.

[1] *Летопис Матице Српске,* 1886, књ. 146, стр. 141.

Социјалан и документаран значај и велики и јак реализам, то су две главне особине овог романа. Али он има и својих знатних недостатака: рђаву композицију, велику неписменост и незнање језика.

Неуредан, упуштен човек, тип *чергашког* књижевника, Игњатовић није свој посао никада схватао озбиљно, и радио га је увек немарно и аљкаво. Он никако није био у стању да дуго мисли о предмету свог романа, да у духу изради план и дâ распоред, да му да размере и постави их у склад, да дотера стил, и да тако готово, складно, уређено и савршено пошље у штампу. Он је ишао за својим тренутним и случајним надахнућем, радио на дохват и преко колена. Он је све писао по парче и по наруџбини, и то вашарски брзо. (*Увео Листак,* где је дао своју моралну аутобиографију, написао је за педесет и седам часова!) Уредници су тако рећи клештима чупали од њега наставке започетога романа; каткада су га затварали у собу, држали под кључем и без пића, док не да наставак, који је рађен без онога што је раније изишло, на памет и по сећању, где су се бркала имена и хронологија, понављало се у појединостима или прескакало преко најважнијих ствари. На тај начин, његови романи немају сразмере: каткада се губи у безначајним и излишним појединостима, док се прејури преко најважнијих ствари, означујући их тек узгред и телеграфским стилом. Те његове рђаве особине као писца и сувише се јасно види и у овом његовом роману.

Затим, има још оно његово велико незнање језика, због којега Стјепан Митров Љубиша никако га није трпео и називао га „књижевником без квалификације књижевничке“.[1] Код њега је случај који иначе није тако редак: књижевнички таленат може да иде са недовољном писменошћу. Из Балзака су извађене читаве збирке не само натрпаних но и бесмислених реченица, а недавно је један књижевни аналфабет

[1] Тодор Стефановић Виловски: *Стјепан Митров Љубиша.* Утисци и успомене. Сремски Карловци, 1906. Стр. 55.

назвао Борисава Станковића „неписменим Врањанцем“. Код Игњатовића је случај био у толико тежи, што он није добро знао српски. Рођен у оном периферијском Српству где се осећање језика изгубило и где је српски језик изгубио не само богатство речника и гипкост синтаксе но добио чак и туђински нагласак; школован у мађарским школама, крећући се годинама по мађарским друштвима, он је изгубио осећање српскога језика, а граматику, нарочито синтаксу, никада није могао савладати. Узалуд су уредници дотеривали његове романе и приповетке. Његова дела су тако рђаво српски писана да на извесним страницама чине утисак да их је писао странац који је како-тако научио српски.

Игњатовић је то добро знао и јако жалио. У својим мемоарима, у оном делу који је штампан у *Бршљану* за 1885 (стр. 36), жалећи се на свој „полиглотско-српски“, он прича са каквим је осећањима слушао како српски говоре патријарх Јосиф Рајачић и песник Јоксим Новић Оточанин. „Ако сам у животу мом икада осетио зависти према коме, то би могло бити једино, да сам позавидио обојици, кад су онако чистим језиком говорили“. У томе осећању једна ствар га је тешила: што и други његови савременици, и они који су његов језик критиковали, нису писали много боље: „Да је наш књижевни језик доста сакат, мало ће бити који ћеду у то посумњати. Код нас пребацују један другом хрђав језик, а оно и онај који пребацује од исте боље пати. Узмимо само Вука Врчевића... и сравнимо с њим наше Квинтилијане; изгледа као слама покрај чистог жита“.[1] Но одбрана је узалудна, и Игњатовић остаје као један од српских писаца који су најгоре писали. Колико од тога стварна вредност губи, на жалост најбоље ће се видети из овога романа.

Но поред све те аљкавости у раду, неписмености и нечистоте језика, свих тих мана којих се није

[1] *Из Мемоара Јакова Игњатовића*, *Недељни Лист*, 1880, бр. 8.

могао ослободити и после педесет година књижевнога рада и неколико хиљада штампаних страна, Игњатовић остаје као један од најснажнијих и најоригиналнијих писаца наших. У своје доба он је „имао више поштовалаца него ма који од наших приповедача и новелиста“,[1] али он ни данас није изгубио интерес и свежину, у толико пре што се од својих суврменика толико одликује крепким реализмом и ширим социјалним схватањима. Нарочито његов *Вечити Младожења* има вишеструку вредност: и као дело набрекло реализмом, сировим реализмом који тако подсећа на старога енглескога романописца Филдинга, и документарном вредношћу, јер нам показује оно што историја и акта не казују: интимну историју једнога доба и душе целих нараштаја. Најзад *Вечити Младожења* је заслужан пажње данањих српских читалаца и актуалношћу свога предмета у нашем разбијеном и узмућеном друштву, где се још увек бије та трагична борба између *оцева и деце.*

Ј. Скерлић.

Неколико речи о издању овога романа. У предговору своме *Милану Наранџићу* Игњатовић је писао: „У овом делу језик није онај исти којим сачинитељ пише, него онакав истоветни каковим је јунак истога дела говорио. За то молим да се одговорност у том призренију на Милана Неранџића баци.“ У ствари, и јунак и његов историчар подједнако говоре једним истим језиком. У овом издању *Вечитог Младожење* језик којим личности говоре није исправљан, јер су оне тако одиста говориле. Али веће грешке самога писца које су се промакле пажњи уредника *Српске Зоре,* исправљане су.

[1] Тодор Стефановић Виловски: *Моје Успомене.* 1867—1881. Карловци, 1907, стр. 324.

Исправке нису ни у синтакси, ни у речнику, ни у интерпункцији. Исправљане су веће граматичне грешке које боду очи једном данашњем читаоцу (тако, на пример: млого, до никле (донекле), сво, запечату, надња (нада), бољме (боље), клевећу, ди (где), сретно, стол, петеро, видио, седио, и т. д.). Свуда где му је граматичко и ортографско место враћено је *х*. Исто тако поправљене су ортографске грешке (на пример: женитба, хрђав, васдан, шесдесет, и т. д.).

У тексту има две веће поправке. Игњатовићеве испрекидане, кратке реченице разбијене су у безброј параграфа, тако да врло често свака реченица чини један засебан параграф у једном јединим реду. Да би се уштедео простор при прештампавању, да приповедање не би личило на новинарску депешу и давало утисак ужурбаног означавања чињеница које тек накнадно треба развијати, — све те испрекидане реченице сведене су, по логичном смислу, у веће параграфе. На тај начин, параграфи су сасвим другачи но у оригиналном издању.

Затим, учињена је измена у реду реченица на завршетку последње, XXV. главе. Ту је, очевидно, ред реченица испретуран, било из непажње самог писца, било грешком слагача при штампању. У сваком случају, онакав нелогичан ред реченица није могао остати, и оне су поређане како су по смислу требале гласити.

J. C.

ВЕЧИТИ МЛАДОЖЕЊА

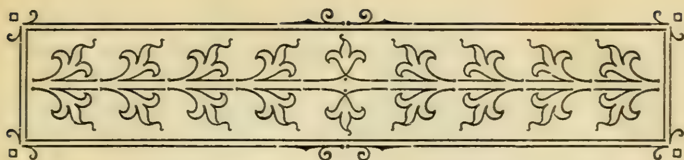

I.

У вароши У. живео је господар Софроније Кирић, трговац. То је било пре шездесет и пет година. То јест, он је већ и пре тога а и после живео, али година 1812.—13. то је била у његовом животу најважнија година, јер је срећно прекужио „црне банке“ и „девалвацију.“

Варош У. лепа је варошица, крај Дунава. Господар Софроније Кирић, или да рекнемо господар Софра, имао је кућу и трговину баш код бајира, на најбољем месту. „Господар Софра“, — тако се звао у послен дан, — свецем и недељом, у цркви или каквој црквеној седници звао се „господар Софроније Кирић“, и тако се и потписивао. У кући је имао красну трговину, па и механу. Та његова трговина звала се „бакалница“, али каква бакалница! Шта је према томе „Nürnberger Handlung“ — ништа! Већ из далека пред дућаном о ћепенку и капку, или испод њега, виде се ствари — еспапи, метле, лопате, опанци, чарапе, и шта још не, да човек избројати не може. Па тек унутра — луле, камиши, ножеви, ћебета, дугмета, дромбуље, али све се избројати не може. Па то чудоредно „сортирање“, да човек све што помисли, одмах добити може. Ни сам праотац Ноје на свом броду није био тако „сортиран“. Тек ако би у Видину или Пироту таково што видео. Штета што не беше фотографије, да се код потомства овековечи.

И лепо је било видети господара Софру пред дућаном како изгleђује муштерије, све лево десно лицем миче, како примамљивим очима муштерије довлачи. Па још у дућану како продаје, како еспап хвали, мило га је видети и чути, а шегрт као на дроту игра — еспап додаје!

У дућану, у обичан дан, на себи је имао стари кратак „јанкл“, лети и без њега, са засуканим рукавима на кошуљи, па онда увек чакшире у чизмама, капа од црне коже.

Господар Софра био је низак човек но широк, темељан, јаких плећа и прсију, труп дугачак а ноге врло кратке, мало угнуте као левче, руке дугачке, јаке, види се да од детињства тешко ради. Појако грбав, повећи нос, очи велике црне, јаки бркови и обрве, коса врана густа, цела глава као да је у Месопотамији изникла, импозантна, но би требало да је за њу знатна дужина осталог тела, та овако је само контраст.

Господар Софра за недељу и свеца имао је две феле хаљина, и то за недељу од зеленог маншестра чакшире и „јанкл“ и то без гајтана, свецем пак чакшире гајтаном исцифране, тако исто и кратка долама, на њој педесет рифа гајтана, и то све од фине црне чоје. Најпре је почео учити трговину, па онда је постао „табак“, за то се тако измешано носи. Табаклук није му добро ишао, почео је трговати, и то срећно.

Када је „парадно“ био обучен, цео изглед му је био за циганског војводу, што није замерити, јер те војводе редовно импозантно изгледају, па као они и господар Софра носио је дебео, подужи, горе јако сребром окован штап.

Госпођа Софија, или Сока Кирићка, више није млада, има велику децу, па је јошт и сад лепа; као млада, морала је бити баш лепота. Лице оријентално, тако, као што је кад ко намалао најлепшу матер Божју, а стас и сав створ дивотан.

Господар Софра помогао се за време ратова „Бунипарте“. Посао је добро ишао, „црних банака“

било је тма. Он је те банке држао у једном јаком зиданом лагуму, у каци и у бурету. И за времена проснило му се, да банке дуго не држи, јер ће пасти, и сан се испунио, но господар Софра „благовремено“ купио је за те банке куће, земље, винограде, и почео је већ и платном трговати. По томе наравно, да је и добру кућу водио. Лако му је кад је пуна кућа.

Главна кућа му је била на један кат. Његов стан имао четири собе. Једна соба за посету, „физиту.“

Диван од јаке зелене чоје, и шест таквих столица, сто и огледало „рококо“ са издељаним сирадама, огледало још и позлаћено. Над огледалом лик светог Николе, патрона господара Софре, а пред њим озго виси на сребрном ланцу велико сребрно кандило. Даље на десној страни на дувару две велике слике. Једна је господара Софре, друга госпође Соке. Господар Софра насликан у свој величини и дужини, у потпуно парадном оделу, у долами, па још преко исте долама, па онда црвен, златом ишаран појас. Па јоште на „казателном“ прсту, на десној руци, велики златан прстен, у среди велики црвен „карнијол“, а на њему изрезано сидро, „котва“, па с једне стране писмо С. с друге стране писмо К., значи „Софроније Кирић.“ Враголан тај молер, намалао га да десни прст пружа на госпођу Соку, која је до њега, па онда у целој његовој дужини, са дугачким трупом, кратким, дебелим, кривим ногама. Погодио га је сасвим, само није требало да је у „свој“ величини; мора да је сликао пародију. Боље да га је до пола сликао онако као „Büste“, јер господар Софра кад седи са својом главом и прсима, леп, импозантан човек, како устане, стоји — карикатура, права кртина.

Госпођа Сока намалана је у половини величине, није нужно било у целој, јер је била много већа од господара Софре. Зелене фине свилене хаљине, дугачке кожне жуте рукавице, о врату ђердан шестострук крупног бисера, руке у пола прекрштене, а у десној руци држи сребром окован „зборник“; на

глави златна капа, красан оквир за то лице. Наравно лицем је окренута господару Софри, а господар Софра њојзи.

На левом дувару „три алијирта“ све то у златном оквиру. Даље опет слике, или фигуре облигатне у свакој веститој кући, „пролеће“, „лето“, „јесен“, „зима.“ На столу опет лежи „зборник“, тај исти насликани, и лепеза, па онда „вечити календар“. Сановник и годишњи календар је господар Софра у дућану држао. На послетку на једном сточићу у углу велики „швајцерски сат“ на четири ступчића од алабастра, и тек се онда навија, кад ће гости доћи.

Све то је господар Софра набавио после „девалвације“, када је већ пре тога „црне банке“ утрошио.

II.

Господар Софра, ма да се већ обогатио, зато опет увек је дућан и механу држао. Није хтео даље од свог извора.

Калфе није имао, држао је само једног шегрта, а кад је много муштерија или гостију било, морали су сви помагати, и сама служавка, а и сам је служио. На по године, пре него што ће шегрта ослободити, узеће новог да се мало увеџба, а имао је већ и једног сина који је помагао.

Господар Софра јако је волео Исаила Чамчића. Исаил, или Иса Чамчић, био је особита шаљивчина, а господар Софра волео је шалу, и рекао је и примао је, није био мргода. Ису Чамчића је од свију најволео.

Иса Чамчић, трговац без дућана, имао је кућу и трговао је са свачим, са кожом, платном, и што год му до руке дође. Око педесет година стар, средњег стаса, сув, лице округло, нос „на небо вопијушчи“, уста увек на смеј готова, очи ситне зелене, лице увек на иронију или шалу готово. Духом претежнији од господара Софре. Деце није имао; он сам собом и женом може живети. А био је те нарави

да је цео свет држао за комедију, и лозинка живота му је била: „Једи, пиј, весели се, та живот не траје хиљаду година.“

Радо се дружио са онима од којих је био духом претежнији, а да с њима лакше шалу збија.

Није се носио као господар Софра. Премда је у послен дан и он носио „јанкл“ од маншестра, али покрај тога панталоне и капу. Недељом и свецем у паради, капут од зеленог „трајдрота“ и панталоне на „хозентрогере.“ Па каквог је дивног кроја тај капут, дугачак до пете, а струк и два дугмета на средини ртењаче! Па калајисан шешир, цилиндар доле узан, горе широк, као изврнут котлић.

Господар Софра радо се с њим дружио, и к њему је одлазио картати се „фрише фире“ или „маријаш.“ Ишли скупа у суботу и на вечерње у цркву, и обоје су појали за две певнице. Господар Софра је био добар „певац“, бар он се за таквог држао. Том приликом би се надметали, особито „трећи глас“ је волео господар Софра.

Празником великим већ није се смео упустити, но читао је „оченаш“, учитељ му књигу држао, а господар Софра би у „чтенију“ „казателни“ прст, на ком је велики прстен, на књигу метнуо. Па кад су таком приликом у цркву ушли, дивно их је било видети у „трајдроту“ и долами. После службе господар Софра обично би учитеља на ручак позвао.

Дође Чамчић господару Софри. Баш је био понедељак. Било је после ручка.

— На здравље ручак, Софро! Јеси л’ за разговор?

Господар Софра је још за трпезом седео.

— Јесам, седи, Чамчо. — Сипа му у чашу вино.

— Фала, баш сам и ја сад ручао. Јеси л’ јуче имао добра пазара? Та код тебе увек добро иде.

— Фала Богу, јесам, имао сам ноћас и лађара доста у меани, само та врашка деца да ме слушају, већ све од посла измичу.

— Па кажи ми ког врага већ тргујеш, зар још ти није доста, та већ си малим Рочилдом постао!

Ја да сам на твом месту, не би' се више мучио, већ би' свега мануо, па би' комотно живио.

— Ја сам већ тако научио, да без посла живити не могу.

— Па докле ћеш тако живити?

— Док могу радити; знаш, који је како живио, тако мора и умрети.

— Па већ и твој Пера скоро ће те заменути.

— Мој Пера још није зрео, сад му је тек седамнаест година, па још капом ветар тера.

— А да шта ће, кад се отац за њега побринуо.

Господару Софри је то мило.

— Ал' сам се доста намучио.

— Да не би Бунипарта, и ти не би до тога дошао. И ја сам имао сандучић црни' банака, но задоцнио сам се.

— Не би' пропао ни да сам се задоцнио, јер кућа и дућан би ми остали, па би' опет наново.

— Боме да сам богат као ти, стидио би' се те дромбуље и чегртаљке продавати.

Господар Софра смеши се. Радо слуша о свом богатству, и радо приповеда како се помогао.

— Ја сам био сирома', учио сам и табаклук и трговину. Тешко ми је било до три хиљаде доћи. Двадесет година је требало да сам могао рећи, имам на чисто без дуга три хиљаде форинти. Но како сам до три хиљаде дошао, онда све је од себе даље ишло, пет, десет хиљада и више. Па кад се опоменем какви су преда мном богати трговци били, какав је био Тоша Сарајкић, па ето дошао до просијачког штапа. Ко би помислио да ћу постати богатији од њега и од његови' синова!

— Можеш Бунипарти свећу упалити.

— Не Бунипарти, већ цару Александру и Кутузову.

Онда се још све на свету о „Бунипарти", Александру, Кутузову, Милорадовићу и другим знаменитим људима говорило, али све о рату.

— Ал' врашки је човек тај Бунипарта, тај ће још начинити посла, мој Софро!

— Може лако бити, да га већ 'оће у кавез, као што сам читао како је Тамерлан Бајазита.

— Ја не би' тако, Софро, да сам ја ђенерал; ја би' с њиме сасвим друкчије поступио.

— Како?

— Ја би' га пустио нек дође са великом војском, а ја би' на њега са малом. Цара би' молио најпре да опет дâ правити сијасет црни' банака, па би тê опет претворио у талире и дукате. Тада би, дао разгласити у војски француској, да који војник дезертира и к мени добегне, добиће сто талира, и двеста, а официри толико дуката, па да видим не би л' француска армада к мени добегла.

Господар Софра слатко се смеје, брише очи.

— Ала си ти баш велики ђаво, Чамчо, тебе би требало за ђенерала начинити!

Чамча ћути, па опет настави:

— Знаш шта би сад добро било, Софро!

— Шта?

— Да дођеш к мени, сазвао сам друштво, па да се мало картамо.

Господар Софра мисли се.

— Не браним, сад после подне и онако нема муштерија, а лађари тек пред ноћ долазе. Милане!... Зовите Милана.

Виче шегрта. Милан дође.

— Да знаш, сад ћу мало отићи, а ти пази, вино неће до вечере пролазити, али опет нешто ћу ти оставити, ако ко узиште. Хајдмо!

Дигне се господар Софра, извуче „јанкл", па оде са Чамчом у дућан, и заповеди шегрту да постоји у дућану, па онда оде у механску собу, завири у „шенктиш" да види има ли још што вина у бокалу. У бокалу вина до половине. Извади из џепа креду па повуче танку линију — белешку докле је вино, па опет у дућан.

— Милане, у бокалу има још доста вина, ал' тешко да ће ко тражити, но опет да га имаш.

Тако Чамча и господар Софра оду, и мало час, па су код Чамче. Чамчина кућа је ниска но поду-

гачка. Ту је и кавана. Чамча и тргује и кавану држи. Момка не држи, служи он и његова госпођа Сара. Сувоњава висока женска око четрдесет, питомог изгледа.

Уђу у кавану. Ту је један стари билијар, већ искрпљен, столице доста старе и отрцане, па четири мала зелена стола, и један велики. Има већ и друштва.

— Дај, Саро, двапут каве.

— Одма'.

— Хајд', Софро, седимо. Шта ћемо се картати?

— Мало нас је, нек' дође још когод.

Чамча позове још два господара, пурђера, и сад питају се шта ће играти. Једни су за „фрише фире“, а други су за „пунишака“, сложе се за последње. И кафа се донесе.

Играли су на мале новце, на крајцаре. Бадава хоће Чамча да повиси таксу, господар Софра не допушта.

Донекле тако играли, и сврши се тим игра, да је господар Софро покрај маковог кеца остао платка.

Љутито баци карту о сто. Сви се смеју.

— Нећу се више играти, нит' сам стекао на картама, и мојим синовима, да знам да ће бити карташи, сад би' им још шију заврнуо.

Устане, хода, па пуши. Још мало, па и остало друштво дигне се, јер кад нема господара Софре, нема ни пунишака ни смеја. Господар Софра седне сам за један сто, па иште вина. Чамча му донесе, и седне до њега, госпођа Сара остале госте служи.

Чамчи у глави врзе се неки план. Док је у кавани, мисли се како би добро било овом или оном робом шпекулирати. Када тргује и путује, онда опет жели се кући и планира какву ће велику гостиону и кавану начинити. Непостојан дух.

— Знаш, Софро, шта би' ти рекао?

— Шта?

— Хајд' с чимгод да шпекулирамо, шта ће ти та бакалница?

— Ја могу и бакалницу имати и шпекулирати. Но, да шпекулирам?!

— Ма с чим? хоћеш ли са вином? Видиш сад како је добра цена у Ђуру и Пожуну, не би згорег било две-три лађе однети.

— Нећу, вино се пије и увек га је мање, тешко се пази на њега.

— 'Ајдмо горе у Словачку, на Ваг, да спустимо Дунавом сплавове па од чамова да правимо тачке, па да продајемо, ту има профита.

— Мрзи ме на води трговати.

— 'Ајдмо у Лајпциг, па да донесемо разна еспапа.

— Нисам за лајпцишки еспап, волем са платном.

— Па добро, 'ајд' са платном.

— Па куда, у Шлеску?

— Ја би' био за Кракову.

— Давно желим и сам у Кракову, још онде никад нисам био.

— Дакле, 'ајд' у Кракову.

Господар Софра мисли се, о томе већ давно планира.

— Та како, сад да идем?

— Кад би ти пошао, ишао би и Јова Кречар.

— Не би згорег било, онда би' и ја ишао.

— Па и сам би' ишао. Нешто новаца имам, а још би' нешто подигао, и ако не би' могао као и ви, а ја би' покрај вас профитирао, јер кад се у већем квантуму купи, јефтиније стоји, а ја сам био већ више пути у Кракову, све познајем у прсте.

— Промислићу се.

Тако се разговарају, и Чамча својим слаткоречијем бацио је господар-Софри црва у главу; неће дуго трајати, па ће се одважити.

Сад се господар Софра дигне, време је већ, мора кући. Оде.

— Збогом, Чамчо.

— Збогом, Софро; промућкај добро што сам ти казао.

Када кући дође, прво ступи у дућан, пита Перу је ли што пазарио.

— Је л' био когод, Милане?

— У дућану продао неке ситнарије, игле и конце, друго ништ'.

— А вина?

— Није нико тражио.

Сад господар Софра уђе у механу, погледи у бокал, нема штрикле што је кредом превукао, а види се да нешто фали. Док је био код Чамче, донде је Милан бокал нагнуо и мало се напио.

— Оди, Милане, овамо.

— Изволте.

Милан дође, господар ухвати га за лево уво, па му главу к бокалу притегнуо.

— Гледај, фали ли што у бокалу, јеси л' отпио?

Промрда га.

— Јеси л' пио?

— Нисам.

— Шта лажеш, кад сам кредом забележио докле је било; кажи право, јеси л' пио?

— Јесам.

Господар гледа га напреко; Милан стрепи.

— Још једаред ако те уфатим, отераћу те, знаш!

Господар Софра био је строг, али праведан према млађима. Није се нико могао потужити да је гладан, но није трпио бирање у јелу. Тако кад је приметио да ко шта не воли јести, он је баш то дао кувати. Кад је сазнао и приметио да ко не воли жуту репу, он је баш то дао кувати, па и сам није волео жуту репу, али при трпези ипак је доста јео, и хвалио како је добра, јер хоће да научи млађе на свашта. Напротив, кад је видео да когод бајаги неће да пије вино, он донде нуди, док га не принуди, јер вели нема горе него који се извлачи, ти ће бити тек пијанци, или већ јесу.

III.

Господар Софра има петоро деце. Пера је најстарији, па онда долази Ленка, Пелагија, и Катица, и млађи син Шамика. Девојчице као три ружина пупољка, између петнаест и десет година.

Шамики је седам година, на знамењу наденули му име Самуил, а кад су га крстили, добио је име Александар, но господар Софра скопчао је оба имена, и доби треће име — Шамика.

Ленка је каткад морала и у дућану помагати, кад је вашар, или иначе кад има много муштерија, тако исто и госпођа Сока, премда им није ишло од срца. Али тек нису хтели господару Софри вољу кварити.

Но и господар Софра у другоме чему по вољи им је чинио. Тако купио им је каруце, и лепе коње, па ако у суботу у дућану продају, у недељу се на каруцама возају. Господар Софра пак тек онда се на каруцама возао, кад је требало велику господу у депутацији пратити, или ако иде у већу варош, и онда без доламе не иде. Треба знати да је господар Софра Кирић изабрани „обштества член“, „трајтаер“, то јест један од тридесет одборника, који магистрат бирају.

Премда је господар Софра био прави газда у својој кући, али у важнијим, особито ванкућевним стварима, увек би се упитао за савет код госпође Соке, на пример приликом „рештаурације“ кога ће за што бирати, и онда како је госпођа Сока казала, тако је морало бити.

Дакле када је каква важна ствар, онда господар Софра држи са госпођом Соком „совјет“, и то у парадној соби и ту онда деца не смеју се врсти, знају већ, да се о нечем великом ради.

Господар Софра позове госпођу Соку на „совјет“ у парадну собу.

Седну, па господар Софра започне:

— Знаш, Соко, имам с тобом важног разговора.

— Па говорите шта сте ради.

У оно доба у пурђерском животу жена мужу је говорила са „ви“, па ако се случило, да у каквој отменијој кући жена мужу каже „ти“, тој кући нису најбоље пророковали. Онда би пурђер, као што је господар Софра, рекао: „Погибељ од тебе, Израиље“, или: „Ту жена носи чакшире.“

— Видиш, Соко, ми, ма да смо већ богати, морамо даље терати, и ја сам научен једнако радити. Новаца имамо доста; новце да узајмимо каковим изелицама, па да не плате, па да нас адвокати, прокатори и судови поје, то нећу; волем у шпекулацији изгубити, 'де сам и стекао, нег' да ме поје. Ја сам се предомислио, да идем у Пољску, у Кракову, да донесем платна.

— Забога, па зар тако далеко бисте ишли?

— Чекај, немој да трчиш напред. Видиш, ја сам већ на леђа пети крст пребацио. Истина имам доста, ал' имамо петоро деце, па још три девојке. Тê треба удати, и то добро удати, па ту треба новаца. Пера нек' буде трговац, а шта мислиш? шта ћемо са Шамиком?

— Шамика нек' учи школе.

— Да, нек' учи школе, ал' школе много стају. Е, добро, нек' иде у школу, ал' шта да буде од њега?

— Он ће сам после бирати.

— То ми није доста, 'оћу унапред да знам, чему ћу га управити. Мислим, кад сврши више школе, да га дам у Карловце у богословију, па онда да буде калуђер; калуђери најлакше живе, а може постати владика.

— Ја не би' за то била. Чула сам како је то тешко бити на „искушенију", онде јако секирају, не један је од тога већ умро.

— Па не мора баш бити ни калуђер, може бити прота, и то није рђаво.

— Не би' волела да носи реверенду, волем сабљу.

— Шта, да буде солдат, а Бунипарта још жив? То ни по што.

— Има још и други' који носе сабљу.

— Шта, ваљда адвокат прокатор, има их као куси' паса!

— Фишкал, прави честит адвокат зове се фишкал, па то је велика чест и слобода, и свуд је отмен.

Ма да је господар Софра мрзео адвокате, али ипак ласкало би му да има сина „фишкала", па да

носи временом јошт друкчију доламу и ћурдију него ли он.

Размишља.

— Е, па добро, нек буде фишкал; ако баш и не буде терао процесе, он ће бар своје бранити. Добро, нека буде фишкал.

Ту је већ судба Шамикина решена. Њега ће од сада звати „мали фишкал“. Тако се лако дао господар Софра преломити на вољу госпође.

Једно је свршено.

— Ја ћу се разговарати са Кречарем, па ће и Чамча ићи с нами у Кракову, све познаје у прсте онде.

Тако се сврши „совјет“. Разиђу се, господар Софра прегледа дућан, па оде Кречару, да се договара. Кречар је баш био код куће. Богат човек. Ту је већ код Кречара.

— Добар дан, Јово. Би л’ погодио за што сам к теби дошô?

— Откуд ти код мене? Мило ми је, седи.

— Дошао сам к теби да ми за кратко време узајмиш десет хиљада форинти.

— Немој да булазниш, Софро, имаш више новаца нег’ ја, та ти си први газда сад у вароши!

Господар Софри допада се, смеши се.

— Е, шта ћемо, морамо се за децу побринути, кад умремо да не рекну: гле, шта су нам оставили.

— А шта су нами оставили?

— Е, други је свет онда био, сад без новаца никуд, нит’ можеш кћер удати без новаца, а ја сам моју Соку бадава узео без пребијене крајцаре, није донела ни своје дарове, већ је узајмила од своје другарице, па јој после вратила. Ти знаш како сам се оженио, ваљда си чуо.

— Чуо сам. Твоја Сока је била у вароши најлепша давојка, момци се за њу грабили, али мати, намрштена удовица, гледала је као зеницу у глави, па си ти дошао као удовац, па си је узео.

— Па то је све, друго ништ’ не знаш?

— Више ништа, само се чуло, да је сирома’ Ђока Милорадовић просио, па је онда умро.

— Не знаш ништа, ја ћу приповедати како је то било.

— Чекај, док дам донети вина, и онако је после подне, па да ми натенане приповедаш. Сећам се да је нека велика хука била, али ја нисам био код куће, био сам на вашару.

Изиђе Кречар, да заповеди да донесу вино.

Господара Софре слаба је страна била, да је радо приповедао о својој женидби и како се обогатио.

Кречар се врати, и већ вино носе. Господар Софра продужи.

— Дакле да ти испричиповедам. Као што знаш, учио сам и табаклук и трговину. Оженио сам се први пут, но нисам био срећан, жена ми имала јектику, па је после пет година умрла без деце. Бог да јој душу прости, поштено сам је служио, и ма како сам се мучио, нисам могао до ничега доћи, тек једва крај с крајем. Остадо' удовац, посао ми боље пође, поштен сам човек био, стари господари нудили ми новаца на мали интерес, ја сам додуше поштено и уредно интересе плаћао. Е, друга су онда била времена! Посао ми све боље ишао, све сам више улагао, више примао, а мање трошио, сви су ме фалили да сам вредан, шта више, држали ме да се почињем богатити, па са све стране облећају ме да се женим. Нуде ми девојке, но ниједна није ми се допала, а болешљиве више никад нећу, но здраву. Дакле сам себи сам се зарекао, да не узмем која је јектичава ма за никакве новце, него ћу узети ма сироту, само да је честита, здрава и вредна, па ако је још и лепа, у толико боље. Право да ти кажем, и ја сам волео имати лепу жену, па још ако је мудра к томе.

— Ипак нисам се хтео женити, док се нисам од дуга опростио, па кад сам погледао на моје мало, незадужено добро, срце ми игра. Сад сâм са мојим чистим новцима радим, посао ми иде добро, напредујем, свет ме већ баш за богатог човека држи, истина већ сам добро стајао, али ни пола није било

истина што је свет говорио. Свет обично, кад се коме зло види, начини од муве медведа, па га извичу да је сасвим пропалица, а кад му се добро види, претерују, више га цене нег' што треба. Но сад баш наканем се женити. И то женити се по свој пуној вољи; хоћу да бирам. Кад човек на вашару купује животиње, он гледи од какве је фајте? Зашт' да и ја то не чиним, нег' да узмем којешта, па после да оставим богаљеве, да ме и после смрти проклињу, што сам им отац био, а нисам крив?

Био сам баш неко време на путу, па сам се дуже забавио, ал' сам и профитирао, купио сам млого салфијанске коже, чак из Битоља, јер ја сам свачим трговао као и сад. Вратим се, чујем да Сокина мати, Татијана, Угљешина удовица, има дивну ваљану кћер, сва је варош фали. Познавао сам покојног Угљешу. Био је ваљан, угледан човек, секао је свињско месо у својој малој кућици, и породицу ранио. Сада њен син Ђока сече месо, и тако животаре. Једно пре подне, обучем се лепо, па идем управо у кућу Татијане Угљешине. Било је осам сати. Уђем у дућан, онде само Татијана, баш је месо ређала. Рекнем јој: „Добар дан, госпођо Татијана, шта ми радите, нисам вас одавна видио“. А она ми одговори: „Ни ја вас, откуд вас код мене, ваљда изволите меса“? Ја пређем ближе к њој, па јој шапнем у ово: „Чујем да имате ваљану кћер за удају, имам за њу ђувегију“. Одговори ми: „Нека, ако Бог да; желите ли је видети?“ — „За то сам дошао“.

Кад наједаред искрсне девојка као пеливан, не могу ти исказати каква је то девојка била, кад је гледиш од главе до пете, да си гладан, наситио би се, не знаш шта је лепше у ње. Па обучена не на високо, него средње, а све добро стоји. Док је дете била, и после, виђао сам је, ал' у мом послу и беди нисам узрока имао пазити каква је. А да, дошао сам за то тако рано, да видим је ли уранила, је ли обучена, да ли се не чешља у десет сати као неке фрајле.

Бадава, допадне ми се; сад ћу одмах кратак

рачун начинити. Шушнем матери да дође у собу, имам јој нешто рећи. — Госпођа Татијана рече кћери: „Остани, Софија, у дућану, ја имам са господаром Кирићем посла“.

Уђемо у собу.

— Је л’ то ваша кћи, госпођо Татијана?

— Јесте.

— Имате ли већ за њу каковог ђувегију?

— Та било би, — али знате, свака мати тражи за кћер што боље.

— Кол’ко јој година?

— Сад јој осамнаест.

— Добро, ја сам тридесет и пет и удовац, стање моје знате. Да се много не разговарамо: ’оћете л’ дати вашу кћер за мене? Допада ми се, и млого сам добра о њој слушао, зато сам дошао да је видим, и без сваке церемоније запросим, ако би’ корпу добио, да ми се свет не смеје. Шта мислите?

— Ви се, господар-Софро, шалите, моја Софија је сиромашна, не може вам ништа донети, а ви сте богат човек.

— Ништ’ то не чини. Питам вас опет, ’оћете ли вашу кћер за мене дати? Не иштем ни крајцаре.

Госпођа Татијана мало мисли се, па опет:

— Дајте ми на промишљање један дан.

— Нек’ буде три дана. Сад збогом! Имам посла. После три дана поручите ми.

— Збогом.

Ја ћу опет кроз дућан напоље, поглед бацим још једаред на Софију, добро је измерим, па јој речем: „Збогом, драга“, а девојка се смерно поклони, и тихим гласом отпоздрави: „Збогом“. Канда ме муња поразила, тако ми је то „збогом“ кроз срце прошло. Е бадава, људи смо, заљубио сам се. Мучно чекам трећи дан, кад ево баш трећи дан пред вече пошље госпођа Татијана једног свог рођака к мени, и јави ми да дођем, да ће ме пре подне у десет сати дочекати.

Једва дочека’, одем тамо, ал’ девојка лепо, ал’ не скупоцено обучена, ал’ тек ипак мало парадно.

Одма’ сам познô, да је ствар добро испала. Из очију девојке не познаје се ни жалост ни радост.

— Добар дан, госпођо Татијана, ево мене, хоће л’ бити штогод?

— Свршено је, моја Софија од своје воље пружа вам руку. Је л’ тако Софија? Она одговори: „јесте“, ал’ врло тихим гласом.

Опет је упита: „Хоћеш ли Софија поћи од слободне воље за господара Софронија Кирића? Он је човек уредан, имућан, код њега ћеш добро живети, чула си од мене, како је са првом болесном добро живио, како не би с тобом?“

— Од слободне воље, — одговори Софија.

Онда јој и ја пружим руку, а матери кажем да буде одма’ сутра прстен, да не треба никакови’ припрема и дарова, но одма’ прстен, па онда венчање. Док је врело гвожђе, треба га ковати. Та се ствар уговори, а сутра прстен. Даривао сам је са двадесет и четири дуката. Извучем после дишпенсацију и венчамо се, и тако до сад срећно живимо. Купио сам јој после један ђердан од бисера, шест низова као грашак, дао сам за њега шест хиљада форинти истина црни’ банака, ал’ су тек опет биле банке у курзу. После девалвације купио сам јој и каруце. Но што је најлепше било, при просидби, мати је прећутала, да је Софија већ потајно заручница била покојног Милоша Милорадовића, и имала већ и прстен од њега, само није свештеник био при церемонији, и скоро би се венчали били, и као после сазнам нешто да су се и волели, ал’ мати волела је зрелог имућног човека, нег’ младог ветропировића, који ништ’ нема осим оно мало дућанца празна, па ако банкротира, да јој дође кћи на врат. Ја сам победу одржао, а девојка врати прстен Милорадовићу, који после на скоро од жалости за Софијом умре. Сирома’ момак, ипак жао ми га је било, ал’ шта ћеш, како ће да се боде шут са рогатим. Ето видиш тако сам ти се ја оженио.

— Све сам ја чуо за то, само пре нег’ што сâм не исприча, нисам ти ништа хтео говорити, шта више,

и то сам чуо, како је мати посла имала док јој је за три дана Милорадовића из главе истребила. Но манимо се већ тога, почнимо други разговор. Шта ти деца раде?

— Сви су здрави, баш данас·се са женом разговарам, шта ћемо са децом, девојке већ расту, дорашћују, Пера данас сутра већ је човек, треба му трговине, а Шамика у школу.

— Зар ће Пера остати у трговини? Ја сам држао ти ћеш њега као економа у кући.

— И за то, и за трговца, и за све, као што сам и сам.

— А шта мислиш доцније са Шамиком?

— То што и ти са твојим Тошом; даћу га за фишкала.

Кречар је имао већ сина јуристу.

— Ког врага ће нам толики фишкали. И сам се кајем, што га на друго што нисам дао, и до душе ја нисам хтео, ал' мати је навалила: само фишкал, фишкал.

— Тако исто и код мене, моја је навалила само фишкал, 'ајд' нешто и по њој нек буде, а као отац све ћу учинити, трошићу колико треба, само да буде човек. Та ваљда фишкал сваки не мора бити варалица. Колико сам их сâм честити' познавао.

— Тако је, и сам се надам, да ће од Тоше човек бити, добро се учи. Но кажи ми, Софро, како је с пазаром?

— Та оно иде по мало, но рад би' што веће да започнем. Рад би' са платном. Ја до душе имам платно у дућану за свакидашњу потребу, ал' ја би' рад штогод „алагросо", само да имам још с киме.

— Да видиш, то не би згорег било, ту је лепа цена у свој околини, само је далеко доносити.

— А од куд би сад најбоље било?

— Сада из Пољске, и то из Кракове.

— Јеси л' онде био?

— Нисам, ал' чуо сам од они' који су онде били недавно, да је појефтинило платно; млого је израђеног.

— Па хајд', да идемо.

— Не браним, хоћеш ми узајмити новаца?

— Шта збијаш шалу, кад знам зашто хоћеш платно, јер нећеш бадава да ти новац у сандуку лежи.

Господар Софра умилно се смеши.

— Па хајд', хоћеш ли у компанији, ил' сваки за себе?

— Сваки за себе, ал" ћемо у скупу куповати, па онда код куће поделити.

— Хоћемо ли јошт кога с нами повести?

— Можемо Чамчу, шта више, морамо га онде имати, купиће и он нешто мало, а и ми ћемо му нешто допустити.

— Па добро, кад ћемо се договорити?

— Можемо сутра, код мене, ил' код тебе, но морамо и Чамчу позвати.

— На сваки начин.

— Е сад смо опет нешто свршили; дакле сутра после ручка чекаћу те, а поручи Чамчи да дође.

— Дакле доћи ћемо.

— Е, сад је време да идем, да видим шта се код куће ради. Збогом.

— Збогом, дакле сутра.

Господар Софра оде. Дâ на знање госпођи Соки, да ће сутра после ручка доћи Кречар и Чамча на уговор, па после да приправи вечеру, јер по свој прилици биће дуга разговора, те после подне провући ће се до вечере.

IV

Сутра дан после ручка ето Кречара и Чамче код господара Софре.

Већ су ту. Клопкају на вратима.

— „Херајн“.

— На здравље ручак, Софро! Ето нас код тебе, — рече Кречар.

— На здравље! Седите. Соко, иди мало оног бољег вина пошљи, па и кафе.

Госпођа Сока изиђе; она је њега разумела.

Кад је господар Софра какав договор имао са странима, онда је госпођа Сока морала напоље ићи, а знак је његов по погледу примала.

— Шта има новог?

— Ништа, дошли смо да се о оном јучерашњем проразговарамо.

— Е добро, дакле како мислите са том Краковом?

— Нека Чамча каже.

Чамча је у младости више пута био као калфа са својим принципалом у Кракови, па је Пољску унакрст познавао.

Чамча ће бити ђенералштеблер овог трговачког похода. И он ће нешто профитирати, а овамо правиће о њиховом трошку путешествија, а то је живот за њега.

Сад ће Чамча свој план предложити.

— Дакле да вам кажем. Ту треба капитала бар дваест хиљада форинти. Јесте ли за то?

— Јесмо, биће и више, — рече господар Софра.

— Ја ћу за себе уложити само једну хиљаду форинти, а ваш ће бити сав путни трошак, за то ћу вас ја свуд где треба водити.

— И то је добро, — рече Кречар.

— За све то требамо троја јака кола са арњеви; у свака упрегнути по три јака коња.

— И то ће бити.

— Даље треба четврта кола, путешествена, на којима ћемо седети ми са кочијашем. У ова кола спремићемо ’рану и пиће за пут.

— То се разуме, и та кола морају бити са арњеви, — одговори Кречар.

— Но, да се путни трошак исплати, то ће овако бити. У Пољској је вино врло скупо, па да понесемо једну петорку фина вина, не вина, него ауспруха и то старог. Код нас можемо добар стари ауспрух добити аков по сто форинти, а такови плаћају великаши у Пољској најмање пет стотина форинти за један аков. Ето профита.

— Право каже Чамча, тако је, набавићемо и то.

— Но треба још неколико флаша за коштаљку понети, да буре не отварамо.

— Ни то не сме фалити.

— Па онда треба да се четрнаест дана преправимо за пут, да се што пре кренемо, да стигнемо на годишњак — вашар у Кракову.

— И то је у реду, упадне Кречар.

— Друго баш ништ', само још новац, па је све готово.

— Дакле, хоћемо ли, Кречару?

— Свршено је.

— Дај руку.

— Ево, ја носим десет хиљада!

— Ја двадесет.

— И ја двадесет.

— Ја тридесет.

— И ја тридесет.

— Дај руку.

— Ево.

Господар Софра пљесне руку Кречареву, и договор је свршен.

Сад се разговарају о коњима, колима, дугачким платнарским сандуцима, о „ауспруху“; њих двојица, господар Софра и Кречар, ставиће из свог подрума, не треба да купују. Тако у разговору наступи вече, и вечера је ту. Сви заседну. Ту је и госпођа Сока са целом породицом. И Милан шегрт добио је доле место. Код господара Софре и шегрт за трпезом руча. Мати се тек каткад дигне, да надгледа, а Ленка и Пелагија служе. Ту је и Пера. Катица седи до Шамике, „малог фишкала“. Јело се носи, вечерају, „мали фишкал“ неће да једе, барљија, Катица га кори, инате се, и старији у разговору на њих не гледају. Вечера није велика, само три јела, а пре трећег Милан ће устати и захвалити се, јер шегрт за вечеру трећег јела нема. Још мало па ће се дићи Катица и Шамика, и пољубивши свима руку удале се на спавање.

Сад отац ослови Ленку да и она седне, и дâ донети „ауспруха“.

Донесу га. „Ауспрух“ од десет година, мирис, сласт, снага особита. Домаћин сипа.

— Хоће л' бити, Чамчо, овај добар за Пољаке?

Чамча кошта.

— Особити.

Кошта Кречар.

— Особито добар, и ја имам таког истог, можемо их смешати.

Када се мало подгрејаше, дође домаћину вођа да се мало попева.

— Дед, Ленка, попевај! Знаш оно моје.

Ленка је већ знала шта отац жели, намести мало уста, па започне.

„У мјесту пријатном,
тихој пустињи“.

Пелагија јој помаже, али високим alto тоном, дакле два алта, мати тихо помаже, почне из женског сопрана, па опет пређе у алто, сад већ три алта, али кад се господар Софра успали, у десној руци држи чашу са „ауспрухом“, али не онаку „шампањерску“, већ праву чашу, па почне и он извијати, па добије вољу и Кречар, и Чамча, па измешају гласове, један удари у баритон, а други у бас, па се саставе опет у алто, ужасан дискант. Сирота Ленка усиљава се свакако, ал' су их мушки матори гласови надмашили, док не буде принуђена пре свршетка умукнути, и пред старцима капитулирати, који су опет заборавили на Ленку, па сваки по свом ћефу тера и глас мења. Како су то били дивни преласци из једног гласа у други!

А сирота Ленка, лепша него њена песма, није имала пред очима свеж јутрошњи цвет, младост, који би јој жице срца затегô. Тако је певала, као славуј при крају лета. Та кад је човек погледао на Ленку, Пелагију и певајуће старце, тако је изгледало, као кад човек види у један мах кишу и дугу.

Када се испеваше, домаћин дâ знак, да се деца удале, а мати то све изреди. Осташе њих тројица и госпођа Сока. Он је волео када она до

њега седи, па макар колико и каквих гостију било, и кад послужује, и онда је њена столица до господара Софре ма празна, па кад добије времена а она тек онда седне.

Госпођа Сока, ма да је била лепа, ипак није била кокета никада, и била је са својим Софром сасвим задовољна; но и господар Софра би за њу живот дао. У пређашње доба, док је госпођа Сока још млађа била, а господар Софра тек имућан човек био, још не богат, долазили су познати и пријатељи у кућу више него сада, но господар Софра многе је одбио, који нису знали обитељ његову уважити. Тако било је, који су му у кућу долазили, па при чаши вина збијаше са домаћином шалу, који је шалу радо примао, али не да се његова важност као домаћина вређа. Тако било, који да се умиле домаћици, почеше се господару Софри подругивати, и сваки „кривоногим Софром“ га називали, да би му цену код супруге побили. Онда би се госпођа Сока намрштила, бацила би „презрителан“ поглед на таковог делију, а господар Софра ућутао би, и својим ћутањем противника принудио да се удали, а после дао би му на знање, да више његов праг не прекорачи. Тада би господар Софра рекао: „Који се мужу пред женом подсмева, тај није кући пријатељ, тог не треба више примати“.

Седне и госпођа Сока.

Пуше и прелазе у разговору са једнога предмета у други.

— Како ти се допада, Јово, садашњи свет, је л' каква је разлика између пре и сада?

— Те каква разлика!

— Какав нам је сад магистрат, а какав је био пре; пријатељи смо сви троје, па можемо слободно говорити. Сад за мито све можеш добити. Кад је био негда судац Паприкић, па Ловчанин, који су били у депутацији код Марије Терезије, па се с њоме разговарали, па кад дођу у магистрат, у долами и ћурдији, па златан појас, па самур-калпак, имао си што видити. Грешник, већ кад га види,

доста му је; из целог човека је правда вирила. Ал' кад су их бирали, нису за новце гласове куповали као сад, нег' мудрог и поштеног су бирали. А погледај садашње, у фраку, навукли су тај ластин реп, јадни, исисани, ноге као две тачке, а овамо никад их не можеш зајазити.

На то господар Софра уздахну.

— Нису ни онда сви носили доламе, него капуте од трајдрота, на три рога шешир, ципеле на шнолу, бркови обријани, може бити поштен човек и у фраку и у трајдроту, — упадне Чамча.

— У магистрату су биле саме доламе, тек декоји „купец" је носио трајдрот; ето као ја и ти, Чамчо, — одгонетне Кречар.

— Ја, боме, нећу никада ни фрак ни трајдрот носити.

Тако донекле се још разговараху, док једаред разиђу се.

V.

Сви се за пут у велико приправљају. Састају се, договарају се.

Господар Софра је човек, који кад што предузме, мора продерати, куд пукло да пукло. Ко би га видео пред дућаном како у „јанклу" извирује муштерије, не би рекао, да је у њему тако јака душа. Пред дућаном и у дућану изгледа као Грк, Цинцар, као домаћин господарски гостољубив, изван куће одважан, предузетан шпекулант.

Господар Софра имао је толико својих коња, да је могао у сва троја кола своје упрегнути, но он ће дати од својих јачих коња два у прва кола, у којима ће се њих тројица возити, а једног ће додати Кречар, и још ће купити три јака коња, за трећа даће опет Кречар своја три, а за четврта узеће једног кирицију.

За осам дана све је то у реду. „Ауспрух", и тај је у реду. Приближава се четрнаести дан. Чамча журбено трчи од господара Софре ка Кречару, све уређује, само да се шта не заборави, већ је и сам

склопио за се једну хиљаду форинти; све је уредио како ће госпођа Сара кућу водити, каваном управљати. Последњих три дана једнако се пеку, у све три куће, колачи, разна печења, приправља се вино за пут. Кад настане претпоследњи дан, дали су у цркви за себе у „тишини" службу Божју одслужити, и ту је појао господар Софра са Чамчом, па после свршетка исповедили се и причестили.

Кад је господар Софра кући дошао, поруча, па после ручка оде у собу и напише кратак тестаменат, који је овако гласио: „Душу своју предајем Богу створитељу, земљи тело, а све моје движимо и недвижимо имјеније остаје мојој супруги Софији Кирић на уживленије до смрти, а после њене смрти нека се деца на равно деле". Онда јошт није било пароброда ни жељезница, а опасност велика сувим путовати. Дозове госпођу Соку, и сузним очима преда јој запечаћен тестаменат у форми писма.

— Драга Соко, ја идем сутра на велики, дугачак пут; ако умрем, ево ти тестамента, ја сам се за све побринуо.

Господар Софра угушава бољу, срце му се стеже, усиљава се да му не позна боље.

Госпођа Сока плаче, а ништа не говори.

— Не бој се ништа, ја ћу се опет вратити, али људи смо, смртни, могу до сутра и код куће умрети, а могу се здрав вратити. Видиш имамо петоро деце, па 'оћеш да имаш фишкала, тај ће много стати.

Тако после тог жалосног призора госпођа Сока се мало умири, па је он моли, да децу не плаши што иде на далеки пут, да им каже да ће се скоро вратити.

Сутра дан у јутру сва четвора кола су већ у авлији код господара Софре, па ево долазе и Кречар и Чамча.

— Добро јутро, Софро, јесмо л' готови? Ми смо већ сасвим преправни.

Ту већ кочијаши носе бунде, сандуке, сав пртљаг, и код господара Софре у првим колима пуно

је све, сав „провијант“: канда ће преко океана путовати. Сва кола са арњевима.

— Седите још, да доручамо, и ми и кочијаши.

За све је приправљено јело и пиће. Седну и једу.

Сва породица се сад око њих врзе, дошла је и госпођа Сара да испрати свога Чамчу.

Девојке служе, мати наређује, ту је и „мали фишкал“, гледа у оца брижљивим погледом, канда осећа да отац иде на далеки пут.

— Јеси л' сасвим преправан, Софро? Ниси ли што заборавио? — запита Чамча.

— Све је у реду.

— Јеси л' преправио доламу и ћурдију?

— Јесам и појас, и самур-калпак.

— И чизме са сребрним мамузама?

— Јесам, и сребром окован штап.

— Добро је, и ја сам понео мој трајдрот, и шешир, тако исто и Јова, и то све паковано метнули смо у један платнарски сандук, је л' код тебе тако?

— Јесте.

— Све ће нам то требати, јер Пољаци су гостољубиви људи, па има много господе, позваће нас на ручак, па ја и Кречар у трајдроту бићемо као трговци, а тебе ћу представити као шљахтеца, немеша, па кад те виде у паради, видићеш како ћеш бити примљен, а и ми покрај тебе. А 'де је ауспрух?

— У први коли, 'де ћемо ми седити, није добро; мора доћи у велики сандук у друга кола, у сандук нек' се метне сено. Је л' у два бурета?

— Јесте.

— То ће стати у један сандук, јер у први коли не сме ништа бити, осим оног што сваки час потребујемо, а остало све у друга кола, јер дугачак је пут, да можемо у први коли комотно и лежати и спавати. Јеси л' понео стиве луле?

— Јесам, три.

— Добро је, без стиве луле није човек господар, особито шљахтец; на то се у Пољској јако гледи.

— А како је са оружјем?

— Једна пушка, два пиштоља, и нацак.

— Добро је. Сад је све у реду. Само нека се из први' коли премести све што онде не треба да буде у друга кола.

Господар Софра наложи Пери, и за тили час све је у реду.

— Сад једимо, напијмо се, па онда у име Божје на пут.

Већ кад је било при крају, господар Софра дигне се и прозбори.

— Ви сте већ сасвим преправни, почекајте мало, одма' ћу доћи, идем по новце. Онда се удали.

Господар Софра оде у парадну собу, следује му госпођа Сока.

Онда отвори орман, извади новце и нужне папире, метне их у буцелар, а овај опет у цеп напршњака изнутра, па се добро закопча.

— Соко, буди весела, па и ти припази мало, јер Пера је још ветрогоња.

Затим стане на диван, па из свег срца очита молитву пред иконом светог Николаја, пољуби икону, и, као неки терет са срца му отпао, сад је уверен да ће се срећно вратити. „Вјера спасет." Сад се врати и изјави да је готов. У срећан пут пију последњу чашу. Дозове сву породицу, опрости и пољуби се. Крећу се.

Господар Софра носи замашан нацак, и добро му стоји, ма да је мали, али тако здепаст, широк, руке тако јаке, да би међу њима не једном младићу кости пуцале. Кад држи нацак у руци, то је као неким поносом, добива сасвим други изглед, да не изгледа више као Грк, познаје се да је био табак.

Сад већ седају. Све ваљани јаки кочијаши. Кола тако изватирана са бундама, да према тим колима на „ајслибану" салонски купе није ништа.

Још последњи пут господар Софра дигне у вис Шамику, и пољуби га. Госпођи Соки и Сари очи сузе. Одоше. Гледају дуго за колима, док не ишчезнуше.

VI.

Госпођа Сока сама води кућу. Уме управљати, али за дућан много не мари. Пера је сад у дућану и у механи газда.

Отац госпође Соке, покојни Угљеша, био је касапин од заната, и негда јако имућан. Госпођа Татијана, Угљешина жена, била је из добре, трговачке куће и васпитана. Лепу су кућу водили, но покојни Угљеша радо се картао, па се уплео и у неке процесе „наследствене", па му адвокати и судије појели све. У томе је много бољи био господар Софра, који се играо „пунишака", а од процеса би зазирао, и увек би рекао: „Боља је мршава нагода, него дебео процес".

Доста то, да после смрти Угљешине ништа није остало, само једна кућа, и та мала. Сад тек, као удовица, морала се мучити госпођа Татијана; била је права „мученица Татијана". Син јој већ дорастао, и секао је разно месо, и покрај тога су живели. И то добро су живели, јер госпођа Татијана све је знала у кући разделити, поделети, да ништа не буде излишно, а опет да је доста. У хаљинама умерено, али укусно, тако, да кад је кћи Софија што на себе метнула, све јој је добро стојало. Па онда у понашању све смерно, није ту било код њих за сваку ситнарију кикотања, „хи хи хи" — „ха ха ха", већ мало лаганије, и сваки је пазио шта ће пред њима рећи. Једном речи, знале се држати. Па мати и кћи, тако су се пазиле, кћи је тако поштовала матер, а мати је опет послушала кћер где треба, да би рекао, нису мати и кћи, већ две сестре које се пазе.

Па је и то уздизало, што, после смрти Угљешине, госпођа Татијана, још доста млада и угледна удовица, за љубав своје деце, није се хтела удати, жртвовала се за своју децу. А госпођа Татијана могла се удати више пута, јер просилаца старијих било је доста, и то ваљаних. И сам господар Софра би је узео, да није кћи пошла за њега, тако му се била допала, то је више пута приповедао, и да Софија

није хтела поћи, госпођа Татијана би сада била госпођа Кирићка, а Софија постала би госпођа Милорадовићка.

Госпођа Сока је сад у својој кући ред држала као код матере, само наравно овде је још теже, јер је сасвим пуна кућа.

Госпођа Сока је имала диван пород. Ленка већ прешла петнаест година, рекао би да је већ седамнаест, тако је развијена. Створ, стас диван, једно према другом све сразмерно. Ленка има лице овално, прави римски тип, обрве канда хоће да се саставе. У Пелагије лице сасвим грчко, фино исечено, као у најлепше фенкечинице у Стамболу, или какве Хиоткиње. Очи као рубин светле, стрељају, још сад у тринаестој години. Шта ће бити доцније? Катици је тек десет година, много је на Пелагију, само нос већ није грчки, но палестински, мало јако савијен, али зато леп, одговара јој лицу. Син Пера, у осамнаестој години, танког, високог узраста, раван као трска, лепе велике черкеске очи, обрве састављене, зуби бели. У понашању отворен, пун фантазије, рекао би да није отац погодио, што га је задржао за трговца, сувише простране руке, галант. А Шамика, „мали фишкал“, лепо куждраво дете, образ блеткаст, али црте сасвим регуларне, рекао би да наличи на Пелагију. Коса му се спустила у густим свиленим бурмама на чело и уз врат, па мати и сестра Ленка радо би се, прстима у њој сплетајући, играле, и миловале. Већ Шамика иде у школу. Већ сад носи малу „атилу“, мали црн калпак од кадиве, и жуте мамузе, за сад још без жврркова, са дугметом, да ногу како год не повреди. Шамика је право материно дете.

Кћери, каогод и мати, лепше се носе него што би човек рекао по спољашњој форми дућана господара Софре. По њиховим хаљинама се већ видело, да та кућа има више него тај дућан и механу. Видело се да госпођа Сока нешто на више изгледа. Када би јој господар Софра куповао какав адиђар, прстен или штогод у косу, то није волела много

ситно камење, но један, али леп, све је вољу имала на „солитере."

И кћери није рада удати за бакале или механџије, него тражи штогод више. Госпођа Сока већ је имала ту тежњу у првој својој младости, код куће; све је нешто вишем тежила. Али и доликовало јој. Сав израз у ње био је нешто господствен. Тако исто и код њених кћери. Зато за дућан нису много ни мариле.

Пера је био већ првих година пренебрегнут. Како се родио, већ га је отац наменуо за трговца. Па кад је прве, нормалне школе изучио, кад је већ читати, писати и нешто рачунати знао, отац га код куће задржао, није га дао више никуда, и ту је морао бити све и сва. Господар Софра употребљавао је Перу најпре као шегрта, па онда у механи, у подруму за отакање вина, као надзорника у газдовању, у шталама. Господар Софра је хтео да га начини правим газдом, какав је сам он био, да буде од њега „слеме" куће, да, кад умре, његов Пера води стару његову кућу. План не би био рђав, али требало је одмах у почетку мало припазити, да се зна увек шта радити, и препречити странпутице, за што опет господар Софра није имао доста времена. Пера додуше није био рђав, шта више, имао је врло добро срце, предобро, само не за себе. Ако је у дућану, није се знао погађати; ко је како хтео могао је добити. Није гледао коме ће на вересију дати, ма коме. У механи, кад није оца код куће, муштерије части пићем. У подруму млађима даје пити колико ко хоће, па кад их изопија, то му је мило. А најволео је бити у штали, међу коњима и кочијашима.

Кућа, дућан и механа била је баш код Дунава, баш на том месту, где стају лађе, вашарске, житарице, белозанке. Ту је видео, како лађарски коњи вуку триест и више лађа. Жалосни коњи. Овај први који се обично звао „ледингеш", њему је лако било, он није ништа вукао, тек је предходио и водио. Но осталима је било тешко, и што више остраг, то горе. Бичеви пуцају, вију се око ушију, коњи тешко дишу,

сустају, а онај последњи од водене стране све клизи и пада низ бајир, каткад га лађа тргне натраг, па се изврне. Страшно мучење. То је Пера већ у свом детињству гледао сваки дан, и срце му отврдло. Долазе ноћу лађари у механу, музика свира, пију, играју; то се Пери допада, па кад отац није код куће у механи, а Пера с лађарима игра. Играју, али карте, и Пера је с њима играо. О књизи нема више ни говора, но понајвише о коњима, и Пера је већ постао коњушар, без коња не може живети, и ког коња је једаред видео, и после више година би га познао и поименце назвао.

Када је господар Софра отпутовао, Пера је био у кући прави газда. Мати је додуше надгледала, али тек дању, ноћу се није показала, а у механи ни дању. Тако исто и кћери.

Пера мора бити целу ноћ на ногама, наравно мора се и пити, и то са лађарима, који то добро умеју.

Лађари воле Перу, већма него његовог оца, јер им да и на вересију, на карте узајми им и новаца, па чека и пô године да сврну опет, да му врате. Умре ли лађар, или му се друго што деси, новац је пропао. Сад кад отац није код куће, сад је живот за Перу. Мати, ни ико, не може га контролисати. За друга друштва, „отменија", није имао ни појма, а камо ли чежње. Код Пере у механи никад се не затварају врата, ни дању ни ноћу, све то на пољу и унутра од музике и људства зуји, бруји. Отиснули се лађари, дође опет друга лађа, па све то тако иде, сваки дан, сваку ноћ.

Па Пери недавно прошло тек седамнаест година. Већ изгледа жут, преживео, никад не испаван. Мати види све то, светује га да се чува. Ко ће га у таквом друштву сачувати? Мати је пре тог спомињала господару Софри, да дâ Перу даље у школе, или да га дâ гдегод на друго место у трговину, али он ни по што; хоће по свом калупу сина да изобрази, да је увек пред његовим очима, па вели: и

он је у детињству и младости још горе шта поднети морао.

Велика разлика између његове и Перине младости. Господар Софра је био од искона сиромах, па већ у детињству радом морао се борити за опстанак; Пера богатог оца син, нема нужде, ни бриге, како ће живети, и шта ће од њега бити. Па нити је каква већа строгост према њему у почетку употребљавана. Додуше Пера је рад био и даље ићи у школу, на трговину није имао воље, али очина воља била је преча.

Но у колико је више Пера био пренебрегнут, у толико већма је опет мати желела све то код Шамике накнадити. Шамику је опет мати почела мазити. Ишла је код учитеља да га моли, да Шамику никад не удари, да га јако не укорава, ако не зна лекцију, него све лепим. Но где је ту границе? Учитељ додуше послушао је матер, и за то добивао више пути „ауспруха." Но Шамика постаде тако „чуствителан", да најмање, ако му ко шта рекне, плаче.

Е тако се сад води кућа и трговина господара Софре.

Већ прођоше две недеље, а писмо од господара Софре не долази. Ваљда је гдегод забасало. Госпођи Соки то велику бригу задаје.

Прође још више недеља, краковски вашар је већ одавна прошао, а о господару Софри ни трага ни гласа.

Долази Чамчиница и Кречарка, да питају, је ли госпођа Сока добила какова писма, оне још нису добиле.

Рђаво, нема гласа о путницима.

Опет пишу, нико се не одзивље, јер пишу само на памет у Кракову, а они Бог зна куд блуде, и шта им је стало.

Тако прође пô године, па још нема писма.

Кречарка и госпођа Сока да се живе поједу. Чамчиница их теши и, премда и она би већ волела свог Чамчу код куће имати, није веровала, да их је

могло што зло постићи, јер то је обично код Чамче, да увек дуже остане, него што је код куће обрекао; он воли путовати, а лакрдијаш је, па га свуд радо имају. Али што је много много! Јошт ће мало чекати, па онда ће ту ствар власти пријавити. И доиста наскоро пријаве магистрату, да се за њихове мужеве кораци чине, јер људи понели су новаца, Бог зна није ли их ко убио. Али тек ваљда би се вратио когод од кочијаша, или што то би се чуло. Госпођа Сока отиде са Кречарком у магистрат и ствар пријави. Овде се одмах закључи, да се путници курентирају. Још онај час оправе се писма на све стране, прво у Кракову. Описани су како су били обучени, кад су пошли, и какве су хаљине са собом понели. Ту је била описана и долама и „трајдрот", и њихова лица, господара Софре, Кречара и Чамче. Опис Кречара био је обичан, он је био обичне форме. У опису господара Софре између осталих, као „особити знак", метнули су му велики нос, кратке, криве ноге на форму левча. Код Чамче опет смешеће се лице, над главом „вопијушчег" носа једна грдна брадавица, из које извирује, виси, једна јака дугачка длака, као у пурана. Лако ће их познати.

Од никуд се не одзива.

Дају се у цркви молитве читати, дају се службе, ништа не помаже, нико се не јавља, нити ко пише.

Госпођа Сока са кћерима плаче, тако исто и Кречарка, већ се малко и Чамчиница побринула, ако се и није још заплашила, јер зна она да је велики враг Чамча, особито кад на пут оде, брзо се не враћа. Госпођа Сока и Кречарка проклињу Чамчу; да су знали, не би их са Чамчом никуда пустили.

Међутим је Пера по свом обичају газдовао. Већ је више држао да се отац неће ни вратити. Почео се у велико картати. „Козаци" сваку ноћ код њега. Истина, новац је давао сваки дан матери, али ко ће га контролисати, да се толики новац сваки дан прима.

Да видимо где су наши путници.

VII.

Када су путници отпутовали, ударише косо преко два Дунава, па дошли су у Вац. Ту се мало одморише, па онда све даље.

„Провијанта“ су имали доста, па тек онде су стали, где је требало коње хранити и појити.

Путују и дању и ноћу.

Кад дођу у каково село, чарду, стану, па кочијашима дају што донети, а они, свачим снабдевени, имају све боље, него што могу у чарди добити. Па и вино им другчије него у чарди, с њиме и самог бирташа у чарди напоје.

Тако дуго су путовали, и дођу већ близу пољске границе. Преноћи ће у једној великој чарди. Уђу у чарду, поруче што за себе и за кочијаше. Бирташ отворен човек, али из разговора види се да је „шарен“.

Чамча пита, има ли за њих собе. Одговори бирташ, да има за госте једну, и ту ће им дати.

Ствари најважније унесу унутра, а један кочијаш ће увек напољу чекати. Господар Софра мислио је да ће одмах у тој соби и јести, али Чамча га ослови, да не остану у соби одмах, већ да уђу у биртију, да виде те људе који су онде, јер ретко која чарда да нема опасних људи. Пушке оставе унутра, само је господар Софра са собом наџак понео. Собу закључају, и један кочијаш већ пази.

У биртији чемерна публика. За једним столом седе њих тројица, сваки у руци по један наџак. Чакшире нису имали. На свакоме кратак „inexpressible“ и босоноги, лица ужасна, управо конфишцирата. Чамча опази, да им је на ногама доле неки велики модар прстен, читав круг озлојеђен, нема сумње да су ти још недавно букагије носили, или можда су још недавно у тамници лежали.

Путници вечерају.

Голи синови поглед крвав бацају на путнике, један на другог гледају, шапућу.

— Чамчо, ми смо на злу месту, видиш оне?, — шапне господар Софра Чамчи.

— Видим, погледај им само ноге.

— Видим, — рече господар Софра и маше главом.

Кречар сав побледи.

Од голих синова сад један изиђе, сад уђе; тако се мењају, али увек опасан поглед на путнике бацају. На пољу обилазе кола, но онде су кочијаши. Ту су и коњи, под ведрим небом. Један изиђе, али више се не врати.

Један опет међу њима устане и приђе к њима и иште лулу дувана, баш од господара Софре. Мађарски говоре. Господар Софра дâ му дувана, па га мери; али и њега голаћ мери.

И бирташ је променио лице; забринут је, познаје се.

Сад су већ били начисто. Један другоме дâ знак, па оду у собу. И Чамча се поплашио, премда је био предострожан. Кад уђу у собу, закључају се. Четири кочијаша ваљда ће кадри бити коње и кола чувати.

Господар Софра иште вина, Чамча извади.

— Хајде да пијемо, ту се спавати не може. Да сам знао да ћу мећ такове људе доћи, не би' се био кренуо, но сад како је, тако је, хајд да пијемо, па онда да певамо, да им покажемо да се не бојимо, рече господар Софра, а из великих црних очију варнице му скачу. Није већ то „Грк Софра“, то је већ нешто друго.

— Можемо пити, али немојте певати, мислиће да смо пијани, већ пијте па ћутите, а ја ћу на дувару прислушкивати шта говоре; дувар танак чуће се, — рече Чамча.

Господар Софра и Кречар пију, а Чамча прислушкује.

У биртији прави лопови. Сад улазе, сад излазе, сад нови долазе.

Лопови се разговарају; Чамча зна добро мађарски, као и остали.

— Шта мислите, какви су то људи?

— Судац није ниједан!

— То су трговци!

— И то „рацки!“

— Да, ти су најбогатији!

— Како се неће обогатити, кад на сваком рифу преваре, а овамо пô године посте.

— Тај мали широки, тај мора да је свог века појео сто мерова граха, а педесет центи зејтина.

— Тај ће наш бити!

— Тај ће мој бити!

Тако се разговарају, па све улазе, излазе, мере, рачунају, своје и непријатељске силе.

Сад је већ доста било господару Софри и дружини, морају се за бој приправити. Већ је дубока ноћ, Софра отвори врата, у руци му нацак.

— Идем да прегледам напољу, сад ћу се вратити.

Изиђе, ослови момке да буду на опрези, дозове једног у собу и да му три пиштоља, да се поделе, јер мораће се бранити, а још сваки момак има по нацак. Узео је Кречарев пиштољ, јер зна да га неће употребити. Сад се закључају.

Лопова све више у биртији. Њих дванаест, а тринаести капетан. Гдекоји има пушку, гдекоји пиштољ, али нацак сваки. Сад ће бити по њих шићара, што икада.

Она прва тројица, голаћи, нису се хтели за онај пар боље обући и́ оборужати, да их не познају, али ноге их Чамчином оку издадоше. Лопови пију па онда певају; и песма им се односи на шићар, који је већ у изгледу. Кад то чу господар Софра, пушке и пиштоље метне на кревет а нацак држи у руци, па их нуди да певају.

Лопови још певају, а сад започе господар Софра громким гласом: „О кто, кто, Николаја љубит“, али тако да лопови чути га могу.

— Певајте!

Чамча и Кречар помажу, али слабо, Кречарев глас једва се чује, а Чамча сваки час кашљуца, а господар Софра надмеће се са лоповима. Он је стари вашарџија, па познаје муштерије. У певању ужасна дисхармонија. Лопови мисле да се друштво изопијало, па држе да је сад време послу. Наједаред умукну. Чује се неки жубор. Време настало.

Господар Софра нареди, да сваки узме пушку у руке, једноцевку, дуплонке још онда није било, па једног намести остраг у један ћошак, а другог у други ћошак, а он ће близу врата, у десној руци нацак, у левој руци запет пиштољ.

— Ја сам вашарџија, на оваком месту лопови не смеју одма' пуцати, већ тек онда кад беже, па кад се бране, или у шуми. Па шта, зар нас толики бојали бисмо се ти' изгладовани' неколико лопова? Мој један кочијаш Сава ће сам на тројицу.

Напољу ларма, већ се лопови са кочијашима туку, кочијаши се довикују.

Сад клопкају на вратима.

— Отварајте!

Не одговара им се.

— Развалићемо врата!

Почну врата издизати.

Господар Софра прекрсти се, повикне „помози, свети Никола“, па стане пред врата на два корака, а нацак подигао.

Провалише кроз врата.

Први капетан лоповски. Тек што се промолио, а њега господар Софра силним ударцем нацаком по челу. Преметнуо се, тек је једаред рикнуо. Навале још двојица, господар Софра мало натраг одскочи и нацаком обори и трећег. Ето сад четвртог. Кречар се сав окаменио, заборавио је петла навући, Чамча пак одмах како су врата проваљивали, подвукао се под кревет, но кад је видео, како Софра лопове обара, окуражи се, напне петла, напери пушку на четвртог, и погоди га у трбух. И напољу се чује пуцњава и вика. Како се почело пуцати, а остали лопови видећи да они у соби ништа не извршују, а четврти рањен ужасно јауче, почну бежати, и разбегоше се, а своје нису могли однети, јер сад тек господар Софра излете с пиштољем, па пуца за лоповима.

Сад су спасени.

Два кочијаша су лако рањена. Бирташ одмах пошље у прво село по лекара, и да ствар пријави.

Бежећи лопови наишли су на једну пандурску патролу на коњима, и буду везани и похватани, па онда с њима опет натраг у чарду.

Сва три прва су мртва од нацака Софриног, а четврти још жив. Комесар га испита; све је исповедио, све је издао. Испитао је и путнике. Комесар ће послати једног момка, да вишој власти јави, међутим дође и лекар, завеже ране кочијашима и лопову, а оне мртве изнесоше напоље, а покрај њих наместише стражу. Још комесар путницима јави, да морају ту остати, јер је сад „штатаријум“, па ће им се на месту судити.

После тога комесар са лечником оде у биртију, а господар Софра узрујан опет седне, и зове друштво да пију.

— Но ви сте баш кукавице; да мене не би, потукли би вас као мачке.

— Јест', да, а ко ра̑ни четвртог?

— Испод кревета, — насмеши се подругљиво господар Софра.

Но ту је господар Софра показао, да је негда табак био, под таквим ударцима све су главе попуцале.

— Хајд' сад опет да пијемо, да уталожимо код кога јед, код кога страх. — Свети Никола, благодарим ти, како први пут у цркву ступим, одма' ћу ти од фунте свећу запалити, и сребрно кандило на жртву принети!

Па опет:

„О кто, кто, Николаја љубит“.

И Чамча помаже, али сада много боље.

— Је л', Чамчо, сад боље иде?

— Хтео сам и ја још пре битке отпојати мој тропар, светог Стевана, али нисам смео, бојао сам се да ћу се и ја и Кречар још већма поплашити, но сад после срећно окончане, победоносне борбе, отпеваћу најпре мој тропар, па онда у твоју славу „Возбрануј.“

Чамча красно отпоји, а ови му помажу.

— Сад да су видиле наше жене какви смо ју-

наци! Имаћемо им шта приповедити, — рече Чамча, па опет даље пева.

— Пијмо сад у здравље наших жена и деце, — рече господар Софра.

Кад чуше комесар и лечник, ослободе се, пак као непознати иду у собу. Надају се, да ће добро бити примљени.

Куцну, друштво их лепо прими, сад и ови седну, господар Софра дâ донети још половаче добра вина из првих кола, па почне обојицу частити, а момцима даде у биртији донети, колико су хтели.

Ту је опет било певања, и сам је комесар певао. На послетку почасти их са „ауспрухом“, али се нису разишли, док није свануло. Пред полазак, господар Софра и Кречар, награде обојицу, сваког са шест дуката, због учињене услуге у хватању лопова и лечења. Сад се опет закључају, легну и заспе.

Какве су сне морали имати господар Софра, Кречар и Чамча?

VIII.

Сутра дан у десет сати је већ штатаријална комисија ту. „Штатаријум“ је већ био објављен. Живи лопови повезани су за коље: њих деветорица, четврти, рањени, пред зору је умр̂о. Пробуде путнике па и њих на испит. Лопови су све признали, а ино нису ни могли, јер је сведока било доста. Држи се суд, и сви буду на суд осуђени, на вешала. Праве се вешала. Ту је и џелат и поп. Пре захода сунца, сви буду повешани.

Један од њих, неки „Киш-бачи“ пре него ће на вешала, опрости се са светом, учио га да не буде неваљао: њега су, вели, зло одгојили; па онда свуче чизме и замоли, да их жени његовој предаду, да не иду у штету, и дао је опоменути да децу од зла одвраћа, да узму сви пример од њиховог оца, и очитав још „оченаш“ сугурним кораком ступио је на вешала. Сутра дан их скинуше и укопаше са оном четворицом. При одласку комисије, још је господар Софра све добрим вином почастио. После одласка

комисије, друштво мора још који дан остати, док се рањени кочијаши опораве. Бирташ, који је иначе на доброј нози стајао са лоповима, јер је по околностима принуђен био, захвалио се господару Софри што му је очистио чарду од тако опасних лопова, и само га за још нешто моли.

— Господару, не могу вам довољно захвалити, што сте ми те људе с врата скинули, морао сам им увек јело и пиће за бадава давати, па да се најмање противим, зло мојој глави. Зазираће од сад нови лопови од моје чарде, то сам уверен. Но још би' вас нешто молио.

— Шта?

— Да ми се дате намалати у мојој чарди, у биртији, да знају ко је три лопова једним нацаком убио, а видим да сте „рац", па ћу назвати моју чарду „рац-чарда", а ви ћете се у целој околини спомињати, и дивиће се вашем јунаштву.

Господар Софра се насмеши.

— Па, допусти Софро, нек' те намалају, то није никаква срамота, — рече Чамча.

— Допустите господару, ви сте од сада славан човек, и ваше име ћу забележити, откуда сте.

Господар Софра мисли се.

— Па ко би ме овде на чарди намалао?

— Немајте бриге, село није далеко, онде је баш сад један молер, мала цркву, па ће вас баш сасвим добро намалати.

— Па хајд', нек' буде.

Бирташ одмах седне на коња те управо у село по молера, нашао га баш у цркви где мала. Када је молер чуо каквог мужа има малати, обрече да ће одмах сутра дан доћи, само нека му кола пошљу. Пукао је глас по целој околини, како је један три хајдука умљескао. Бирташ врати се радостан и јави, а господар Софра сам пошље с бирташом своја кола по молера. Молер дође, и понесе сав нужан материјал. Господар Софра позове га на доручак.

— Но сад, кажи ми, Чамчо, како да се дам ма-

лати? Кад сам потукао те лопове, имао сам на себи обичан јанкл, хоћу ли се у њему?

— Ни по што, у долами!

И молер је за доламу. Господар Софра реши се за доламу, но кад је већ долама ту, мора бити ту и ћурдија и све остало, што томе одговара. Тако господар Софра извади све парадне ствари, чакшире, чизме са сребрним мамузама, доламу, ћурдију, појас и калпак, и тако ће се намалати, али наравно са наџаком у руци.

Обуче се по реду, узме наџак и каже да је готов. Сад уђу у биртију. Разгледају, где би било најбоље. Молер нађе једно место на дувару, у чело, да сваком који уђе одмах у очи падне. Господар Софра већ стоји у свој својој величини, и молер га мала. Више пута је тај дан стајати морао: први дан га довршио, а други дан изгладио. Сасвим је погођен. Господар Софра сам себи се допадне. Кад је све готово било, а бирташ хоће молера да исплати, но не да господар Софра, он га поштено награди. Сад се бирташ и молер зачуде, с каквим човеком имају посла. Господар Софра сад почасти и молера и бирташа.

Кад молер оде, путничко друштво опет заподене свој стари обичан разговор.

— Шта сад раде наше жене? — рече Софра.

— Плачу, па још да знају шта смо ту прекужили, умрле би од стра̂, — упадне Кречар.

— Какав стра' — кад смо победитељи? — примети Чамча, па опет отпоји „Возбрануј."

— Ти си, Софро, јунак, рече Чамча, ти се сад не бој путовати у овим пределима, твоје име и твоја контрафа од зла ће те сачувати; то ће се чак чути и у Пољској, доћи ће све то у новине, твоје описаније, а твоју фигуру је лако запамтити, спеваће те у песме.

— Па зар овде још мислиш да ће бити лопова?

— Има још једна банда, чуо си за Јанотича?

— Зар је и он у овој околини?

— Бог зна куд он тумара, но њега се не треба бојати, он на трговце не удара; кад их нађе, даду

му какве робе, ако потребује, па даље иде. Он најрадије напада на богате попове, особито ако су каноници, на спахије, који рају угњетавају, а сиротињу помаже.

— Но то је први поштен лопов за кога чујем. Но баш не би' се бојао ни тог Јанотича, само да ми дође под нацак. Ону тројицу лопова, што су у биртији седели, рукама би' их све измрвио. Мој негдашњи занат спасао је и мене и вас. Ја, стари табак, научио сам се на зиму и врућину, и та тврдоћа олакшала ми и трговину. Кад сам још био калфа, једаред у једној биртији напали су дванаест шнајдера моја два друга, ја доскочим, па све шнајдере побацамо. Кад је био велики храм, ја сам морао носити на литији табачки барјак, који је од свију најтежи.

— Ал' и јеси јак, штета што ниси солдат, ти би и Бунипарту ухватио.

— Дај руку мало.

Чамча пружи руку.

Софра му претисне мало руку, Чамча јаукне.

— Ал' си баш јак као коњ!

Тако се њих двојица разговарају, а Кречар само слуша, још није из њега страх изишао. Чамча се мало поднапио, па час пева, час опет изиђе напоље, па од радости скаче, час трчи по авлији керећим „трапом."

— Ух, ал' ћемо код куће имати шта приповедати!

Наравно, Чамча ће код куће све то још већма исцифрати.

— Чамчо, кад дођемо у прву варош, да не заборавимо одма' кући писати.

Чамча га и не слуша.

Већ се кочијаши опоравили, време је да се путује; исплате што су били дужни бирташу. Сва спрема, парадне хаљине већ су сложене, кочијаши нахранише коње па прежу. Но врташ сад њих хоће да почасти, добио је зеца, па их на брзу руку почасти, још је кочијашима шунке поклањао, а ови већ све спремише, сва кола готова за пут. Опросте се са бирташом, седну на кола, па тако опет по реду путују.

Прва кола простра̄на, Чамча покаже пут куд треба ићи, пружи се у кола па заспи. Тако исто и Кречар. Само господар Софра не спава, но запалио је велику стиву лулу па пуши, око баца пред пут, један мора бити будан и на све мотрити.

Дођу до првог назначеног села.

Господар Софра пробуди Чамчу.

— Хеј, Чамчо, ево села, куда ћемо сад?

— Шта си ме будио? Знаш 'де смо, само тим путем треба даље ићи, па ћемо доћи у друго село, па онда опет у треће, и ту ћемо опет стати и коње 'ранити.

— Бре, нећеш спавати, ти си војвода, дуго ми је време, преклапај ма шта.

Дрма Чамчу, не да̂ му спавати.

Чамчи није на ино, разбере се, и почне опет којешта преклапати. Но он опет не да̂ мира Кречару, пробудио га.

— Кад мени не даш спавати, ја опет не дам Кречару.

— Шта си ме пробудио, Чамчо? Тако сам лепо снивао, био сам код куће, и тамо сам све лепо уређивао, код мене је све у реду.

— А јеси л' што о мојим снивао, јесу л' сви здрави?, — запита господар Софра.

— Сви су здрави, поздравили те.

— А јеси л' био са мојом Саром?

— Јесам, поздравила те, пита кад ћеш се вратити.

— Поздравио сам је, тек смо сад на најбољем путу.

Чамча није радо био код куће, па кад се једаред на пут кренуо, није се ласно враћао. Особито је волео бити у Пољској, јер су га пољски шљахтеци због његова лакрдисања волели. Он није никад ишао обичним путем већ странпутице. Једаред из Кракова пође натраг, обиђе све вароши у Галицији, три дана блуди којекуд, трајало је три године, а жена му не зна је л' жив или мртав, па наједаред пише јој чак из Коломеје, одкуд јој јавља да се већ кући враћа.

Тако у разговору, дођу до једне вароши, већ

се тороњи виде; то је Кошица. Ту ће стати, и добро одморити се. Приправе прво и прво „провијант“, јер је у Галицији тешко без њега путовати. Чамча, не казав друштву, оде некуд сам, и купи лепу криву мађарску сабљу, добро је умота, да се не зна шта је, па бесприметно сакрије у свој сандук.

После одмора крену се, и тако путујући дођу до пољске границе, до села З. Било је већ вече. На линији, на путу баш кућа од армиције. Повиче неко: „Стани!“ Сад изиђе један у капуту, гледа у кола, у прва, па онда све даље, да види нема ли што за армицију. Опет дође првим колима, Чамча пружи главу, али је умотан да га нико познати не може, па почне са армицијашем пољски говорити. Армицијаш наложи да се кола не макну, него когод нек' дође с њим у канцеларију, да се искаже шта има у колима, јер ако вина има ту, зло по путнике.

Чамча сиђе, а иде с армицијашем у канцеларију.

Стане код стола, а њега армицијаш при свећи мери.

— Пане добродзјејни, пане лешедицка, како смо?

Армицијаш ухвати га за плећа, па готово својим носом такне нос Чамчин.

— Ој чертовски Чамчо, откел ти пришел?

Љуби се с њим, стари су знанци. Чамча је „шверцер“ особито на вину. Већ армицијашу у колима је био познат глас Чамчин, а Чамча му пољски рече, да га друштво не разуме, да га у своју собу води, све ће му исказати. Велика радост од армицијаша, зна Чамча вина има. Сад армицијаш понуди Чамчу, да остане преко ноћи, с колима заједно, и да друштво позове к њему. Чамча не да̂, опише му своје другове, па ће с њима да изреди комедију. Предложи му да их одмах не пусти, већ да ће најпре да извиди бурад. Армицијаш смеје се, пристаје на све што Чамча каже, и бајаги показаће се строг. А није шала, пет акова „ауспруха“, и још има више од пет акова у половачетима, па по̂ акова ракије, што су за „провијант“ понели, и посакривали у сандуке.

Господар Софра и Кречар нису никад били у Пољској, па нису знали ни за такову армицију, и да су знали да ће тако проћи, не би их видела Пољска.

Сад иде Чамча са армицијашем колима.

— Софро, зло је, господин армицијаш хоће да визитира кола, све сандуке.

— Па нек' визитира, шта ће наћи у коли, шунке, печење, и неколико акова вина, велико чудо!

Господар Софра мислио је, ако баш и мора што платити, опет неће бити много, форинту, две по акову, па шта је то за господара Софру и Кречара.

Сад уђе господар Кречар и господар Софра, и ишту се управо у канцеларију. Дођу у кацеларију. Армицијаш ће их питати, а Чамча ће тумачити.

— Одкуда сте?

— Из Мађарске.

— Ах, из Венгерске, тамо добро вино роди, имате ли вина у коли?

— Имамо.

— Колико?

— Тако свега око десет акова.

— Друго ништа?

— И половаче ракије.

— Је ли добро вино, да коштам.

— Јово, донеси из кола чутуру — рекне Кречару.

— Јер моћно вино?

— Та није рђаво, код нас рђаво не роди, а ни сâм рђаво не пијем.

Ту је већ и Кречар са чутуром, и пружа је армицијашу.

Армицијаш натегне, маше главом.

— Добро је.

Сад узме чашу, наспе, а вино црно као катран; дигне чашу, гледа код свеће: чисто као кристал; натегне чашу и испије, допада му се.

— Ни кнез Сапијеха не пије бољег од овог, рече одушевљено армицијаш, и покрај све своје званичне дужности, наспе сам себи из чутуре, и по други пут испије, и не може да се одржи, хвали

вино и већ насипа трећу, но ту га Чамча прекине, бојао се да ће из одушевљења према вину тако и даље терати, па одмах путницима пардон дати. — За то ослови армицијаша.

— Господине, шта ћемо платити армиције за то вино?

— Но за овако вино сто форинти од акова, то није млого, а ракију ћу вам опростити.

Господар Софра гледи на Кречара, а Кречар на господара Софру; Чамча тек изврће очи, и жалосно лице прави.

— Биће млого, господине, ваљда би доста било педесет форинти?

— Не може бити, сто је такса.

Господар Софра крваве очи баца на Чамчу.

— Но овде ћемо проћи горе нег' на чарди.

Промумла, и дубоко уздане господар Софра.

Кречар не може да говори, није шала, хиљаду форинти на десет акова, на њега спада пет стотина форинти, а не зна по што ће се продати „ауспрух“, могу га још на путу лопови попити. У срцу проклињу Чамчу.

— Дакле, ако хоћете, а ви платите и да не мерим, јер иначе узећу као контрабанд, па ћете још више платити.

Кад је Кречар чуо реч „контрабанд“, поплаши се.

— Чујеш, Софро? Контрабанда — то је зло!

Господар Софра мисли се, па десну руку метне на лево, испод срца, баш где буђелар у напршњаку унутри лежи. Чамча то примети.

— Дед, Софро, истави те новце; кад се, знаш, они' пет акова прода, све ће то бити накнађено.

Господар Софра мрко погледа на Чамчу, па вади буђелар, изброји хиљаду форинти на столу, и квиту.

Армицијаш прими новце, и да̑ му квиту.

Сад их позове армицијаш, да остану целу ноћ, код њега. Господар Софра каже да ће на колима спавати, мора кола чувати. Сад га опет заокупи

армицијаш, моли га, моли га и Чамча, те једва га преклоне.

Ноћ лепа, ведро небо, кочијаши све чувају, а има штале за коње. Армицијаш уверава господара Софру, да се ништа не боји, да није на рђавом месту. Чамча унесе „провијант“ и једно половаче. Место да армицијаш њих части, они часте армицијаша. Армицијаш добро пије, већ се помало угрејао. Чамча му приповеда шта им се догодило у чарди. Особито кад је чуо, да је господар Софра три хајдука убио, поче га армицијаш мерити, и све куца чашу с њиме. Господар Софра тек од беде одговара, зева, једва чека зору, тако исто и Кречар. Није шала, хиљада форинти. Сад Чамча гурне армицијаша, да̂ му знак, да је време уталожити господара Софру. Армицијаш извади новце, хиљаду форинти, и пружи господару Софри.

— Ево новци, амо квиту натраг, ми Пољаци живимо, а покрај нас и други. „Нех жију Венгри“!

Господар Софра радостан извади квиту, прими новце и тури у буђелар. Одмах веселије лице. Тако исто и у Кречара; већ није био блед, заруменио се.

— Тен чертовски Чамча, тај је све то учинио, ми смо већ давнашњи камарати, па је он све то, и зло и добро наредио. Живили Венгри!

Сад су сви весели. Господар Софра гледа на Чамчу, смеши се, маше главом и прстом му прети.

Сад још донесу једну боцу „ауспруха“, те часте армицијаша. Кад је језиком овлажио уста, чашу нагне, па се прекрсти, па тако испије.

— То је токајско вино, то морам пити. Бог зна кад ћу још до њега доћи.

Док су пили, Чамча изиђе напоље, да̂ и латову армицијашком јести и пити у његовој соби, и обдари га. Он ће се већ за то са друштвом поравенити.

Па онда још узе једно половаче вина, и једну боцу „ауспруха“, у дар за армицијаша.

Већ зора руди, време је одлазити. Чамча наложи кочијашима да прежу. Чамча зове на страну

армицијаша, нешто прошушка с њиме, и руку му нешто склопи, а покаже му прстом на вино и „ауспрух“. Разумели се.

Већ је све за пут спремно. Армицијаш сад извади бутељу ликера, и моли их да они опет од њега приме, отвори и наздрави им. Попију, опросте се и ижљубе с армицијашем и оду.

IX.

Путују даље. Чамча закаже пут, па мало час сви тројица заспе, сан их овладао. Подуже је трајало, док су до првог села дошли. Кад у прво село стигну, сеоски керови лају и путнике пробуде.

— Чамчо, какво је ово село?

— Немој ни питати, само, Саво, истим путем даље, па кад дођемо у друго село, а ти ћеш ме пробудити. Чамча опет заспи, а господар Софра и Кречар тек дремају. Дођу у друго село. Ту пробуде Чамчу; и време је: коње треба 'ранити. После тога одавде се крену даље, путовали су тако још два дана и дођу у село В. Мало село, но у њему велики спахијски дворац, ту седи богати гроф Б. Одседну у једној чивутској механи. Нема ни штале за толико коња. „Провијант“ им је већ изишао, појели су га на путу сасвим, само вина и ракије имају. Бирташ Арон није код куће, само жена му Рифка са кћерима. Ишту јести. Бирташица каже да нема, вели „шабес“ је. Шта ће сада? Сланину су сву појели кочијаши, дугачак је био пут.

— Шта ћемо сад Чамчо? — запита господар Софра.

— Не бој се ништа, само се ви шетајте по авлији, ја ћу већ изредити.

Господар Софра и Кречар шетају се по авлији, пуше. Чамча пред кујном хода и пази, кад ће Рифка у механу ући. Рифка оде у механу. У кујни никога. На огњишту, у једној шерпењи цврче чварци од одеране гуске, у другој се гуска кува, у трећој гушчија џигерица се пржи. Чамча уђе у кујну, из-

вади бритву, и одсече парченце од џигерице па кошта. Сад узме варјачу, па меша гушчије, па опет кошта. На то дође Рифка. Када је видела како Чамча кошта гуске, јаукне, ухвати за руку Чамчу па се јадикује.

— Но, шта је?

— Јао, господару, шта сте урадили? Та то је било „кошер", сад већ није више. Па, гле, и од џигерице фали; ваљда сте и чварке коштали? Убиће ме мој Арон.

— Па шта је што сам коштао?

— То ми не можемо јести, није „кошер"!

— Шта вам ја могу сад помоћи? — рекне па хоће да излази.

Рифка га ухвати за руку.

— Господару, ми то не можемо јести, сад ви то купите, јер ће ме убити Арон.

— Ја сад нећу, зашто нам одма' нисте дали?

— Купите молим вас, даћу вам јефтино.

Сад се стану погађати, и погоде се.

— А ви наместите сто да једемо све то, исплатићу вам.

Рифка, жалосна, намешта у једној соби сто за путнике, па одмах наложи ћеркама да другу гуску кољу.

Вечера је готова.

— Софро, Кречару, хајте да вечерамо, све је већ у реду.

Кад уђу у собу, али јело се носи.

Чамча им каже како је до тога дошао, смеју се. Господар Софра неће да једе матору одерану гуску, па неће ни Кречар; то даду момцима. Али кад дођу чварци, па велика џигерица, милина је погледати. Била је јако кљукана гуска, а џигерица да се сви насите, тако велика. А вино им је таман за то.

После вечере почну озбиљан разговор.

— Чамчо, какво је ово село?

— То је село једног богатог грофа, ту ћемо ауспрух продати.

— Када?

— Сутра.

— Али овде није опасно место, као она чарда? — запита Кречар.

— Није, 'де си видео да гроф спахија седи 'де је опасно?

— А познајеш ли ти грофа?

— Познајем.

— Ал' ако и овде наседнемо, Чамчо, тешко теби. Колико си ме само наједио код армицијаша! — рече господар Софра.

— То је за то било, што ми ниси дао спавати, кад смо из чарде отишли, — да ти се осветим.

— А како ћемо сутра започети?

— Сад ћу вам 'одма казати. Само, Софро, немој да мудријаш, само онако учини, како ти ја кажем, па ће све добро бити; немој да ми кажеш: ја то нећу, ја то не могу.

— Само нек испадне добро.

— Ја сам познат код истога грофа, па сутра ћу отићи ја са Кречарем онамо, а ти ћеш донде остати овде.

— А зашто то?

— Е, да ти кажем зашто. Ти немаш правог трговачког изгледа, пребирок си. Ми ћемо се онде погодити, а ти ћеш бити задовољан, ако ти и Кречар добијете за аков ауспруха пет стотина форинти. Је л' тако?

— Јесте.

— Јесте л' обоје задовољни?

— Јесмо.

— Ако ли пак преко пет стотина на аков добијем, пристајете ли да сувишак буде мој?

— Да ти је просто!

— Па онда кад свршимо, а он ће нас звати на ручак, а ми ћемо му рећи, да још један шљахтец путује с нами, па га не можемо сама оставити. Знаш, каошто сам ти већ казао, шљахтец је немеш, па Пољаци мађарске шљахтеце воле, и они гуле рају, каогод и наши у Мађарској, један занат им је, па ће онда одма' и тебе позвати на ручак. Хоћеш доћи?

— Ако по ту цену продаш ауспрух, ево руке да ћу дођи.

— Ја сам задовољан. Но још једно: морам ли онда доћи обучен у паради?

— Па да, ваљда нећеш у јанклу.

— Дакле сад смо готови, данас ћемо раније лећи, да се испавамо, јер смо уморени, да онде будемо бистри.

Легну спавати.

Сутра дан Чамча и Кречар обуку се у „трајдрот“, шешир цилиндер на главу, у свакога сребрн сахат са сребрним ланцем, па управо грофу Б. у дворац. Гроф је баш био код куће. Слуга их пријави, они уђу. Гроф је одмах познао Чамчу.

— Од куд ви, господар Чамчо, овде?

— Милостиви illustrissime domine, ми идемо у Кракову на вашар. Ово је мој друг трговац.

— Седите. Па шта ћете куповати у Кракови?

— Платна.

— А за продају носимо нешто фина вина.

— Баш фина?

— Врло фина, ауспрух, десетогодишњи, никаковом токајцу не уступа.

— Па ’де је то вино?

— У коли, у механи код чивутина Арона, запечаћено.

— Имате ли мустре од њега?

— Имамо.

— Да видим.

— Сад ће о’де бити.

Чамча ослови Кречара, да донесе запечаћену боцу.

Кречар поклони се и оде.

Разговарају се донде, пита га гроф како му иду послови, како одавно није био у Пољској. Чамча му на све одговара. Дође и Кречар са боцом. Чамча му узме из руке, па покаже грофу.

Гроф узме боцу у руке, гледа је према светлости; боја као крв, а бистро. Звони на слугу да му отвори боцу.

Кад отворе, гроф сам сипа у чашу, кошта, све му мири. Хвали, каже да је изврсно.

— Пошто?

— Последња цена аков шест стотина форинти.

Гроф мисли се, опет гледа, кошта, допада му се.

— Добро, узећу га. Је ли у бурету тако што?

— Истоветно.

— А ви га довезите овамо.

Поклоне се и оду.

Кад дођу у механу, јаве то господару Софри.

— Софро, добро је, продали смо вино, прежимо коње, одма' га морамо однети.

Господару Софри светле се очи од радости, смеши се.

— Ово је први дан срећан.

Брзо коње упрегну, седну и за час су онде. Гроф проба „ауспрух;“ истоветан је са мустром. Извади новце и исплати. Чамча прими у руке и преда Кречару.

— Но баш мило ми је, што сте ми то донели, сутра ми је баш имендан, свети Станислав, доћи ће ми млоги гости, господа, имам разна вина додуше, ал' и ово ће ми баш требати. Позивам вас сутра на ручак› да будете моји гости.

— Опростите, illustrissime domine, имамо још једнога сапутника, њега би морали у меани код Арона оставити.

— А ко је то?

— Један шљахтец из Мађарске.

— Шљахтец из Венгерске? Мило ће ми бити, да га угостим. Венгерски шљахтец, то је брат Пољака. Поздравите га, и позовите га у моје име на ручак, а ја ћу сутра већ каруце по њега и вас послати.

С тим буде крај.

Благодаре, поклоне се, и оду.

Кад дођу у механу, а Чамча све игра по соби.

— Ево, Софро, новаца.

Кречар вади новце и броји, па пет стотина метне на страну на сто, а друго подели на поле.

— Ево твоје, Софро, ово је моје, а ово је Чамчино.

Господар Софра смешећи се новце диже, па тури у буђелар. Чамча пун радости.

— Нисам ти казао, да ћемо продати? Штета, што нисмо више понели. Но још нешто. Гроф те позива сутра на ручак, као венгерског шљахтеца, сутра му је имендан, свети Станислав, биће овде млого господе.

Господар Софра грохотом се насмеје.

— Но ти си баш враг, Чамчо. Правиш медведа и од мене и од грофа. Не би' ишао, ал' кад сам реч задао, морам.

Сад су сви задовољни. Цео дан им је прошао у задовољству. Сад није „шабес“, па су добили јела у механи, и за се и за момке. Сутра дан, како освану, а путници се почну облачити. Кречар и Чамча као пређашњи дан, у „трајдроту“, и брзо се обукли, но код господара Софре мало дуже траје.

Чакшире, чизме с мамузама, појас, долама, ћурдија, калпак и штап. Још и велики прстен хтеде на прст навући. Не даде му Чамча, но донесе му сабљу да опаше. Софра се смеје.

— Прстен ни по што, но сабљу.

— Зашто?

— Шљахтец кад навуче прстен, мора на њему бити изрезан немешки грб, а код тебе је ленгер; види се, па ће одма' познати да си „купец“.

Дао му и сам за право, и сети се код сабље Чамчине враголије.

— Па кад се будеш разговарао, а ти ако не разумеш, погледај на мене, па ћу ти ја растумачити. И то одговарај мађарски, јер иначе неће те држати за Венгра.

— Добро.

— Па онда, ако те што питају за Бунипарту, немој га кудити, нити Русе хвалити, јер можемо зло проћи; Пољаци су бесни, држаће нас за шпијуне.

Кад га је Чамча поучио како се има понашати, онда обученог мери, да ли што још не фали. Све је у реду.

— Видиш, сад не изгледаш као „купец“.

Чамча је наредио да се раније обуку зато, да

кад каруце дођу, не нађу га у „јанклу“. Арон и Рифка, кад су га видели тако обученог, све до земље му се клањају. „Венгерски шљахтец“, рече Арон. Сад су готови, лако им је дочекати каруце, а донде могу још и доручати, што учинише. Кад ето и каруца. Стану пред механу. Унутри један лепо обучен шљахтец, пријатељ грофов, дошао да поздрави „венгерског шљахтеца“. Кад сиђе, пред њега иде Чамча, зна већ обичаје, уведе га унутра и представи га господару Софри.

— Servus, spectabilis amice, ego sum nobilis polonus ex stirpe Jaroslavsky. („Слуга сам, поглавити господине, ја сам пољски племић, од породице Јарославског“).

Господар Софра клања се, рукује се, али не говори ништа, гледа на Чамчу. Чамча ће га из блата извући.

— Допустите, domine spectabilis, у Мађарској не зна сваки шљахтец латински, не иде сваки у латинску школу; само они иду, који ће бити попови или судци, — но ја ћу већ по мађарски тумачити.

Сад Чамча мађарски истумачи што је рекао шљахтец, па тако опет даље тумачи. Шљахтецу је врло жао било, што са господаром Софром није могао латински разговарати, но ипак задовољио се по нужди и са тумачењем. Шљахтец је позив учинио у име грофа, али о Чамчи и Кречару ни речи. Њих није нужно том формом позвати, јер и један и други је само „купец“, доста кад их је на кратко гроф позвао. Шљахтец, танак висок Пољак, мери господара Софру; истина, мали му је, али му се допада драстичног израза глава и његово држање. Држао га за неку фелу коњаничког шљахтеца. Шљахтец покрај позива, дошао је и посете ради, те се може још доста забавити. Чекаће се и онако дуже на ручак.

Ту сад покрај тумачења заведе се дужи разговор. Ако је господар Софра што неспретно казао што духу Пољака не одговара, Чамча је то закрпио,

сасвим друго што уплео, него што је господар Софра рекао.

Изнесу бела хлеба, сеченог на тањиру, па онда шљивовице и „ауспруха“, да бира по вољи, шта му се допада. Шљахтец кошта ракију, допада му се, пије, узме који залогај, па опет пије. После тога опет проба „ауспрух“. И то му се допада, пије. Није му до реда, је ли ракија за вином, или вино за ракијом, само кад је добро. Кад је већ време било да се иде, а шљахтец учтиво позове, па тако сви упарађени седну у велике каруце, горе два шљахтеца, а доле два „купца,“ јер бадава, ма да су гости, пред шљахтецом не могу седити.

Довезу се у дворац. Ту слуге скидају госте, показују куд требаући. Шљахтец уведе госте у салу, напред води испод руке господара Софру.

Ту је већ много господе.

— Nobilis hungarus, — представи га шљахтец свима.

Господар Софра клања се. Дочека га домаћин гроф, па Софра честита му имендан, и то мађарски, само је титулу научио — domine illustrissime. Чамча тумачи. Онда гроф представи и Чамчу и Кречара као „купце.“ Остали гости, Пољаци, све сами магнати и шљахтеци, у лепом пољском руву, појас, сабља, „конфедератка“, милина их је било видети. Но и господар Софра није рђаво изгледао. Кад су сазнали да не зна латински, правили су латински примедбе. — Parvulus sed martialis“ (мален али јуначког изгледа) — рече један.

Но Чамча и Кречар у њиховим „трајдротима“ изгледали су према целом друштву контрастно, као неко чудо. Правили су на њих и пикантне примедбе; особито о Чамчином носу.

Но кад поседаше, онда су тек гледали на господара Софру, јер кад је седео није изгледао мален, није мањи него ма који у друштву. Па силне прси и лице инпоноваше. Сасвим се заборавило да је тако мали, а ноге се нису виделе као криве, а особито кад су за сто сели.

Сели су за ручак. Велика лепа сала, све од злата и сребра трепће. На дувару ликови знаменитих Пољака, слика славног војводе палатина Тарновског, Собјеског, Кошћушка, Домбровског, Поњатовског, и још многих других.

Многе слуге служе.

Јела мешовита, француска и пољска. Ту је све једно за другим ишло, чорба — bouilon — па овчје месо, рибе биберисане, и фине пастете, chaudeau, и крмеће печење. Од старије господе ово последње, по старом обичају, баш прстима једу. Служитељи носе фина вина, сипају у велике сребрне позлаћене пехаре, наздравља се у име Пољске, за Конфедерацију, куцају се са господаром Софром и за „Венгерску“ и за „венгерске шљахтеце“. Ту је и музика и певачи, свакојаке феле инструмената, па уједно и певају и свирају- Ту је сад „Јешче Пољска не згинула“ и „Јаци таци Крајковјанци хлапци.“ Док се пева и свира, слуге мењају јела и тањире. У жагору и певању без сваке замерке једе се виљушком, кашиком, како који хоће, стојећи, и то нико не примећава.

После ручка многи се разиђу, многи остану, но и сам господар Софра са друштвом препоручи се и опрости од домаћина, а шљахтец Јарославски опет их допрати на каруцама у механу. Шљахтец ће се још забавити овде. Чамча зна већ њихов обичај, изнесе му и бела и црна вина, и „ауспруха“. Шљахтец може бирати шта хоће, и доиста сад једно, сад друго, сад треће је пио, па онда опет натрашке, и сам се већ једио, што не може код једног да остане него мора мешати.

Кад му је већ сасвим доста било, опрости се и ижљуби са господаром Софром, па ће њему Чамча почаст учинити, као што је он пред ручак господару Софри учинио, узео га испод рамена, и помоћу господара Софре метнуо га у каруце, а он до њега, и тако га у дворац отпрати и преда.

Када се Чамча натраг врати, господар Софра развесели се. Мило му било додуше пољске маг-

нате видити, али онде се није налазио у својој кожи. Није то шала: бити шљахтец па не знати са Пољацима говорити ни латински, ни пољски, ни француски.

— Дед, Чамчо, и ти Кречару, сад ми да се куцнемо за срећног пута, па ти, Чамчо, отпој ми оно „Изведи из темнице душу мoју."

Куцају се, Чамча поји, а господар Софра и Кречар помажу.

— Верујте ми, тако ми долази, канда сам био на каквој комедији, 'де су мене показивали. Но чујеш, Чамчо, ако ти будеш код куће што говорио, тешко теби.

— Не бој се ништа, то ти је на дику служило. Сви су на тебе лепо гледали, а нас у трајдроту преко рамена.

Донекле се тако разговарају, па онда легну. Сутра треба рано поћи, кочијашима је већ заказано.

У јутру исплате бирташа и отпутују.

X.

Путују, док не дођу у варош Н... Ту ће се још једаред одморити, па онда управо до Кракове.

Сад падне на ум господару Софри, да је заборавио кући писати. Од како је отишао, није још писао. Додуше у Кошици мислио је писати, како је из чарде отпутовао, али је заборавио и никоме то није у оној забуни после чарданске битке пало на ум. Сад седне па пише. Пише и Чамча, и Кречар. Господар Софра је описао своја страданија на чарди и како је продао „ауспрух", и да је већ близу Кракове. На ту форму је писао и Кречар. Чамча тек којешта дрља, да се чини да пише писмо. Он никад с пута не пише писмо кући.

Кад буду готови, запечате писма, и сад треба на пошту носити. Чамча зна где је пошта.

— Дајте, ја ћу сва три однети.

Предају му драговољно.

Чамча оде, али само је тумарао по вароши, па се опет врати, а писма није предао.

Чамча је држао, да ако пошље писма, заплашене женске, не његова Сара, већ госпоја Сока и Кречарка, поплашене, или ће потеру за њима послати, или што је горе, могу још саме доћи, а то није ишло у његов рачун. Писма је сакрио. Када се вратио, питају га, је ли предао писма; каже да јесте. Они су сасвим умирени. Одавде се опет даље крену, и срећно путујући приспеју у Кракову. Баш је вашар започео. Вашар, да му пара нема. Од свију страна долазе купци и продавци. Из каквих земаља ту људи нема. Од силних шатра, кола, из далека мислио би да је какав велики логор. Робе свакојаке све на избор.

Два-три дана само ходају по вашару, распитују, гледају робу. Ово, оно им се допада, али још не купују, погађају се, и чекају да цена који дан падне. Чамча све то зна како треба, он је свему душа. А кад је Чамча продавцима све конце похватао, онда и погађају се и купују.

Купили су силну робу по добру цену по себе.

Кад су главно накуповали, онда су опет ударили на друге ствари. Од профита за „ауспрух" купио је господар Софра госпођи Соки и ћеркама лепе ђердане од злата, хаљине. Купио је и за Шамику детиње пољске хаљине, „куртку" и тако даље, као што господска деца у Пољској носе. Па је онда купио од једног руског златара лепо сребрно кандило светом Николи, које ће висити у цркви пред његовом иконом. На том красном кандилу изражени су светитељи, међу којима главно место заузима свети Никола.

После неколико дана спреме се на пут, кола натоваре с платном, и пођу натраг. Чамча је хтео дуже још у Кракови остати, но господар Софра и Кречар ни по што. Чамча ће им се за то осветити. Из Кракове су опет управили писма кући, но Чамча је и та сакрио.

Већ се враћају. Но на другој станици заспи тврдо господар Софра и Кречар. Чамча под „фентом" дâ знак за краћи пут, наведе кочијаша Саву

на странпутицу. Када се она двојица пробуде, извирују испод арњева, чини им се да то није тај исти пут. Дођу до једног села.

— Чамчо, ми смо забасали, ми кроз ово село нисмо прошли.

— Ништа за то, доћи ћемо опет на прави пут.

Путују читав дан; све нова села. И други дан; опет нема оних села. Чамча их једнако умирује. Већ много путују на лево, на десно, па дођу у Пшемисл. Сад се Чамча извињава, да није крив, превидио је прави пут. Дођу чак у Замоск, па опет у Житомир. Сад канда се сетише Чамчине лакрдије, па се зарече господар Софра, да га више слушати неће, него ће сам на путу калауз бити.

— Сад нећу више никог питати; хоћу одавде управо у Кошицу.

— То је још горе.

— Већ горе не може бити, као што је до сад.

Но пре него што ће се из Житомира кренути, Кречар се поболе, падне у врућицу. Сад је тек беда. Лечник каже, да се с њиме никуда неможе, док преболи или умре. Оставити тако болесног, то господар Софра неће ни по што. Пита доктора, колико мора чекати. Одговори му: „Три недеље, ако донде не умре“. Не сме га оставити, а ни кола са платном сама не може кући послати. Не сме ни кући госпођи Сари да пише, да се не поплаши. Закључи дочекати излазак болести свог давнашњег верног друга, па ма га шта стало. Прођу девет дана. Не зна се још шта ће бити. Наступи петнаести дан. Лечник му каже, да је већ боље, наде има да ће извући, али треба чекати још двадесетпрви дан.

Господару Софри је дан дугачак као година.

Наступи двадесетпрви дан. Лечник каже, до сутра ће сигурно што казати. И доиста, други дан изрече да је Кречар спасен. Но сад треба Кречар да се мало опорави. Бар осам дана. Кад је већ толико времена пропало, нека иду и тих осам дана.

После осам дана лечник искаже, да га сад могу одвести, али у колима мора лежати, и тек дању,

и то лагано се мора путовати, а ноћу никад на пољу не преноћити. Кола су дугачка, има доста места, но Чамча за каштигу мора до кочијаша седети, да Кречар има више места. Сад се господар Софра захвали, и лечника награди.

Полазе. Но неће другим путем, него оним који иде на друм према Кошици. То је дугачак пут, али се господар Софра не да̂ преломити, јер што он једаред у своју главу усели, то му не истера нико. Забележио све станице, које на тај друм воде у Галицију. Путују врло лагано и врло дуго. Једаред већ наиђу и на тај пут, и по том, већ познатом путу упуте се Кошици. Путују лагано, и дођу у Кошицу. Но већ на неколико дана пре тога господар Софра осећао је неку грижу у трбуху.

Тек што су у Кошици, али нападне господара Софру страшна срдобоља. Сад опет не могу даље; морају га лечити. Ту опет остану три недеље.

Кречар се помало опоравио. Напише писмо да је био јако болестан, но да је већ мало опорављен, и хити кући, само је опет господар Софра болестан, па мора чекати. По несрећи опет преда писмо Чамчи, који га кући не пошље. После три недеље дигне се господар Софра, и пођу даље. Но врло је слаб, и с њиме мора се лагано путовати.

Дођу до оне чарде. Бирташ га није познао, тако је ослабио. Овде остане читав дан, и бирташ, и његова жена су га срдачно дворили. Приповедао му, како сад свет долази у његову биртију, само да види његову фигуру, како му због тога добро иде, а лопова ни од корова, тако се од оног доба плаше чарде.

Одавде лагано даље путују, из села у село, из вароши у варош, но сваки други дан морају се где-год одмарати, јер много путовање још обојици шкоди. Чамчи је дуго време, не зна чиме да прекрати. Стигну у једну варошицу, и ту ће се опет један дан задржати. Ту је баш сад вашар, платно се скупо продаје. Чамча најми једну шатру, и од оног платна што је за себе купио да̂ унети у шатру, и почне про-

давати свој еспап по добру цену, са великим профитом.

Кад то чуше господар Софра и Кречар, ма болни, морадоше се Чамчи чудити, и насмејати се: „То је прави демон!“ Најглавнија је била ствар, што Чамча тако профитира. Господар Софра и Кречар, чисто им џигерица расте, кад виде, како већ платно пролази. Морају и онако лагано ићи, и одмарати се, а Чамча ту прилику употреби и даље у корист. Узме календар, и гледа где су уз пут вашари. Дођу у варошицу Р., и ту је баш вашар. И ту ће се одмарати.

— Чујеш ти, Софро, и ти Кречару, и овде је скупо платно, ’ајд’ да га продајемо, то јест ваше!

Мисле се, питају за цену, добро је, профита доста. Дозволе Чамчи продавати. Већ је први дан једна кола продао, сутра дан друга. Цена не може бити боља. Могао је продати и трећа, но ови не дају; хоће нешто и кући да однесу, да не рекну да су празни дошли. Двоја кола исплатише све платно, трећа кола профит. Од профита тог добиће нешто и Чамча. Сад могу двоја празна кола кући послати напред, да се бадава не троши, и да код куће њихов повратак јаве, а они ће опет лагано. Двоја кола одоше, а они ће сутра дан. Но пре него што ће отпутовати, у кавану, у гостиону где су одсели дођу комесари, да виде има ли ту странаца. У кавани Чамча, господар Софра и Кречар. Два комесара најпре приђу гостионичару, и питају за ову тројицу, јесу ли то страни и од куда. Гостионичар одговара да су страни, али да их он није питао од куда су; вашарско доба, ко ће кога о том питати, код толиког света. Комесари сад седну за други сто близу наших путника, изваде неке папире, и почну путнике оком мерити и шаптати. Па онда један приђе к њима, а папири му у руци.

Ступи ближе Чамчи.

— Молим, јесте ли путници?

— Јесмо.

— Од куда?

— Из вароши У.
— Како вам је име?
— А због чега сте ради то знати?
— Не зовете ли се Исаил Чамчић?
— Тако се зовем.

Све то забележи. Кречар се већ окаменио, вилице му се тресу. Сад пријђе господару Софри.

— Молим вас на једну реч.

Господар Софра устане.

Комесар мери га, гледа му на ноге, па промумла: „То је тај!“

— Ви се зовете Софроније Кирић, трговац из У.?
— На служби.

Забележи. Сад пријђе Кречару.

— Ви се зовете Јован Кречар? Трговац из У.?
— На служби.

Забележи. Сви тројица се чуде шта то значи.

— Ви сте путовали у Кракову? — пита даље.
— Јесте л' били у Кракови?
— Ви се сад враћате?
— Јесте.
— Немојте се ништа плашити, све је добро. Ви сте давно отпутовали, а код куће нема вам гласа; ваше госпође побојале се, није ли вам се што зло догодило, па су вас дале свуд курентирати, и тако смо и ми сад на вас наишли. Радујемо се.

Господар Софра и Кречар гледају попреко на Чамчу.

— Та ти си писма послао?
— Ја сам послао, али Бог зна јесу л' добили? Ко зна нису л' поробили пошту?
— Додуше, лопова свуд има, недавно су у Кошици обесили деветорицу, што су напали три трговца баш из У. Нисте ли баш ви ти трговци?
— Ми смо ти, који смо сами убили четири лопова, — рече Чамча вишим поузданим гласом.

Комесар мери Чамчу, а Чамча тако јуначки поглед баца на комесара, канда је он сам сву четворицу смакао. Сад пријатељски заседну, и дубље се разговарају, и кад им је Кречар приповедио, како је сам господар Софра тројицу убио, коме-

сари устану, рукују се с њиме, па му честитају тај велики шићар. Камо среће, веле, да су они могли то учинити. После тога позову комесаре у своју собу, те их добрим вином почасте, и захвале се. Комесари оду, а путници сутра дан опет се крену. Нису дуго путовали, и дођоше тим старим путем до Ваца, па онда преко два Дунава срећно приспеше у варош У.

XI.

Кад кући дођоше, радост велика од свију. Сви се грле, љубе. Госпођа Сара Чамчу тако цмака, мислио би да ће му нос одгристи. Познала је по лицу Чамчином, да се с профитом повратио. Госпођа Кречарка Кречара грли, а плаче; чула је од слуге како је био болестан, како су их лопови хтели убити. Госпођа Сока сузним очима, али озбиљно гледа на господара Софру, па га прати у собу.

— Ви сте јако ослабили!

— Није ни чудо три недеље лежати!

— И лопови вас напаствовали?

— Чула си од Саве кочијаша?

— Већ пре тога читали су у новинама!

— Па шта? Зар је то у новинама било?

— Јест, па како сте ви три лопова убили.

— Хм, па шта још?

— Да су у Кошици девет лопова обесили.

— Дакле све знаш, нећу ти сад више ни приповедити, но отвори тај сандук, да видиш шта сам вами и Шамики донео. 'Де је Шамика и девојке?

— Шамика сад ће тек доћи из школе, а девојке ћу дозвати.

Оде и врати се са кћерима, извади адиђаре, и подели.

— Будите добре и послушне.

Девојке му љубе руке, и грле га.

— Ал' си отац болестан био, тако нам је жао!

Сви у кући су весели, и сам шегрт Милан, само Пера се показује равнодушан. Кад је отац дошао, а сви од радости кличу: „Дошао је отац!"

„Дошао је господар!“, а Пера на то тек: „Па онда?“ Њему су још и сад ноћашњи кецови у глави.

Дође из школе и Шамика, скаче око оца, грли га, љуби га, а отац извади пољске хаљине, па дâ му пробати; добро стоје, само су мало алватне, али тако хоће отац, дете расте, али већ мати побринуће се да се удесе. Кћери и Шамика оду, да се похвале с даром. Шамика узео хаљине у руке, па трчи у дућан, у механу, на сокак, па сваком показује хаљине. Срећно дете! Сад је с њиме сама госпођа Сока. Глади га по челу.

— Ал' сте ослабили. Јел'те, нећете више ићи на тако дугачак пут, не морате, нисте спали на то!

— Више никада, премда сам дост' профитирао, и још ћу профитирати. Но што сам ти се ја свашта напатио, други пут ћу ти проповедати, док се мало опоравим, одјачам.

Тако се донекле разговараше, па онда опет на стари посао. Кречар казао је својој жени, госпођи Агри, да не би више за цео свет тамо ишао, како их Чамча странпутице водио, мало нису главу изгубили. Најзадовољнији је Чамча. Он са његовим умереним профитом сад ће опет веселије да живи.

Чамча је изредан трговац, надмашио би све, но нема стрплења, сад се хвата за једно сад за друго, па је „bon vivant“, лепо хоће да живи.

Чамча је све испричао, шта им се догодило, па сад код њега пуна кавана, и једнако приповеда. Нешто и додаје, и све тако испада, да је правио са својим друговима комедију, али додуше не на њихову штету. Годинама ће се приповедати, шта су они на путу прекужили. — Кандило пошље пароху, да га метне пред светог Николу. Господар Софри долазе пријатељи да му честитају. Када се сасвим опоравио, иду Чамчи у кавану, па једнако га о том путу запиткују, па муке му је док исправи оно, што је Чамча њему на роваш дометнуо.

Господар Софра прегледа дућан, механу, подрум и све. Иште од Пере рачун, како је манипулисао. Пера му се искаже, али све некако неуредно,

преко батине. Каже да је матери дао све новце, а мати те новце што је од њега добила на страну метнула, није ни крајцаре потрошила, па се не слаже са очиним рачуном.

Узме га на реч оштрије. Чуо је да је много на карти проиграо, и много на вересију дао.

— 'Оди овамо к мени ближе!

Пера онако тромо дође ближе.

Отац седи, а Пера стоји. Жут, неиспаван, очи упале.

— Лепо си газдовао: колико си у дућану потрошио, колико у механи, а новаца нема?

— Ја сам све матери дао.

— Али колико?

— Питајте њу.

— Али колико си примио?

— То ја не знам, нисам „бухолтер" да протокол водим, нисте га ни ви никад водили.

— Ал' ово је моје а не твоје, имам више деце!

— Па зашто сте ме задржали у вашој трговини, зашто ме нисте дали на школе даље?

— Несрећниче, туђиш се од свог дућана, а тај је све вас од'ранио. Да постанем Бог зна какав спа'ија, опет овај дућан не би' опустио; да све изгубим тај ће ме 'ранити, а ти тако газдујеш, карташ се, пијеш, дајеш на вересију.

— Дајете и ви!

— Ал' не сваком гоги, карташу, него сигурним људма. Па видиш ли се како жалосно изгледаш?

— Кад ноћу морам на ногама бити!

— Не мораш баш целе ноћи, пред зору лађе већ одлазе, можеш лећи, па за двојицу тројицу бекрија не мораш на ногама бити, али теби се то допада!

Пера не одговара, тек зевне, као човек који није испаван.

— Сад ћу ја тебе узети у регулу, ако не будеш друкчији, ја ћу те отерати до врага, па ћу узети себи зета у кућу. Сад се торњај и гледај твој посао!

Пера удали се, по ходу му се познаје да је равнодушан, није ни чуо све што отац говори. Господар Софра је чуо како се јако картао Пера у његовој одсутности, па сваки човек има непријатеља, и начуо је да баш ти завидљивци говоре: „Софра тече, али има који ће растећи“.

Господар Софра како се кући вратио, опет бољи ред заведе. Перу тера да надгледа у економији, а кад је у дућану или механи, пред његовим је очима. Механу је очистио од ноћних блудника, карташа, и сваког је лађара позорним начинио, да се са овим или оним не карта.

Господар Софра на платну што је из Кракове јако профитира; жао му је, што још двапут толико није донео.

Тако господар Софра са породицом проводи своје време, од дана до дана, од месеца до месеца, од године до године.

Перу једнако поучава, кара, али се ништа не хвата. Од Пере, вели, никад неће бити добар трговац, он је коњушар, карташ. Сва му је нада у Шамики, али Шамика неће бити трговац, а ко ће остати у кући, у дућану, као слеме? То господару Софри велику бригу задаје. Промишља, шта да ради. Да уда Ленку за каквог сиромашног, али ваљаног момка, трговца, па да га у кућу, у дућан прими? Али тај дућан неће више носити, кад он умре, име Кирићево? То му је жао, али није на ино, ако се Пера не поправи. Но Пера се не поправља.

Господар Софра дуго промишља, госпођи Соки досад још није ништа о том говорио, али једаред већ мора.

Приликом заподене разговор:

— Чујеш, Соко, шта ћу ти нешто казати!

— Шта?

— Од Пере нашег неће ништа бити, не слуша, бекрија, карташ, ваљда и пијанац.

— Млад је још, ваљда ће се поправити.

— Да Бог да, ал' тешко.

— Ви сте сами криви, ја сам га хтела на школе дати, а ви с њиме у трговину, па још код куће.

— Хтео сам га преломити и упутити пред мојим очима.

— Кад је у тој биртији рђаво друштво?

— Па сам хтео после моје смрти да тај дућан опет моје име носи.

— Па шта вам је стало до дућана кад имате и друго што!

— Волем тај дућан него све, нек' ми све пропадне, док ми је тог дућана, пропасти не могу. Но да ти нешто рекнем, мало а језгровито. На Перу самог дућан не могу ослонити. То јест кажем дућан, али ту подразумевам и биртију. Кад Пера није за то, морам се за другог побринути. Имамо девојку на удају, Ленку, па како би било да је удамо, то јест, да зета у дућан доведемо, каквог доброг момка.

Госпођа Сока ћути, као обнезнањена.

— Па онда тај зет чува дућан и биртију, а ја тек онда да упрегнем Перу у економију.

— Чините што год мислите да је најбоље, само, молим вас, немојте девојку на силу давати за ког она неће да пође.

— Ко каже на силу? Зар си ти за мене на силу пошла? Ја сам био удовац, и тај исти дућан сам имао, ти си била девојка, те каква девојка, па си опет за мене пошла!

— Ви сте штогод друго.

— Шта штогод друго? Тај исти дућан сам имао, оданде сам се помогао.

— Али наше женске нису на дућан и биртију научене.

— Ниси била ни ти научена!

— Ви најбоље знате.

— За то немој ми кварити вољу; нађем ли каквог ваљаног момка, одма' ћу је удати, а зета овамо. Са Пером не могу изићи на крај. Шта си се тако снуждила, ил' би ти за њу хтела каквог сабљаша, да оно што смо стекли проарчи?

— Чините, како најбоље знате.

Разговору крај. У вароши је био један млад трговац, Нестор Чавић. Од детињства је био ваљан,

постао је калфа, био је на једном месту шест година, и стекао неколико стотина. Нестор Чавић сада има бакалницу приличну, није додуше таква као у господара Софре, али је опет добра. Тргује и са сланином и сувом рибом. Не држи ни шегрта ни газдарице, сам је све. Сам кува, сам чисти. Сваки каже да је вредан. Но има једну слабост, увек приповеда о профиту, шта је на сланини и риби профитирао. Зато га назваше „Профит“, „Нестор Профит“.

Профит долазио је недељом и свецем код Чамче у кафану, и ту га боље познао господар Софра. Не једаред је уздахнуо, и помислио: „Овакав да је мој Пера!“ Профит није се никад картао, па кад би видео, да господар Софра сам седи, он одмах к њему, учтиво се поздрави, па онда разговор поведе о трговини, о профиту. Све се то господару Софри допада, па му се допада и Профит. Профит ласка господару Софри, каже, да је његов син, не би се мењао са спахијом, особито кад би он био у дућану и биртији господара Софре.

Господар Софра позове га једне недеље на ручак. На ручку се лепо понаша. Фрајла Ленка учтиво га послужује, али је озбиљна. Профит баца око на њу, али она не да своје зенице, не да свог погледа ухватити. Схвата шта Профит мисли. Млађе сестре гледају слободно на Профита, па се мало смеше, а госпођа Сока у потпуној озбиљности. Све се њих двојица разговарају. Господар Софра сваки час нуди га вином, покушава, би ли му слабост ухватио, би ли би се мало накресао, но Профит паметан, не да се ухватити. Ту после једнако се о трговини разговарају.

Тако више пута га на ручак звао. Профит моли за дозволу, да може свецем и недељом после ручка породици посете, „визите“, чинити. Господар Софра допусти. Како не, кад тако отворено моли! Профит, једне недеље тако на ручак позват, после ручка за столом дуже седи, господар Софра га задржава.

Девојке су у другој соби, соба до собе, и то врата мало отшкринута, тако за три палца, да се може чути онде шта Профит говори.

Профит приповеда, како садашњи младићи иду по биртијама, играју карте, бекришу, троше новце, али он — Профит — не иде никуд, ни на бал, не зна ни играти. И то је Профит јаким гласом изрекао, како би тамо у соби фрајле чуле. Фрајле чују то, па се кикоћу.

„Не зна играти!“ Треба фрајла Ленка таквог ђувегију! Сад би рад Профит у другу собу, да се мало умиљава, али не зна како ће. У соби је био један бео глават мачак па се по соби шеће. Профит устане.

— А да лепа велика мачка. Тај ’вата пацове, такав да ми је.

Па онда Профит прегне се, почне мачка гладити преко главе, ртењаче и репа. Мачак умиљава се, али све к отшкринутим вратма домиче, и „цицциц“, па кад дође до врата, а мачак у собу где су фрајле. Сам га је Профит унутра дотерао, што су фрајле приметиле, и почну се грôтом смејати.

— Ао врашки мачак, побеже ми у собу, опростите фрајлице!

Господар Софра или је то приметио, или не, доста то, да је викнуо: „Забављајте се, Чавићу, мало; ја имам посла“. Можда је за оца та прилика фино испала, да се са Ленком упозна, а „да се не сећају Власи“. Но све је бадава. Ленка никад за њега поћи неће. Бадава сад ту Профит хвали свој еспап, рибу, сланину, бадава клевета оне што играју, на балове иду, не хвата се. Девојке се тек одсмеју.

Прође „визита“. Профит лепо сања, све о Ленци и сватовима, како продаје у дућану господара Софре, али је тек сан. На јави никад ништа неће бити. Ма ко добио фрајла-Ленку, али Профит никад, баш зато што је Профит, тако мисли и Ленка и њена мати.

XII.

Прошло је десет година, у животу човека дугачак рок. Колико се за то време свет мења, колико се роде, колико умру, колико њих срећних, колико несрећних!

За десетак година и у обитељи господара Софре Кирића настала је велика промена.

*
* *

Господар Софра је остарео, тако исто и госпођа Сока. Није ни чудо. Ленка се удала за једног судца, против очине воље, који је хтео за Профита. Профит је другу узео, каквог зета неће добити. Пелагија, она лепа девојка, та „пенородна Анзихис“, умрла је. Катица још се није удала, прешла јој прва младост. Избира, неће да се уда. А Пера је беда; дао му отац једну кућу и нешто новаца, он хоће да ради на своју руку. Сва је нада још у Шамики. Шамика је већ правник у Кашови. Није шала, богатог оца син па јуриста, куд ће лепшег живота! Када је мање школе у околини свршио, посла га отац у Кошицу, да тамо учи. Кошица му се допада још од краковског пута, лепа, чиста варош, пријатан свет. Шамика је већ ту има три године, и научио је фино немачки. Изображено грађанство, офнцирија, ту је лако немачки научити. Ту је и владикина резиденција. Сад је Шамика слеме, гледи отац у њега као у зеницу. Трошка му дао више него што је довољно, колико је Шамика хтео. И био је доиста гавалер међу јуристима. Лепог узраста и лица, понашање без сваке замерке. Где се пијанчи и бекрилук тера, ту га нико није могао видети. Није био ни карташ, нешто мало „виста“ и „тарока“ то је све, наравно у отменијем друштву. Свуд је био примљен, свуд су га волели, и професори, и грађани, и официри, и даме. У ношњи је био прави dandy, у понашању gentlemen. Добар, искрен друг, пун пожртвовања за свог пријатеља. Једну је имао слабу страну, а то је, да је слабо

учио, но професори су му због осталих његових добрих својстава много кроз прсте гледали, — премда није био без таленга. Но није ни чудо. У таковом изобиљу, свуд тако примљен, у друштвеном животу био је такав на ког је отмена публика рачунала, и он је том поверењу одговорио.

Ако треба на игранку, у „танцшул“, ту је он. Ако треба котиљон управљати, ту је Шамика. Ако треба даме сервирати, на балу, у позоришту, ту је Шамика. Па у сватовима девер, па аранжер мајалеса. Није то баш ни лако, и ту треба имати способности. Па такав човек, особито младић, је општељубљен. Па је знао још свирати у флауту и на гитар, па није рђаво ни певао. Лепа својства за допасти се.

И Шамика, такав младић, опет није се никад могао оженити; не да није хтео, но баш није могао. Шамика у том разноврсном свом занимању није имао времена за науку. Али у оно доба учити се била је дужност сиромашног младића, а код имућног гдекојег било је тек „племенита пасија“. Шамика био је на стану у кући градоначелника, две лепо уређене собе. Јело се доносило из гостионе. Од куће је донео сав „service“ од сребра. Белих хаљина, „веша“, сијасет. Па каквих ту нема у орманима хаљина, каквих капута, атила, фракова, „венецијанера“, каквих и колико панталона и чакшира, да је могао две недеље сваки дан мењати. Па један велики орман пун разних ципела и чизама, са мамузама, без мамуза, чизме од најфиније коже, па од црне, од јеленске коже. А рукавице ретко трипут да навлачи.

Прохујаше и његова лепа времена у лепој Кошици. Оставио је после себе леп спомен. Пред ногама му цвеће цвало, гледа у њега, моли да га узабере, а он — не зна да цвеће за росом чезне, не узабра га, но окрену се и оде. Цвеће је после увело.

Шамика сврши права и дође кући. Оцу сузе очи од радости, гдегод се с каквим пријатељем састане, на путу, на пијаци, сваком каже: „Мој Ша-

мика свршио је школе, — свршио је права". Мати и сестра, игра им срце од радости, са Шамиком се диче. Господичне, кад се Шамика шеће, отварају жалузине, или потајно извирују. Тако први дан једна фрајла, чувши да иде Шамика, брзо прозору, па у хитости, да се не би задоцнила, разбила је главом прозор.

Али Шамика и јесте изгледао примамљиво, демонски, па кад се шеће у кратком капуту, са шест џепова напред, а на левој страни горе из џепа му вири свилена „шамоа" марама, свакој срце брже куца. А кад се облачи, па кравату веже, дође сестра или мати да му помогну кравату намештати, и премда је он у томе мајстор био, ипак њима је то допустио, јер им тиме радост чини.

Сад ће Шамика постати у Пешти, „јурат", аскултант код највишег суда, то је већ над јуристом, а јуриста је већ много. Ту је Шамика провео годину дана у весељу, агрицпљесу, нешто је практицирао, па положи адвокатски испит, и постане „фишкал". Дакле сад је већ Шамика „фишкал," испунила се жеља родитеља. Господар Софра опет радосно по сокацима хода, и пријатељима даје на знање да је његов Шамика већ „фишкал". Сад отац рад само да га ожени. Неће га гањати коју да узме, оставиће му то слободној вољи.

Дође време игранкâ. Ту Шамика предводи. Красан венац од девојака, ма која би за њега пошла, и нашао би која би то заслужила. Но проклетиња нека на малим местима и варошицама, да држе што је из свог места да је лоше. Ако се која допадне, покуди овај или онај, или живи овај с оним у непријатељству, па је ствар покварена. Шамика лако би нашао коју, али чује мати или отац штогод, па онда зна да већ није њима повољно. Но усред таквих планова нешто велико се догоди. Госпођа Сока, откако је Пелагија мртва, не може од жалости да се разабере. Њено срце вене. Падне у болест, а то болест срца; ужасно жалосно јој куца срце. Па онда Пера сасвим се забаталио, от-

падио се од куће, од матере, од оца, нити је изгледа, да ће отац на главу блудног сина опростљиву руку метнути. И то је гризло. Катица, та дична девојка, већ јој прелази време, неће да се уда, кад је отац није хтео дати за оног, ког јој је срце желело. Велики удар, ни сва нада према Шамики није могла бољу уталожити. Док је Шамика пред њеним очима, одвуче се од црних мисли, у том магновењу радује се канда нема терета на срцу. Како нема Шамике, њој из гроба пред очи излази Пелагија, онако обучена, као кад су је закопали.

Опет опомене се њеног детињства, девојачког доба, где се Пелагија као грација око ње савија, љуби је, па утоне у сан, мисли да је на јави, — разабере се, види да је машта, стресе се, а срце јој се стегне. Бољა неописана, душа боли.

Отима се за живот, вуче је будућност Шамике, али јача је прошлост која је вуче гробу. Госпођа Сока једног дана јако се разболи и умре. Никакве лекарије нису јој помогле. Њу је убила туга, њену тугу време није могло излечити. По све велика несрећа. Господар Софра изгуби десну руку. Катица изгуби утеху, накнаду за неудес среће. Пера је изгубио покровитељицу, која је сину милосрдну руку пружала, кад га праведан грех очин гони. Удата Ленка изгубила је у сумњивим стварима саветника, прорицатеља. Шамика је изгубио гнездо, где се као тић под њеним закриљем грејати могао; неће више таквог гнезда имати.

Господар Софра као изван себе, скоро није више тај човек; морају га увек тешити. А ко ће га тешити? Катица? Шамика? Та они сами утешитеља требају. Када је умрла, Шамика није ни код куће био. Лепо су је укопали и искрено су је оплакали. Велика промена у кући Кирићевој. Газдовство велико, а нема ко ће као до сад управљати, нема Софри саветника, искреног пријатеља. Деца не разумеју. Вратив се с пута, Шамика плаче, јадикује, иде матери на гроб. Све је бадава, одлетела

је птица. Све је жалосно у кући господара Софре. Тако се проводи жалосно.

Господар Софра има једног старијег шегрта, тај је сад у дућану. Пера тек каткад обилази око куће, да види како је тамо, запиткива млађе. Нема праве газдарице. Катица живи у првом кату сама за себе, у дућан никад не иде. Катица, већ има двaест и осам година. Та лепа Катица, са палестинским лицем, још је лепа. Као Јудита, као Естер, Мардохеја кћи, која би још могла краљеве опсенути, неће да се уда. Она је изгорели вулкан, није већ живо, зелено, поносно брдо. Имала је заручника. Заручник је проси; отац затеже. Заручник умре.

Катица, као негда Isaure Clemence, иде на гробље на ружичало, дели цвеће, венце, и поклоне чини љубећим се, да им свези њиховој припомогне.

После неког времена, господар Софра зове Шамику на важан разговор, у салу.

— Седи, мој Шамика.

— Видиш ону контрафу? То је била твоја мати.

Шамика плаче.

— Ја сам највише изгубио, немам газдарице. Ожени се једаред.

— Како ћу се женити, када ми мати не иде из главе? Никад не могу је заборавити, ту добру моју матер.

— Који дан биће година како је умрла, биће парастос. Ја црнило никад нећу скидати, али ти си млад, ти ћеш скинути, па себи тражи, нађи жену, газдарицу, која ће и мене у старости дворити.

— Шта ће свет рећи, кад чује, да се тако брзо женим?

— Шта може казати? И другима је мати умрла, па су се оженили. Само гледај да добијеш такву, као што је твоја мати била.

— Ал' за овај мах не могу се женити, волео би' малко путовати, па кад се вратим.

— А куда би ти путовао?

— Ишао би у Талијанску.

— Па добро, иди мало путуј, па кад се вра-

ћао будеш, а ти нуз пут разгледај се на лево и на десно, па с којом ти будеш задовољан бићу и ја. Ти си доброг срца био увек, и сада си, па ваљда ће ти Бог срећу дати. Бар то да могу доживети, лакше би' у гроб.... Када си рад ићи, кажи колико ти треба новаца?

— Бићу задовољан што ми ви дате.

— Је л' доста две хиљаде?

— Ја сам задовољан.

— Када си задовољан, даћу ти три; само немој да оклеваш. Моји су дани избројани, а ти што имаш чини за рана, јер знаш како кажу: „Доцна женидба, деца сирочад." Дакле опет ти кажем, не оклевај, спреми се. Је си л' ме разумео?

— Јесам.

— Дакле кад ћеш полазити?

— Могу прексутра. А колико дуго могу изостати?

— То од тебе зависи, нећу ти термин наметати, буди сам паметан; дакле, сад иди па се преправи, новци су готови.

Шамика се приправи, спреми, и сутра дан каже оцу да је готов за пут. Заједно још вечерају, отац га још светује, да се чува, да не иде у рђава друштва, и отпусти га да легне, јер мора раније устати. Сутра дан Шамика сасвим спреман, оцу се пријави. Кола су већ спремна, донекле ће на очиним колима путовати, па онда ће дилижансом, или каквим посебним подвозом. Изброји му три хиљаде форинти. После му још да један материн прстен.

— Од мене већ имаш прстен, ево ти један од матере; ако си волео и поштовао матер, ако поштујеш и волиш мене, то нек' ти буде залога, да кад на њ погледаш, да се опоменеш твоје матере и мене, и да ћеш оно чинити, што смо ми теби желили.

У Шамике сузне очи.

— Сад те, синко, више задржавати нећу, путуј срећно!

Шамика пољуби оца у руку, а отац њега у чело и образ. Седне, па ода. Отац пред капијом дуго за њим гледа. Шамика отпутова.

Шамика је био добра срца, али само нешто му у карактеру фалило и то важно. Он је за матером искрено жалио, и кад му ко спомене матер, готов је на плач. Али у друштву веселом лако опет заборави, готов је одмах на играње. Није чудо. У детињству растао је међу женскима, сестрама. Доцније, по вишим школама, све је некако у кућама седео, где су даме; примљен био је лепо, пре подне међу женскима, после подне међу женскима. Упио је некако женску нарав. Научио је од женског штрикати, вести. Када је којој требало да конце у клупче завија, његове руке служиле су за мотовило. Ако у позоришту, на балу, на мајалесу, све са дамама. У мушком друштву где није било ниједне даме, није се дуго бавио. У цркви, и ма где, знао је описати тачно како је која дама обучена, какве је имала хаљине, шешир, рукавице, ципеле, али све. И то је одмах знао приметити, је ли која укусно обучена или не. И кад би која била укусно обучена, онда би рекао о њој „Kabinetsstück". Ако је која позната дама штогод хтела куповати, то је њега за савет питала, и кад би која рекла, да је њена хаљина или смеса боје по укусу Шамикином, то је било доста. Новине, разговор, предмет, то је све било из женског живота. Шамика је салонски, али опет више женски него салонски.

Дакле фалила је њему мушка црта, што се никад оженити не може. Иде за женидбом а не може. Остаће женидбе Танталус, женске вазда око њега, али кад хоће да прихвати свака измакне. Са Шамиком разговарале се женске не као са мушким, но као са женским, а ипак је Шамика леп човек, да што се форме тиче нема замерке. И мушкима служи као журнал; како Шамика какву хаљину начини, то његови другови одмах по његовом кроју наручују. Никад неће се са каквом женском успоречити, он увек ће о свакој лепо казати, модерни Frau-

nenlob. И ко би рекао да ће такав човек отпасти од тако мушког значаја као што је господар Софра!

Нека га нека путује. Господар Софра донде уређује код куће, али доста без воље; само то га једно држи, да је рад Шамику још за свог живота у кућевном реду видети. Слабо куд иде, оде Кречару и Чамчи. Ту Чамча као добар пријатељ гледа да га утеши, спомиње му краковски пут, и онда се тек мало разбере, мало веселије лице начини.

Чамча пак једнако своје старо тера, његова нарав не зна за озбиљност, увек весео, све за светско уживање, и ако није Сибарит. „Та живот не траје хиљаду година!“ то је његово. Па има пара. Да је свећом тражио, не би бољу нашао, она му све одобрава, та његова Сара; вели, да још једаред на свет дође, с фењером би Чамчу тражила, а кад га не би нашла, онда боље опет у гроб. Она има код куће сваки дан комедију, па или се боље или горе водило, Чамча је увек једнак.

Кречар, и он је срећан човек. Има жену, његову Агру, која му у свачему гове. Његови пријатељи су и њени пријатељи, и једно и друго никад друкчије не зове већ „душко·“ Има једног сина, славан „фишкал“, па онда унуке.

Та два човека још поткрепљују дух господара Софре, Кречар са добротом, искреношћу, Чамча својим електричним духом буди успаване живце Софриног живота. Данас је код једног, сутра код другог, или обојица дођу господару Софри да му из главе тугу избијају.

А шта је са Пером. Хоће ли се једаред тај блудни син поправити, и очин благослов заслужити, што би оцу као мелем на срце кануло?

Да видимо.

XIII.

Пера је већ прешао тридесет година, а управо још ништа није научио. Код оца у дућану, више је био у почетку газда него шегрт. Млађи га звали „млади господар“, па није ни прошао кроз шегртску

школу, у коју није хтео ни ђаво да иде. Па онда у економији, по школама, у подруму.

Господар Софра имао је толико много посла у разним струкама, да није могао баш свуд на Перу пазити. Он је мислио, Пера ће радити што он, то јест, како се од њега научи, па ће бити добро. Но Пера није имао на трговину вољу.

До краковског пута могло се још с њим којекако, али после, никако с њиме на крај. Отац га отера, па на молбу материну опет прими, док није био принуђен истиснути га.

Том приликом рече оцу, да му што дâ, да ће он сам газдовати. Отац се и на то реши, дâ му једну кућу с великом баштом, покућанства нешто, и хиљаду форинти. Камо срећа — вели — да је он имао толико кад је почео! Пера се у својој кући уреди, узе неку газдарицу. Но шта ће почети? ваљда дућан? Боже сачувај! Пера је био сасвим од другог калупа човек. Није био ни на оца ни на брата. С братом се разговарао, као с каквим туђим човеком. Никад се тај с братом пољубио није. Но ипак је био оригиналан човек.

Створа је био повисоког. Прав као трска. Лице узано и јако овално, суво, жућкасто; очи црне, велике, велике обрве, чело велико, па спреда доста ћелав, ма још млад; поглед поносит.

Ко га је први пут видео, одмах је морао рећи: „Ово је исти Дон Кихот·“ Тако је на овог налично, или бар на слику, како Дон Кихота малају. И што је чудо, имао је и нарав Дон-Кихотову, као што ћемо видети. Да је какав, значај му је мушки, не као у Шамике. Особито одговарали су лицу марцијални велики бркови. Његове мисли, планови, били су чудновати, изванредни, те да се много пута њима свет смејао, али опет били су оригинални.

Дакле Пера неће дућан. Пера је, као што знамо, коње волео. Има хиљаду форинти, за то ће коње куповати.

Оде код Нестора Чавића у дућан.

— Добар дан, Несторе!

— Бог добро дао, Перо! Од куд ти? Чујем да си се већ уселио у твоју кућу; добио си, као што чујем, и хиљаду форинти; ту се већ може шта почети. Хоћеш отворити?

— Какав дућан? Зар од паука син баш мора паук бити? Мани се тога! Дошао сам да те питам, имаш доста лука на продају; рад би' купити.

— Имам, ако хоћеш на киле!

— Ал' арпаџика за сејање?

— И арпаџика. Колико хоћеш?

— Треба ми холби.

— На што ти толико?

— Имам велику башту — смеши се и пали лулу.

— Ти си, Перо, нешто добре воље!

— А зашт' да не будем добре воље! Ја ћу вами свима трговцима и бакалима и мом оцу показати, шта сам кадар. За пет година морам се обогатити.

— А како то? Дед реци и мени, па да станемо у компанију.

— Ту не треба компаније; само треба умети. То још није нико пробао, али ја ћу први.

— Па говори! Да чујем.

— Давно већ ја то премећем у глави, али сад ћу да изведем. — Смеје се.

— Ти говориш баш као луд. Па кажи једаред, шта је!

— Ствар сасвим проста. Сад ћу купити лађарске коње који су већ сасвим изнемогли, и то за багателу. Па онда ове коње ћу лечити, и излечене продавати. Па онда купићу само једну крмачу с прасцима, неколико пари пилића, неколико пари гусака и патака. Сву живад ћу држати пет година, ниједно нећу клати, пустићу да се плоде, па сад прорачунај, колико ћу за пет година имати крмака, кокошака, гусака, патака, па онда ћу после пет година све то продати. Рачунај сад! — Смеје се.

Смеје се и Профит.

— А како ћеш све то издржавати?

— Како? Имам велику башту, већ друге године колико им устреба имаће доста од цркнути'

коња. Шта мислиш, кад купим од лађара полуцркнуте коње, комад по пет форинти! Кожа то све исплати. Па ако се коњ опорави, продам га скупо, ако не, оно месо за живад; да видиш, како то радо једу.

Смеју се обадвојица.

— Додуше кад би се то тако могло из'ранити, не би згорег било; ал' како ћеш толике крмке 'ранити?

— Прве године моћи ћу лако сву живад издржати, па ако другу издржим, онда је осигурана ствар. Када после друге године толику живад имам, зар нећу наћи који ће ми новац узајмити, кад види колико имам.

— Но ја не би' се смео у таково што упуштати.

Разговору крај. Пера купи арпаџик и оде.

И доиста, Пера се није шалио. У својој кући гради од черпића велику шталу. Купује јефтино полуцркнуте коње. Узео једног вештог Циганина за слугу. Прави ограде за живад. У башти сеје лук, детелину, спанаћ, и друге ситнарије. Већ је купио крмачу са прасцима, па купује све пар по пар пернатих, све од добре феле, па их носи кући, као негда Ноје у своју барку. Но треба и коње куповати. То је лако, све то може добити на Дунаву, код биртије оца.

Како је Пера научен био на ту биртију, не може се дуго уздржати, а да онамо не оде. Он одлази у ту биртију, већину времена онде пробавља. Кад га отац види, гледа га попреко, али га не може истерати; он је гост у биртији, каогод ма ко други, па отац мора му се сам уклањати. Шта ће с њиме? Беда је, а, друго, можда му лежи у плану, да види чемерну трговину блудног сина. То баш ни господар Софра не може му замерити; сав живот је провео у тој биртији, од детињства. Сваки сто, свака клупа му је онде мила успомена. Пера кад има времена, ту је и дању и ноћу. Кад није код куће око живади, он је ту. Лађаре све у око познаје. Како

који коњ обангави, ослепи, или је јако озлеђен, да се њиме даље више не може, онда Пера све то покупује. Гдекоји коњ је тако слаб, да живети не може пô дана. Онда пошље по свог верног Циганина Рашу, па овај изведе коња на ледине, и сврши кожну операцију. Кад и кад дође и до доброг коња.

Једаред тако седи пред биртијом, пуши, чека лађе. Дође на коњу један бећар, сиђе с коња, веже га о капак дућана, па иде у биртију, да пије. И он и коњ ознојен, јако је морао јурити. Мери коња; леп коњ. Уђе у биртију, мери бећара, пита га, је ли коњ на продају.

— Је л' тај коњ на продају?

— За новце је све на продају! — одговори му опоро.

— А по што би га дао?

— Двеста форинти.

— Даћу ти сто.

— Ни крајцаре мање, двеста.

— А где си га купио?

— На вашару.

На то Пера изиђе у авлију, и пошље очиног кочијаша у варошку кућу по латова, да одмах дође. Латов на брзо дође, али баш мало час пре сео је бећар на коња и одјездио. Није се хтео у биртији дуго бавити. Господар Софра баш онда није био код куће, отишао је Чамчи. Сад је Пера у свом елементу. Заборавио је да он није више члан у кући, оде са латовом у шталу, поседну два најбоља коња, па јуре трагом бећара. За четврт сата стигли су га. Бећарев коњ уморен. Бог зна од кад га већ јури. Опколе га.

— Дакле ту си ти, јуначе? Доле с коња, то је крађен коњ!

Бећар видећи латова са пиштољем, није му на ино, мора да сиђе.

— 'Де ти је пасош? Бећар по џеповима тражи, нема пасоша.

— Сад ћемо те везати коњу о реп, па ћемо

те тако водити у варош, а бићеш обешен. Знаш да је штатаријум?

Бећар призна да је краден коњ; даје коња, само моли да га не вежу, да га пусте слободно.

Латов гледа на Перу, вешто намигне, већ су се разумели

— Тај коњ је мој и недавно су ми га украли, Бог зна од кога си опет ти украо. Но праштам ти. Ето још једна форинта на пут! — рече Пера.

— Па сад се одма' чисти, јер ако те још видим, штранга ти не фали. За сад ти праштам, — рече латов.

Бећар најпре лаганим, а после брзим корацима провуче се до шуме, где га и нестане. Сад се латов и Пера на коњу поделе. Пера му је дао педесет форинти, а нико још не зна за целу ствар, разгласиће каквог лепог коња је купио њему на очиглед за две стотине форинти. Врате се са три коња натраг. Пера и латов очине коње метну у шталу, а Пера седне на новог коња и оде с њиме кући.

Кад Раша види коња, зачуди се.

— Прави господски коњ, — рече.

Пера није дуго држао тог коња. Отишао је трећи дан на вашар, па га продао за двеста двадесет, још му се и трошак исплатио. За те новце купује лађарске коње и храну. У целој ствари тог краденог коња, то је занимљиво, што је Пера одмах познао да је то краден коњ, и то познао је и по коњу, и по бећару.

Па како Пера са Рашом лепо тимари лађарске коње! У почетку га добро хране, ако је за живот, па му дају за неко време са храном мало помешаног арсеника. Коњ покрај тога дође до меса, па онда на вашар с њиме. Каткад пуна штала коња, још и у авлији има их. Кад нема хране, онда је мука. Од куда ће Пера за толике коње храну набавити! Сечка, трава, детелина, све то није доста. Једаред, у нужди, пробао је са спанаћем коње хранити: неколико коња му од колике поцркаше. Па како су мирни ти коњи! Шетају се мирно по сокацима, гладни,

наиђу на децу, која им из милосрђа нешто пруже, парче леба.

Тако једаред баш је Пера ушао код Профита у дућан. Коњи су га из далека познали, па један за другим, у реду као кад лађу вуку, иду управо у дућан. Први је већ у дућану, па већ једе из џака зоб. Профит га истера.

Пера се смеје.

— Видиш, тако треба коње дресирати, тако иду као из школе. Лако је било мом оцу покрај црни' банака обогатити се; нек' проба овако.

Тако се Пера с коњма и живадма мучи, пак сав новац у њих утроши, па каткад с њима до такве нужде дође, да у штали коњи од глади и беснилука један другоме месо чупају. Па кад дође крајње време, такви коњи продати се не могу, онда Раша своје кожне операције изводи. Живад опет добије болест, па поцрка, и Пера никад не може да се протура кроз једну добру годину, па у нужди опет све продаје. А кад нема коња, он купује магарце; има их каткад по пет шест, па милота кад му запевају. Једаред, опет, толико је посејао лука, и толико му родило, да се једва у подрум могао сместити, па неће да га продаје; чека преко зиме. Наступи рано пролеће, па проклија, мора га на ђубре бацити.

А кад се све жице покидају, у великој нужди, вреба кад отац није код куће, па отвори силом чекмеџе и однесе новац. Кад то отац чује, псује, прети му. Али шта ће? Ваљда га тек неће на суд дати? Срамота му је; казаће: Ти си га тако одранио. Тако живи Пера. Заиста Сизифов посао. И опет не да себи из главе избити. Почне па падне, па опет почне, падне; све тако. А покрај тога живео је чемерно, бећарски. Каква разлика између Шамике и Пере! Пера да стане покрај Шамике, изгледа као кочијаш према грофу!

Па због тих његових коњушарија и фантазија Шамика неће ни да га гледа; кад му га ко спомене, моли да се мане разговора о њему. Но и Пера није

за њега марио. Кад лежи на клупи пред биртијом, а Шамика прође, рећи ће: „Гле штуцера за црне банке мога оца.“

Али напротив, сваки је морао признати, да је добра срца, сиромаху ће помоћи, па ма са себе скинуо. Био је смешан, чудоредан, али мисли, њихов замашај, показивали су да је дух за велика предузећа. Штета!

XIV.

Шамика, кад је отпутовао, није ни са̂м знао куда ће најпре. Рад би у Милано, а рад би у Млетке. Венеција и „Мајланд“, то је била Мека и Медина за путнике par plaisir. На путу у дележансу један му једно, други друго препоручује. Реши се за Млетке. Но пре него што ће границу прећи, променио је банке у лире.

Још један из Немачке с њим путује, али овај тек нешто штрбека талијански, а Шамика баш ништа. Дођу до Удине. Одавде оду у Conegliano, па онда у Belluno Treviso, и још тумарајући којекуд дођу у Млетке.

Ту морају наћи који ће их водити. Наиђу на једног калауза, и тај их води куд се њему допада. Возе се лагуном и каналима, сами не знају куда ће, па тек једаред нађу се у Сан-Паоло, и ту се настане. Море, водени путеви, црне брзе гондоле, силне цркве и палате учинише на њега неки фантастичан утисак. Није веровао сам себи. Кад ноћу заспи, а он снива, канда једнако у какву панораму гледа. Три дана не може да се разабере, док му се око на тај чудан свет не научи. Сравњава Кошицу са Млетцима!

После неколико дана, када се охрабри, он и тај Немац иду да гледају како изгледа изнутра варош. Али не зна како ће, више воде него земље, па све се мора на чамцу возати. У почетку за сувоземног човека не баш најпријатнија забава. Али кад се мало научи, милота.

Већ кад је у San-Paulo, посетиће најпре стародревну цркву San Giovanni Paulo. Па онда свуд редом, пролазио је кроз неколико дана без престапка лагуне, риве, канале, фондамента, „Riva dei Schiavoni“, „Пијачету“, „Маркову Пијацу“, „Понте ријалто“ и свуд где је шта знаменитог било.

Но за време његовог бављења, што је год видео, највише му инпоновала црква светог Марка и „Campanile di San Marco“ са оним лепим аркадима. А најмилија шетња му је била од „Lido“ према „Chioggia.“ Доцније тако му се допало, да не би бранио онде за свагда живети. Није ни чудо: Шамика, такав dandy, покрај финих Талијанкиња. Научио је брзо и талијански, јер талијански се језик лепи.

Готово сваки дан је ишао у позориште, и то највише у „Fenice“ и то кроз „водену“ капију. Забележио је све како се даме носе, од горе до најмање ситнарије. Имаће шта код куће приповедати. Научио је јести „остриге“, морских шкољака, морског рака, „страхино“ и „горгонцоле“, а без пармезана никад није чорбу јео. Па онда воће, смокве, урме, наранџе; већ је у фебруару јео зреле кајсије. Купô се једаред у лагуни, баш близу мора, и то је морска вода.

Пре него што ће се свући, иште папир и перо, да оцу напише писмо. И онако треба му новаца, истрошио се, па ће баш овом приликом оца изненадити. Седне па пише писмо:

„Љубезни оче!

Ако сте ради за мене разумети, ја сам фала Богу здрав, и молим Бога за ваше здравље. Ја се сад баш у мору купам; то је врло здраво, тако овде кажу. Млого људи сам овде видио, све вам сад не могу казати, но кад се вратим, испреповедаћу вам. Млого свашта сам ту научио, о чему никад ни сањао нисам. Но јако сам се истрошио, јер је пут скуп, а и овде је велика скупоћа, једна зрела крушка, што код нас тек октобра зре, сребрн цванцик. Пошљите ми молим вас новаца, једно две

хиљаде, на пошти, и то у дукатима, јер овде банке не иду. Рад сам што да накупујем. Како добијем новце, одмах ћу се вратити. Поздравите све, адресирајте овако: Venezia San Paulo Nr. 5008.

У Венецији 1. Априла 18 . .

љубећи вам десницу
покорни син
Шамика.“

Окупа се, и обуче. Кад оде, преда на пошту писмо.

Тако Шамика проводи време, а женидба не пада му на ум.

Дуго чека, па тек једаред јави му пошта да су новци са писмом стигли. Отвори писмо и чита:

„Драги Шамика!

Твоје писмо примио сам. Ја сам здрав, но то ме веома опечалило, кад сам читао да се у мору купаш. Зар онде нема других илица, већ мораш у мору. Ја сам због тога опечаљен јако, могу те таласи морски однети. Ако си жив, како добијеш писмо, а ти одмах натраг. Од бриге не могу да спавам, врати се. — Твој родитељ С. К.“

Када је прочитао писмо, најпре смеје се, после му је опет жао, што је тако на лако писао.

Све спреми, па ће да се враћа.

Но спомена ради, купио себи за сат златан ланац венецијански, јер венецијански филигран је у свету најсавршенији; па онда јапунџе „венецијанер“ са јакама на катове, да може сваком казати, да је то баш из Венеције; па онда „карбонари“, то је сад у моди. Напослетку купио је лепих ситнарија и за даме, да им може „сервирати“.

Тако спреман, крене се. Дуго је путовао, али ипак срећно се вратио. Отац га већ жељно ишчекује, чезне за њим, једва чека да га види.

XV.

Кад је Шамика отпутовао, господар Софра бројао је дане, месеце, ишчекујући сина. Тешко му је дочекати га.

Отишао је далеко у туђу земљу, Бог зна какво зло може га постићи, млад је, неискусан, али треба свет да проба.

Прођоше месеци, њега јоште нема. Писао је двапут, једаред из Удина, други пут из Венеције. Али сад не зна шта је после задњег писма, када се купао у мору.

Када је господар Софра прочитао писмо, које је проучио, и дознао, да се Шамика баш онда у мору купа, када је писмо писао, ужасне се. Мисли се, шта да чини. Оде Чамчи на световање. Баш кад је отишао, у његовој одсудности је Пера чекмеџе обио. Дође у кавану код Чамче, писмо у џепу носи. За једним столом седи Кречар и син му, „фишкал“ Алекса. Пију каву. Чамча служи госте. Господар Софра седне за тај сто. Поздраве се.

— Чамчо, дај каве.

Заподену разговор обичан.

— Како си, Софро?

— Немој ме питати, добио сам писмо од Шамике, зло је.

Вади писмо из џепа.

— Та ваљда није умро?

— Ево читај, — баци му писмо.

Чамча чита.

— Па шта је то, пише ти да се у мору купа, па шта је то?

— Подај даље писмо.

Чамча пружи „фишкалу“. „Фишкал“ чита.

— Ту нема опасности, купао се у мору.

— Дед, Јово, и ти читај!

И Кречар чита.

— Ту нема опасности.

— Но ви сте чудни људи, у мору се купати! Ја сам читао у Кенђелца „Јестествословију“ да месец вуче горе море, па онда опет спушта га, и то сваког месеца; па ако се Шамика баш онда купао у мору, кад су се валови родили, није л' се могао у мору удавити?

— Та ваљда није луд да се баш онда купа.

— Е, младост лудост. Бог зна није баш онда.

— А шта си га онда послао у Талијанску, кад се бојиш мора?

— Та знаш шта смо се и на суву напатили, а некмо ли на мору кад је бура.

— Ко се боји врабаца нек' не сеје проју, — вели Чамча.

— Ал' ти си бар био у Трijесту, Чамчо. Јеси л' се кадгод купао у мору?

— Колико пути, па ми није ништ' фалило.

— Но, ја сам несрећан отац, још и то дете да ми пропадне у мору.

— Је си л' ти само њему послао новаца, немај бриге.

— Онда немај бриге, до две недеље је ту.

— Бог из тебе говорио!

— А шта? твој Пера с коњи тргује?

— Немој ме о њему ни питати! бекрија, па бекрија!

— Па сад гледај, жени Шамику. Па на коме ће то твоје добро остати? Не видиш да си већ оматорио, а кућа ти већ остала као пуста.

— Та то сам и рад, да доживим сватове Шамикине.

— Па нек' и твој Шамика много не избира, има ту девојака доста, ваљда је која њега вредна.

— Ја њему на вољу остављам, нек' узме коју хоће.

Тако им у разговору време прође, па опет сваки својој кући.

Господар Софра нема мира ни дању ни ноћу. Већ су две недеље прошле, па никаква гласа. Још ако за недељу дана не дође, онда ће га курентирати. Једног дана, баш у подне, господар Софра са Катицом руча, о Пери се разговарају, кад чују се нека кола у авлији. И то морају страна кола бити, јер господар Софра позна своја кола из другог сокака кад иду. Мисли се, па устане, да види. Тек што на врата, а ето Шамике.

— Добар дан, оче, ево ме!

Љуби оца у руку. Отац га грли, љуби. Суза му кану. И Катица га љуби.

— 'Де си, сине мој, мишља' да си у мору пропао. Што се купаш у мору!

— Фалио сам, што сам тако писао, али фала Богу, кад се видисмо здрави!

Радости нема краја.

Ту се сад све унесе. Шамика је гладан, па седне с њима за сто, и поруча.

Најпре му Шамика исприча, како се у мору купао безопасно.

— Па шта ми ниси писао тако? Ја мишља', да си ти међу морски валови.

Сад извади из сандука што је накуповао. Оцу је донео једну стиву лулу у талијанској форми. Катици лепе мараме и хаљине. Катица се удали. Донесу каву. Господар Софра пуни први пут талијанску лулу.

— Е сад, сине мој, да те питам нешто друго. Што си онде све видио, то ћеш ми други пут преповедати. Кажи ми нуз пут јеси л' какву девојку уочио?

— Нисам. Како ћу се у Талијанској женити?

— Ал' овде ближе гдегод, уз пут јеси л' гледô?

— Уморен сам био јако, ал' сад ћу.

— Видиш да је кућа пуста; Катица је као дувна, на њу рачунати не можемо, а Пера не само да је бекрија, него и лопов. Недавно пробио ми чекмеџе.

— Како то?

— Баш кад сам писмо од тебе добио, отишао сам Чамчи на савет, баш онда.

— То је лопов, тај ће на вешала доћи! Па је л' много украо?

— Тако једно двадесет форинти, каже шегрт. Но нека га ђаво носи. Друго да се разговарамо. Хоћеш ли се женити?

— Хоћу.

— Па гледај једаред.

Шамика му се свечано обрече да ће се оженити.

Сад опет сваки свој посао гледа. Шамика дође у кафану код Чамче, приповеда шта је видео у Венецији. Сви се диве. Каже шта је јео, све што год Талијани, само не мачке, вране и бумбаре.

— Шта, зар и бумбаре једу?, — пита га Кречар.

— Салату праве од њи', са луком и зејтином.

Шамика је сад први човек у вароши.

После три недеље спреми се опет на пут, — у Кошицу. Обрекао је градоначелниковој кћери да ће је узети. Отац му дâ новаца, и отпутује. Кад у Кошицу, а градоначелникова кћи већ се удала. Бавио се ту две недеље, па се врати. Сад поче бајати око својих варошанака. И већ једну би уловио, или би она њега уловила, да се није опет што догодило.

Код Чамче је бал, и то „ноблбал“. Многи са стране долазе. Доћи ће на бал и један касапин из села Ш. са супругом и дивном лепом ћерком, јединицом. Плава, висока девојка. Тај касапин, господар Полачек, врло је богат, и стари познаник господара Софре. Познају се и поздраве. Наравно да Шамика ту не сме фалити.

Шамика обучен као да је из кутије искочио. На њему фини фрак и панталоне црне, марамица на врату тако удешена, машлије тако изређане, као што нико не може, само Шамика. Па бео прслук, па шапутле, венецијански сат око врата, па његово елегантно држање, — сви на њега гледају. Па кад се „ангажира“, с каквом грацијом прави кораке до играчице, па онај леп наклон, — прави Селадон!

Он зна потпуно етикецију, зна да треба страној фрајли првенство дати. Први валцер игра са фрајлом Полачековом. Добра играчица. Онда игра са другима. Свако баца око на Шамику. Дође полка; Шамика и то фино изређује. Господар Софра стоји између сале и креденца, па гледа како му син игра; тако исто и господар Полачек гледа на своју кћер, али Шамику мери.

— Ал', господар Кирић, имате финог сина!

— Ал' ви имате фину кћер!

Комплименти се праве.

Шамика кад и кад иде у једну стражњу собу; онде је на патосу креда, па штуцери ђон рибају, да у сали не поклизну.

Фрајла Лујза, тако се звала Полачекова кћи, радо је играла са Шамиком; и Шамики се фрајла Лујза допада. Изгледа као бела голубица. Већ пре поноћи разнео се глас по балу, да отац даје покрај фрајле Лујзе педесет хиљада фонринти. Каваљери све је облећу. Али бадава. Она је упрла очи само на Шамику. Настане одмор. Господар Софра и Полачек седе заједно, и то озбиљно; особито господару Софри није до бала, весеља; он је дошао само због Шамике, да види на коју ће око бацити. После вечере нуди господар Софра Полачека дуваном. Овај прими кесу и захвали му се.

Сад опет почне игранка. Повичу: „Котиљон“. Шамика ће командирати, и то са фрајла-Лујзом. Дивна игра. Какве фигуре изваћа Шамика, све везе, плете, свак му се диви! Па кад Шамика седи са још једним dos à dos на столици са играчицом, ту сумње нема да ће Шамика изабран бити. Па тек кад игра мазур, кад петом пету удара, а играчицу јури, титра се с њом, таласа се на лево и десно, прави Адон! Није ни чудо; учио је мазурку у Кашови од уланског официра, рођеног Пољака, који је у Кошици „фајерпикет“ командирао, па после надметао се са најбољим пољским играчима у Лавову. Шамика и Лујза већ толико се упознаше, да га је позвала на посету к њима у Ш., на што Шамика и дâ реч. Тако прође бал. Полачек опрости се са господаром Софром, а Шамика са фрајлом Лујзом. При растанку Шамика, као прави „галантом“, пољуби је у руку, а фрајла Лујза, стиснув му руку, захвали се.

Сви се разиђу.

Сутра дан после ручка господар Софра и Шамика разговарају се.

— Но, отац, како вам се допада Полачекова кћи?

— Красна, здрава девојка, и отац честит; матере нема.

— Даје покрај ње педесет хиљада.

— Шта ми је новац, ја девојку тражим!

— Није згорег и новац!

— Па је л' ти се допада?

— Мени се допада. Хоћете да је узмем?

— Не би био противан, ал' само не допада ми се једно.

— Шта вам се не допада?

— Та знаш сâм, Швабица је!

— Па ви не бисте хтели Швабицу?

— Не зато што је Швабица по језику, већ што није нашег закона.

Шамика се зарумени, надао се томе. Господар Софра је необорив православљанин.

— Нећу на две феле да се у кући крсти.

— Може се и томе помоћи.

— Како?

— Да пређе на нашу веру.

— Онда је сасвим друго.

Шамика лакше одане.

— Позвала ме, да их посетим.

— Можеш кад 'оћеш; кола су увек готова.

И доиста ићи ће тамо Шамика.

После неколико дана оде Шамика на посету у Ш. Велико чисто село; ту је и спахијски дворац. Уђе у Полачекову кућу.

Кућа пространа, грађе за марву велике, штале, шупе. Пре него што ће даље, види да је јака кућа. Полачек баш изиђе са сином из штале, позна га, одмах упути се Шамики.

— Добро дошли, господин фишкал! Драго ми је, изволите унутра. Ово је мој син.

Уђу унутра; ту га дочека фрајла Лујза и млада госпођа Матилда, супруга млађег Полачека. Фрајла Лујза матере није имала, господар Полачек је удовац.

Сад отац и син препоруче се, па оду. Започне се разговор о балу, хвали како је задовољна била:

госпођи Матилди је жао, што није могла доћи, имала је главобољу, но ако опет буде бал у У. онда ће доћи да мало поигра котиљон са „фишкалом“. Госпођа Матилда на ове задње речи насмеши се, погледа на фрајла-Лујзу и Шамику. Фрајла Лујза се зарумени. Она је њој већ много о Шамики говорила. Из очију фрајле Лујзе види се, да јој је мило што је Шамика дошао; познало се то већ при представци, па сада разговарајући се баца поглед на огледало, и намешта косу. Види се, да би се рада Шамики допасти, или држи да му се већ допала, почем је одржао реч.

Госпођа Матилда изиђе напоље, да се ручак што бољи зготови. Донде ће њих двоје сами остати. Разговарају се, договарају се, где и како ће се на балу састати, али с бојом још не излазе. Тек фрајла Лујза кад и кад лагано уздахне, и тај уздисај, који је иначе дубок, хоће да загуши, али по прсима, и дугачко tempo познаје се.

Дође време ручку. Сви су ту. Ручак као у једног богатог касапина. Нема ту гарниране говеђине, нити којекаквих entremêts, или faisan à la Cambacères, — но говеђина проста, какву само касапин из дебелог марвинчета исећи може, па каква телетина, па дебео ћуран, и ако се са лешњицима није хранио. Па вино боље него измешан „cliquot.“ Господар Полачек пита за господара Софру зашто није и он дошао. Шамика га извињава. После се разговарају о економији, и свршетком тог разговора оде на посао са сином, а госта женскима препоручи.

Фрајла Лујза остави га са дозволом на једно магновење са госпођом Матилдом, па оде у другу собу. Чује се глас гитара. Шамика слуша, чује акорде и неке интродукције, позна одмах да боље свира од фрајле Лујзе, премда и она не свира баш тако рђаво, али Шамика је на гитару мајстор. Фрајла Лујза дође са гитаром.

— Herr von Kirić, ви свирате гитар?

— Жао ми је, ал' не свирам, — а овамо смеши се.

— Та ви свирате, смејете се!

— Не знам; ја бих вас молио. Нешто знам али слабо, но после вас и ја ћу покушати.

Госпођа Матилда је гања да свира.

— Свирај, Лујза. После ће господин фишкал свирати.

Накани се фрајла Лујза, и почне певати са пратњом песму: „Mein Herz ist Horst der Liebe.“ Кад је отпевала пружи гитар Шамики. Шамика удешава, па започе. Уз свирање отпева и песму: „Wie stark pocht mein Herz.“ Довео је у „удивленије“ обадве.

Фрајла Лујза нагла се на руку, замишљена је, ништа не говори. Њено ћутање говори. Посејао је песму у срце. Па није ни чудо, Шамика је већ у Кошици добро проучио, а у Венецији до савршенства дотерао. Па оно његово талијанско „тремоло.“ Шамика види да је фрајла Лујза замишљена, па да јој нежност ту забашури, да се не постиди, опет друго свира. Свирао је један марш, али са таквом тачношћу, таквом енергијом, да би помислио то је какав „квартет“.

Тако је још даље свирао, док му падне на памет, да треба одлазити. Прва посета не сме бити дугачка. Гледа да заврши, но фрајла Лујза га запита:

— Кад буде овде бал, хоћете доћи, Herr von Kirić?

— Бићу срећан.

— Истина неће бити тако нобл као код вас, али ко је с ким задовољан, тај се и овде може добро провести.

— То и ја мислим.

— Дакле, доћи ћете?

— Ако добијем билету, — смеши се као бајаги.

— Немајте бриге; послаћемо.

Још се донекле разговарају. Шамика извини се да мора ићи. Госпођа Матилда иде звати оба Полачека; ови дођу тако као из посла и срдачно опросте се, молећи га и други пут на посету. Опрости се, седне на кола и врати се.

Оцу после приповеда, како је код Полачека лепо примљен био, и опет позван, како му је жао што отац није дошао, и поздравили су га сви.

— Шта ћу ја онде, кад ти идеш да гледиш девојку? Мислили би одма' да смо дошли просити девојку; то је твој посао, а ја ако ћу к њима, а ја ћу у каквом послу без тебе Полачеку.

— Добро, отац, разговараћемо се о том други пут.

XVI.

Месојеђе су, свуд се балови држе.

Дође касапски момак и донесе две билете, једну за господара Софру, а другу за Шамику. То су Полачекови послали. До три дана је бал у Ш. Шамика задржи калфу на ручак, а после ручка отпусти га са поздравом на Полачекове и са захвалношћу и обећа им да ће доћи.

Када је Шамика из Ш. отишао, договарали се у кући Полачековој о Шамики. Сваком се допада, и оцу и сину, и госпођи Матилди и фрајла-Лујзи. Госпођа Матилда не може да се нахвали „фишкала". Што госпођа Матилда говори, то фрајла Лујза осећа, још више. Изгледа јој Шамика међу незграпним калфама као рузмарина крин. Није ни чудо, онај његов створ, та лепа ношња, тај његов племенит ход, тај attitude, све то јој се ужљебило у срце.

Сутра је бал, треба се спремити.

Шамика се с оцем договара.

— Отац, хоћемо ли сутра на бал?

— Иди ти сам, шта ћу ја онде?

— То би увреда била за старог Полачека, држаће да ви позив презирете, када сте били овде на балу, нема разлога и онамо да не одете, и то са мном.

Господар Софра преломио се; бар ће изближе познати кућу Полачекову. Готов је. — Сутра дан пред вече дођу у Ш. и одседну у биртију код „Белог Коња". Тако се та биртија звала. У селу Ш. леп спахијски дворац, али спахија не седи у селу. Спахија је гроф, обично седи у Бечу. У дворцу седе његови чиновници, „беамтери", и то, каснар Шепс, ишпан Крауз, надшумар Гајзингер. Богат

спахилук, имућни чиновници. Сала је обична биртија где се пије и тежаци недељом играју; сад за бал удешена. Мала сала. Патос лепо орибан, дувар окречен, украшен зеленим гранчицама, зимзеленом; четири огледала, неједнака, једно веће, друго мање, како је од кога узајмљено, од каснара, надшумара, или натароша, па онда црвеним „вапером" украшена. У ћошку је једна мала трибина, пење се на малим лествама. Ту је већ и банда, или оркестар. Једне хегеде, по нужди и „прим" и „контра", један „Flüglhorn", један „piccolo", једна „бастромпета", и за комплетирање једна звиждаљка. Четири човека и пет инструмената.

Почиње се у седам сата; тако је бар на билети заказано. Већ ударило седам сата, почну свирати „полонесмарш." Шамика чује музику, већ је обучен, али неће пре осам на бал. Соба им је у авлији, све се чује. Већ је осам сата, бал се још не почиње. Има у другој соби још неких са стране, и ту чекају да се започне, пре неће. Фрајла-Лујза већ је чула да је Шамика ту, чула је од шегрта, ког је послала да види, јесу ли ту. Жао јој је, што нису одмах код њих одсели; калфа је заборавио то јавити, премда му је било казано.

Већ пола девет, нема никога. Госпође и фрајле већ су обучене у седам сата, па се још не мичу. Госпођа каснарица Шепсовица са својом ћерком готова, тако исто Краузовица и Гајзингеровица са кћерима, па шаљу слугу код „Белог коња", да види је ли већ онде натарошка са ћерком, и учитељка. Госпођа Криблерка, и госпођа Хауерка опет такођер су готове, па шаљу да виде јесу ли онде каснарица, надшумарица и ишпаница. Неће ниједна да је прва, јер иначе би се ранг смањио. Шамика гледа кроз прозор у салу; нема још „хотволеа", ту је само кнез с неколико одборника, и њихове кћери, али они неће почети, док каснарица не дође; иначе биће увреда.

Шамики је дуго чекати, договори се са оцем, дâ брзо упрегнути у његове лепе саонице, па иду у „визиту" код Полачека. Фрајла Лујза није се због ка-

снарице затезала, но чекала је да пре ње дође на бал Шамика, па макар после каснарица и не дошла.

Ступе у кућу, поздраве се. Све је у приправности, све спремно. Фрајла Лујза у роза хаљинама, а госпођа Матилда у мало угаситијим. Старији и млађи Полачек у шпенцерима са сребрним дугметима. Господар Софра од кадифе чакшире и „јанкл" са сребрним пуцетима, чизме без мамуза. Није му више до мамуза. Шамика као из кутије, да би могао на грофовски бал доћи.

Сад неће више чекати, поседају на двоје саонице, па управо „Белом коњу" на бал. Уђу у салу; нико још не игра. Полачек млађи заповеди да свирају. Ту су већ и касапски момци у шпенцерима са сребрним пуцетима; здрави, лепи људи. Свирају „полонесмарш", Шамика узме испод руке фрајла-Лујзу, млади Полачек госпођу Матилду, један калфа кнежеву кћер, други опет другу, и тако даље, па се шећу. Престану. Шамика по сали разгледа, па тек иронично уздахну, није никад у свом веку на таквом балу био. Свирају „лендлер". Шамика иначе никад не игра „лендлер", али сад мора. Сви играју. Чују то Шепсовица, Краузовица и Гајзингерка, па чују да један елегантан гавалер игра са фрајла-Лујзом. Брзо седну на саонице па на бал. Кад уђу унутра, разгледају, да ли ко на њих гледа, клањају се, клања се и Шамика, и фрајла Лујза, и госпођа Матилда, али на лицу им се види ироничан засецај. Кад то чују госпође Криблерка и Хауерка, похите и оне, и већ ту су. Госпођа Криблерка и Хауерка победу су одржале.

Фрајла Лујза замоли брата да дâ „валцер" свирати. Брат одмах заповеди. Ту нема реда, кад ће се шта играти, него сваки за себе што воли заповеди. Свирају „валцер". Сад опет играју, и странци су већ ту. Кад виде каквом грацијом Шамика са Лујзом игра, каква је елеганција на Шамики, стане им мозак, све завиде Лујзи, и жељно ишчекују да и с њима игра. Чули су већ за Шамику чији је син.

Шамика, као „галантом“, са сваком игра, а оне у милини топе се. Бацају на њега примамљиве погледе, очи им моле да се смилује на њих, у игри лагано руку стискавају. Све бадава; он је већ душом Лујзин.

Све се једно те једно игра. О одмору опет седи господар Софра до Полачека, и то у челу, јер је Полачеков гост. Дозову и банду; ту Полачек пије у здравље господара Софре, па дâ ударити „туш“, господар Софра опет у здравље господара Полачека. После вечере банда опет омладини свира. Полачек и господар Софра још заједно у креденцу седе. Сад извади Полачек дуванкесу, и понуди господара Софру, са правим „верпелетским“ дуваном. Господар Софра напуни своју велику, сребром оковану стиву лулу, запали, пуши, и хвали дуван. Њих двојица се о својим кућевним стварима разговарају. У сали се у велико игра, све сам „лендлер“.

Долазе и они који пре поноћи нису били, имућније газде са породицом, који у чакширама и шпенцерима од зеленог маншестра, који од црног „сатингло“. У сваког бркови обријани.

Сад и млади и стари играју, и сам кнез. Музика од лендлера иде нотом по песми „Ich hab' mein Schimmel verkauft“. Младе Швабице, које имају малу децу донесу их у рукама, па кад коју позову да игра, она уклопи дете у руке првој до ње која не игра, па онда окреће се. Момцима и старијим све пуца маншестер, кад десном шаком колено десно удари, па окреће се. Дође до врата и Полачек са господаром Софром, па гледају; занимљиво је. „Хотволе“ је сад престао играти. Заседну, па примедбе праве о игри, па испод мараме на устима тихо церекају се. Гдекоји се у игри преметну, и то је занимљиво. Шамика приповеда како је у Венецији играо. Око три сата нека журба, неки се приправљају кући.

Још одсвирају један валцер, сад игра сав „хотволе“, па се почну разилазити. Да не би опет пре њих отишле нотарошка и учитељка, брзо дају до-

нети себи горње хаљине, па брзо напоље, Шепсовица, Краузовица, и Гајзингерка. Бадава се журе Криблерка и Хауерка; задоцниле се. У одласку оне три су победу одржале. Једне у почетку, друге на крају, опет је равнотежа у рангу одржана.

Но баш за то се не жури Полачековима. Они остају. Остали су и остали: мушка господа, каснар, ишпан, надшумар, нотарош и учитељ, па се измешали са Полачековима и Кирићима у креденцу, и осташе до зоре.

Балу је крај, само су неколико пари у маншестру још заостали. Сви се разиђоше.

Полачекови нуде Шамику и оца да с њима иду, ови се захваљују, и обричу се да ће их доцније посетити. Позову их на ручак у један сат после подне; на то се обреку. Легну спавати. У једанаест сата се пробуде, обуку се, па у пола један на саоницама оду Полачековима. Буду лепо примљени. Шамика је међу женскима, а господар Софра са старим Полачеком разгледа штале и стаје, гледа, мери марву како је лепа, и хвали ред у кући Полачековој. Господару Полачеку то гове. Већ је време ручку; иду унутра. Ту опет весело поручају. Сваки своје примедбе о балу чини.

После ручка млађи оду у парадну собу, и најпре се разговарају.

— Јел'те, Herr von Kirić, наш бал је лепши од вашег, — насмеши се, а госпођа Матилда грохотом се смеје.

— Зашто? Било је врло занимљиво. Такво што нисам никад видео; не кајем се што сам био на том балу.

— Хоће л' код вас бити још какав бал?

— Наравно.

— Хоћете л' нас позвати?

— Можете л' се посумњати?!

Сад фрајла Лујза донесе гитар, па у руке Шамики. Шамика свира и пева. Тако се подуже забављаху. Кад Шамика погледа на сат, зна да ће га отац скоро одазвати, па нешто вади из џепа.

— Ако се нећу замерити, да примите ово од мене у спомен ноћашњег бала.

То су биле обоце (минђуше) из Венеције, од косе плетене, и златом исцифране, два пара. Тако исто и два пара таква прстена.

— То је венецијански филигран.

Једно учтиво пружи фрајла-Лујзи, а друго госпођи Матилди. Приме и захвале се, гледају тај фини посао, хвале га. Отац, господар Софра, већ је устао и зове Шамику кући, да се не задоцне. Лепо се опросте, па онда на саонице. Шамика пољуби у руку обе даме. Кад је господар Софра бунду на леђа хтео бацити, фрајла Лујза му помаже.

— Збогом, збогом.

Кад су кући дошли, после вечере опет се разговарају.

— Но како вам се допада тај бал?

— Добро, није ми било до смејања, али морао сам; и Полачек је удовац, па и он се морао смејати.

— А како вам се допада Полачекова обитељ?

— Добро, све би добро било, само оно једно да није, што сам ти једаред казао.

— Даће се све то изгладити.

— Тешко.

— Видећемо.

— А јеси л' јој том приликом што о томе говорио?

— Нисам, није било ни места ни прилике.

— Ал ја би' рад да сам на чисто што пре, па ако не буде ништа, да не губимо време.

— Само мало још стрпљења, док фашанге прођу. Зар не морам се баш у фашанге женити као какав калфа?

— Додуше може се и после Ускрса.

— Како фашанге прођу, одма' ћу корак учинити; сад мало нек још кроз балове прохујамо. Код Чамче ће сигурно бити још који бал, па ћемо их опет ми у госте позвати.

— Е сад ти, синко, гледај твој посао, читај, пиши, шта знаш, ја опет морам своје надгледати, што је и твоје, јер видиш да помоћи од никуд немам. Катица, ћуталица, завукла се у своје собе, а Ленка, о њој нећу ни да говорим.

Ленка, сенаторовица, није оцу долазила. Покрај њеног супруга дигла је била процес против оца, због наследства, због материнства. Сенатор је доказивао да је сав иметак тециво, па материнство треба наравно да се међу децом дели.

Господар Софра се изравнао, али с њима више не говори.

XVII.

Шамика иде Чамчи у кавану.

Уђе у кавану. Већ је после ручка.

— На здравље, господин фишкал! — поздрави га Чамча, и с поштовањем позлаћену капицу скине.

— Једну каву, црну.

Чамча му донесе каву,

— Седите малко. Хоћете ли дати још који бал?

— Још два.

— Ноблбал?

— Не прво пургербал.

— А зашто не ноблбал?

— Већ је био један нобл, сад иде пургербал. Знате зашто? Од ноблбала немам никакове хасне. Ту се слабо пије, а од лемонаде и пунша, и посластице нема хасне, него од пургербала. И на првом сам штетовао, млого сам преправио, па није прошло.

— А од пургербала имате више хасне?

— Тај пуни џеп. Кад се пургери рашћепуре, ти троше; онда је мој џеп пун; па нису избирачи. Лане сам једног лиса за паприкаш скувао, и то су појели. Наравно знам коме ћу и кад дати.

Шамика смеје се.

— Ал' тек мени нећете лиса дати?

— Биће зецова и прасица.

— Па хоће л' бити весело?

— Веселије нег' на ноблбалу.

— Како то?

— До поноћи прави бал, а од поноћи до једног сата маскенбал.

— То мора лепо бити.

— Видићете; боље ћете провести нег' на првом, и то маска само као што кажем до једног сата, после опет прави бал.

— То сам баш љубопитан видити.

— Па банда та иста, наша банда.

Чамчу зову гости, ишту карте. Сад већ Шамика све зна. Попије, плати и удали се.

— Доћи ћу, — излазећи рече.

Који дан, Чамча разашиље билете за пургерски бал. Шамика купи шест билета. Четврти дан је „пургербал“. Шамика седне на саонице, понесе билете па управо одвезе се у Ш. Фрајла-Лујзи од радости срце игра.

— Ја сам тако слободан опет моје подворење учинити. До три дана је опет бал. — Извади билете и преда.

— Какав ће то бити бал?

— Пургербал. Биће та иста музика, што и пре, само што ће још више пургера, занатлија, бити. А од поноћи до једног сата маскенбал, после опет игранка.

— То не мора рђаво бити. Хоћете ли и ви у маске ићи, Herr von Kirić?

— Но то ми још не пада на ум; ми ћемо гледати, па смејати се.

Шамика се већ могао поверљиво са фрајлом Лујзом разговарати, па зато је употребио тако слободан отворен израз, и фрајла му то не замера, колико искреније толико боље.

— Само ћу вас још и то молити, да што простије се обучете, да не кажу: „Гле, какав је то луксус!“ И ја нећу обући фрак нег' друго што, ал' за то ћемо се добро провести.

На то уђе и госпођа Матилда, поздрави се, и њој то исто говори. Радују се. Фрајла Лујза не би

бранила ма да опет код „Белог Коња“, само да са Шамиком игра. Пред ручак дође и стари и млади Полачек; Шамика се представи, и после обичног поздрава каже му зашто је дошао и билете уручи. Уједно и њему изређа какав ће то бал бити, што Полачекови угодно приме, као и то да буду његови гости.

Већ је и ручак готов. Поручају, Шамика се још мало забави, па се препоручи и кући врати. Полачекови доћи ће на бал. Стари Полачек вели, да му је угоднији „пургербал“ него ли „ноблбал.“

Ту је и дан бала. Шамика се не приправља; може ићи онако као што је сад обучен. Пред вече Шамика ишчекује, кад ето на двојима саоница Полачекови у авлију. Слуга понесе пртљаг, а Шамика их прати у парадну собу. Пресвуку се. Шамика изјављује им радост што су дошли, па позива сестру Катицу да је представи. Дође Катица. Сва у црнини; оно лепо бело лице у противности са црном хаљином још лепшим се показује. Представе се и поздраве. Катица је била васпитана девојка, смиреног, али елегантног понашања. Виде пред собом већ старију девојку, али још чудо лепу. Госпођа Матилда не може да се уздржи, пита је за ким носи црнину.

— Извините ме, боља ми не допушта исказати, мој брат ће вам све испричати.

А Катици се Лујза допадне, то невино, умиљато лице. Седну и неко време занимају се, па онда Катица извини се, да мора се удалити, а зазвони за служавку, која ће их послужити. Покрај наклона удали се. Сад се све спрема; мушкарци седну за кратку вечеру, а женске се облаче. Господар Софра и Полачекови лепо су се поздравили. После кратке вечере, сви се спреме. Полачекови су тако исто обучени као и код „Белог коња“, а Шамика навукао је црне панталоне, црн кратак „герок“ од фине кадифе, рукавице што је већ три дана носио. Ништа необично, каогод у сваки дан што се носи. Само се за једно побринуо. Онај исти дан дао је

из Пеште донети два лепа пукета, од свежег цвећа, један за фрајлу Лујзу, други за госпођу Матилду. Катица неће ићи на бал. Већ осам година како не иде. Шамика им нуз пут на кратко споменуо зашто је у црнини. Обе је сажаљују.

На саоницама дођу на бал. Овде већ све игра у велико. „Пургербал." Ту је већина честитих мајстора, малих трговаца, неколико „фишкала" и „фишкалица," и нешто од суда; помешано друштво. Има их неколико у фраку, неколико у атилама, а остало у кратким и дугачким капутима; то код мушких. Женске, матере и кћери, у доста скромном оделу, све лак еспап. Само код гдекоје трговкиње по нешто ђердана. И ту има „квадропа" — garde de robe. Шамика код својих дама све то у ред стави, па унутра, да види тај „пургерски бал." Кад су ушли, све на њих гледа. Шамика прегледа публику, па како се гошће на столицама стáне, он одмах узме Лујзу, па игра. Баш су валцер свирали. Шамика, као обично, елегантно игра. После опет игра са госпођом Матилдом. Млађи Полачек, јак касапин, игра као бесан.

Донде пак господар Софра и старији Полачек отишли су у „екстра"-собу, па играју „маријаша". Полачек би играо на веће што, али господар Софра неће.

Даме, фрајле, завидљиве погледе бацају на Лујзу, а на Шамику сажаљиве. Тек што им очи не говоре: шта тражиш по туђим странама, зар ми нисмо достојне?

Но ко је још овде? Један сув, висок човек, лепих образа, сувоњав, бркови марцијални, у шпенцеру са сребрним пуцетима, чизме с мамузама, игра као бесан са једном добром играчицом. Кад год играти почне Шамика, а он с том играчицом јури за њим, хоће на пету да му стане. Не зна се који је бољи играч од њих двојице. То је Пера Кирић, брат Шамикин. Шамика, како се само може, уклања му се. Пера на њега мрко гледа; кад га гледа глади јуначке бркове.

У средини сале стоје играчи, те мере играчице. Свакојаки, у капуту и фраку, у чизмама и ципелама. Гдекоји играч узме на очи какову, пође корак два, па опет натраг; не усуђује се, слаб је играч. Други опет готово трчи, да се ангажује. То је један трговачки калфа. Али једним скоком предварио га један касапски калфа, па му играчицу преотео. Ту је и Нестор Профит, са госпођом. Угледна госпођа, и добра играчица. Он ће најпре са својом госпођом пробе ради, јер је рђав играч. Започне. Игра се валцер. Заклати се, она лепо цифра, али мора га вући; сад насрће на њу, сад се од ње откида, сад гурне друге играче, сад удари у центрум. На играче стаје, на све стране трља, гура; гурају се; игра као на билијару и одбија се као манданелу — мантинели, — па тако одскаче.

Тако се игра до поноћи. На послетку играју коло. Сад на одмор. Вечерају. Ту је на скупу породица Полачекова, ту је господар Софра са Шамиком. У челу стари Полачек као гост, а до њега господар Софра, па редом. Музика свира, наздравља се, напија се; „туш“ један за другим без престанка.

При концу вечере чује се вика: „Маске, маске“. Сви куљају у салу. Ето масака! Напред иде један оџачар са метлом, и чисти капуте. Други опет обучен као лопов, са наџаком и пиштољем, трећи као просјак, проси крајцару. Софра му талир подарује. Опет женске маске, једна као бабица, носи уфачловано дете; друга опет као пастирка обучена, и тако све једно за другим иде. Та пастирка иде управо фрајла-Лујзи, па јој препоручује, да не полази за најбољег играча — Шамику. То је преобучено мушко. Бабица опет донесе дете фрајла-Лујзи, и честита јој. Лопов опет прети са наџаком Шамики. Опет дође картара па показује карте Шамики и Лујзи. Тако свака маска нашла је себи свога с ким ће се титрати.

То је тако читав сат трајало, кад наједаред сви беже у креденц; нешто страшно долази, све звекеће на њему. Сала од страха готово празна.

Кад, али кроз велика врата улази делија јашући на магарцу. Већ је насред сале. Магарац пун прапораца на „шабраку“, јахач у „трико“ чакширама белим, на глави црвена заштицена капа са прапорцем, па делија свима се клања. Магарац трипут рикне као добродошлицу.

Сад опет сви у салу, почну свирати, а магарац почне се ритати, збуни се од гунгуле, па управо јуриши у креденц, оданде опет у авлију. Сви се смеју и тим је „маскенбалу“ крај.

После испитивају ко је шта био. Дознало се, да је просјак Кречар; није га било на балу; Пастирка — Перина играчица; лопов — Пера; бабица — госпођа Чамчиница; а делија на магарцу — сам Чамча. Чамча је своју улогу добро играо. Трико и остало што је било на њему оставио му у залогу један комедијаш од малог циркуса, који је у Чамчиној башти продукције правио, па је остао дужан.

Сад тек сви покуљају у креденц. Чамча је већ опет преобучен, тако и Кречар. Сад их заокупе, наздрављају; вици, певању нема краја. Пургерија сад се тек рашири. Троши се немилице. Чамча и Кречар морају да седну до Полачека и до господара Софре. Кречар седне до господара Софре.

— А шта је теби Кречару? Тако матор, па да идеш у маске?

— Чамча ме натентао, тебе ради, да те мало развеселимо. Та знаш да смо се у животу доста напатили, знаш за наш краковски пут? Па зар жалост до гроба да траје? Право има Чамча, кад каже да живот не траје хиљаду година.

— Ал’ смо већ остарили.

— Да не идемо невесели у гроб.

Кречар није такав био, као што се показивао на краковском путу, таква ћуталица. Онде га страх угушио; он је весељак, ма да је оматорио.

Сад Кречар, господар Софра, и Полачек старији иду да се картају у „екстра“-собу, онако на ситно. Но није дуго трајало, опет, се врате, да виде шта деца раде. У сали игра се котиљон. Предводи

Шамика. Игра котиљон и Пера, добар играч. Дође Пера са још једним на столице на избор. Њега изабере госпођа Матилда. Сад опет седи Пера сам, а фрајла Лујза са још једном. Пера изабере Лујзу, и изокреће је ужасно. Шамика га само гледа, па глади бркове.

— Можеш гладити колико хоћеш, не бојим се, ма да си сто школа учио, — промрмља Пера.

Крај котиљону. Котиљон преобрази се у полку. Ту се опет јуре Пера и млађи Полачек, сад један сад други стиже, и тек што један другом на пету не скочи. Сад ће бити мађарски „соло“ и „чардаш“.

Ту је Пера ремек начинио, нема му пара. Игра као Кинижи, кнез Павао, кад је после битке играо у зубима држећи три мртва Турчина. И доликује му. Отац га гледа са сажаљењем, и не може га дуго гледати, већ се окрене, па опет у креденц.

Публика виче: „Браво Пера Кирић“! Ту је био Пера први јунак.

На послетку одигра се још облигатна игра „јастучићи“, — ту се пургери и пургерке по вољи исцмакају, и — крај балу. Разилазе се. У сали свеће се гасе, и у среди велики „полилеј“. Сви су задовољни, а најзадовољнији Чамча, јер је доиста џепове напунио. Господар Софра са Полачековима опет на саоницама врати се кући, и одмах сви полегају. Око подна опет сви устану, и још пре ручка Лујза и госпођа Матилда праве „физиту“ Катици. Она их лепо прими, и не пита их што о балу, и кад оне што о том заподену, она ћути. Време је ручку. Сви се опет код трпезе састану. Разговарају се о балу, о маскама. Полачеку је Чамча био смешан, али да госпадара Софру развесели, Чамча све ће учинити. Од детињства добро живе, и доцније се врло пазили, и кад је господар Софра табаклук оставио и постао трговац, нису били противници, но шта више ишли су једно другом на руку. Кад је био Шамика шест година стар, Чамча је имао малу ћерку од четири године, па већ онда договорили се да Шамика, кад дорасте, узме његову кћер,

да се опријатеље. Но смрт учини крај, девојче умре. Тако Шамику већ су у детињству женили.

Шамика приповеда о том балу као о каквој комедији, и све би добро било, вели, само да није тог „лопова“ Перу видео. Даље вели, да су му те лоповске хаљине у маски и сличиле. Дође после ручка и Кречар, па се даље разговарају. Најпре наравно господар Софра представи Кречара Полачековима, но Полачек га већ познаје и без тога, имао већ с њим посла.

— Него знаш, Софро, какву је комедију опет изредио Чамча?

— Какву комедију?

— Кад су се маске свукле, искали су јести; један иште зеца, други прасетине. Прасетине ладне је још било, али он нема зеца; моли их да почекају један сâт; ови чекају, пију и једу донде прасетине. Друштво је било већ мало накресано, али он ухвати свог белог мачка, био је доста дебео, испече га Сара, и тако маскаши поједу га, и не знајући шта једу.

Смеју се.

— Врашки Чамча, нисмо ли и ми појели мачка?

— То не, има већ он своје људе, који му неће јако замерити баш ако и сазнају; то су његови свакидашњи, знаш Јова опанчар и Митар абаџија, и такови пургери. Него да ће га ипак насадити кад сазнају, то стоји; а сазнаће, јер Чамча не зна ништа затајити.

Тек што изусти, али ето Чамче.

— Наздравље ручак! Дошао сам да вам се захвалим, што сте ми ноћас част дали. — Клања се, рукује се са Полачековима, па и са Кирићима.

— Како је испао профит? — пита Кречар.

— Врло добро, боље него на ноблбалу. Ви сте ми јако припомогли.

— Како? — запита господар Софра.

— Казаћу вам. Да су били сами мањи пургери, не би тако испало; јели би, пили би обично пиће, па крај. Ал’ кад видише вас масније, како ви тро-

шите, кад видише како ова господа и господин фишкал доносе ausбрух и шампањер, онда и они се надмећу, па троше, па то је хасна.

Смеју се.

— Но знате, шта сам дошао још да вас молим?

— Шта?

— Да ми будете довече гости, на киселу чорбу и ладно печење.

— Куд би опет данас ишли, зар синоћ није било доста?

— Учини ми, Софро, по вољи, нећеш се кајати, знаш да сам твој разбибрига, а с тим учинићеш ми велико добро.

— Какво добро?

— Разгласићу да ћете и ви доћи к мени на вечеру, и на руски теј, чај, па јучерашњи пургери сви ће доћи, поjешће све што је остало, и што још спремим. Ту ћу имати хасне, јер ће се надметати.

— Хајд', Софро, да помогнемо Чамчи.

Господар Софра мисли се.

— Моли господара Полачека, ако он пође, онда ћу и ја.

— Молим, господар Полачек, учините ми ту љубав.

— Ако господар Кирић хоће, онда ћемо и ми.

Господар Софра поклони се. Приволео се.

— А у колико сати?

— Опет у седам.

— А могу и женске доћи, — пита млади Полачек.

— Дакако, банда ће опет свирати.

Све је у реду, куцају се.

— Али кажи ми, Чамчо, 'де нађе те пајацке хаљине?, — запита господар Софра.

— Знаш, летос било је код мене комедијашко друштво, па су имали „рајтерај“; директор није ми могао све исплатити, па је нешто ронђа оставио у залоги, па од тих нешто сам на себе бацио. Сад да знам 'де су послао би' им; дуг је већ исплаћен.

Тако се донекле разговарају, па Чамча препоручи се и оде. При поласку још рече: „Нећете се кајати“.

Кад пред вече, јаве женскима куда ће. Оне су готове. Месојеђе су па један дан може се пропустити. Неће се код куће вечерати. Спреме се и оду Чамчи; баш је седам сата. Кад дођу, Чамча је за њих спремио у углу један стô, одакле све могу видети, а не могу им досађивати. Ту се сместе. Банда већ свира. Скупљају се пургери. Ишту јести, пити; све се служи. Ту после види човек свакојаких фигура, права менажерија. После вечере пије се кафа, па опет вино. Чамча дође к столу где је господар Софра са својим гостима, и јасним гласом рекне, готово виче: „Изволите руског теја“, да сви чују.

— Хоћемо, — рекне господар Софра.

И Полачек хоће. Даме хоће „пунша“, па за њихову љубав и Шамика ће „пунша“. Чамча, кад је био у Кракови, донео је руско-кинеског „теја,“ али правог, који није видео мора, да му море снагу извуче, јер су га сувим донели. Донесе и „теј“ и „пунш“. Кад Полачекови коштају тај „пунш“, диве се, а „рум“ баш из Јамајке.

— Но, ја нисам у моме веку оваког теја пио, ово је нешто особито, — рече млађи Полачек.

— Ни ја, — маше главом стари Полачек, одобрава.

— Ја сам га пио у Кракови, па и сад каткад код Чамче. Заиста нема замерке, — рече господар Софра.

Пургери кад виде, да се за столом господара Софре „теј“ пије, и приметив, како махањем главе „теј“ хвале, и они повичу: „Дајте теја, чаја.“ И пургери хвале, како је добар „теј.“ Виде шта други ради па и они одобравају. Да је Полачек послао био „теј“ натраг, да није добар, и пургери би то исто учинили. Има у људској нарави нешто укорењено, да један од другога мисли, науке прима. Друштво господара Софре није јело зеца, па ни Кречар, који је ту с њима; боје се од мачка, но

јели су телетину. Кад је Шамика из резона попио „пунш“, хоће сад „теја.“

— Дајте, Чамчо, тог доброг теја.

Мало час, а Чамча му донесе „теј,“ па ће малко причекати док Шамика кошта. Шамика пали шећер с румом, па кошта. Баци кашику на сто.

— Зар је ово тај фаљени теј?

Замоли млађег Полачека да кошта.

Полачек кошта, смеши се.

— То није тај теј.

— Господар-Чамчо, коштајте. Ово је камилнтеј.

Чамча се смеје.

Полачек стари и господар Софра чуде се, и они коштају, чуде се.

— Господин фишкал, не чудите се, тај теј је родио у мојој башти, јест камилнтеј — шапће му у уши.

— Па што сте га мени дали?

— Да вас уверим, какву ми хасну данас чините. Видите, шану му, ови пургери тек онда пију теј, кад су јако накресани, па им можете шта хоћете дати. Скувам велики лонац камилнтеја, па им налијем млого рума да је јако, па су они задовољни, као што видите. Само, молим, немојте ме издати. За вас ће се одмах други донети, но да га не носим натраг, да пургери не примете, допустите да га ја овде попијем.

Седне до Шамике, Шамика му дода шољу, и он испије, бацањем главе тврдећи како је добар, да се пургери не сете. Узрујани пургери то не примећавају.

— Видите, тако је и с кафом; могу воде насути, могу и мастилом помешати после поноћи, па неће нико приметити. За то ја волем ово нег’ ноблбал.

Чамча оде, сви се смеју. Има ту и пургерских госпођа и кћери, сад ће други бал да праве. Начине себи места, па играју коло. Сви гледају.

— И то тако лепо играју, да нобл господа могу се сакрити са њиховим валцером, кад се окрећу као метиљаве овце, — рече господар Софра, који је

негда са̂м радо коло играо. Господар Софра и Полачек устану па их гледају, па ће им после господар Софра свима све платити што год попију, да им да̂ оштету, што их Чамча са камилном насадио.

И фрајла-Лујзи се допада игра, ма да не зна опет би играла.

— Herr von Kirić, зар ви не играте коло?

— Ах, то је „гумиласти,“ ја који сам у Венецији видио играти „Ceritto“, да ја таково што играм!

Шамика је имао два своја обична јака израза „гумиласти“ и „кабинетсштик“; „гумиласти“ кад што презире, „кабинетсштик“ кад му се што допада. „Кабинетсштик“ седи до њега, па му је коло „гумиласти.“ Тако разнежен Шамика; његов отац, кад је млад био, сасвим је друкчији био.

После кола мало ће се одмарати. Већ је пред зору, Полачек би кући. Примети то Чамча, па замоли, да се мало претрпи; сад ће он с једном игром завршити.

Оде у кујну, доведе жену госпођу Сару. Банда и публика већ зна шта ће бити, праве места. Сад Чамча са госпођом Саром на среду, па почну њих двоје играти „минет“. То је „минет“! Какво је то љубазно извијање, како Чамча Сари у игри ласка, она његова интересантна фигура, оно лепо лице, прави Адонис! Сви се од срца смеју. Заврше игру, а Чамча и Чамчиница начине комплимент као обично комедијаши. То је баш пар људи, тај Чамча и Чамчиница, баш као две капље једнаке. Плате и разиђу се, господар Софра и гости; остали ће још до бела дана остати, и мало да неће још Чамча на магарцу по сали јахати.

Дођу кући, испавају се. Пред подне устану, поручају, гости се захвале и оду. Још је при одласку Шамика обрекао фрајла-Лујзи, да ће скоро у посету доћи.

XVIII.

Чамча је дао још један, последњи, „ноблбал,“ али Полачекови не могу доћи, јер је старом нешто

позлило. Неће ићи ни Шамика. Настао је пост. Шамика иде у Ш. Сваке недеље је по два пут онде.

Стари Полачек види да се деца радо гледају, па се са сином договара, шта ће бити од целе те ствари.

— Шта мислиш, Пепи, мисли ли тај млади фишкал Лујзу просити?

— Ја би' тако рекао.

— Па ако запроси, шта ћемо чинити?

— Честит је човек, а и отац богат.

— Право да ти кажем, ја би' је волео удати за таквог човека као што смо ми; не волем фишкале. Да Бог сачува сваког од њи', далеко им лепа кућа!

— Ал' Кирић само титулу носи као фишкал, он не ради. Чујем да ће отац њему све оставити, а богат је као што знаш, не знам није ли од нас претежнији.

— Има економију, па се може онде напутити, право кажеш; но није католик?

— То ништ' не чини.

— То ти кажеш. Питај твог стрица, шта ће он казати.

Стриц тај, брат старог Полачека, у другом селу је свећеник и богат.

— Дало би се све то изгладити.

— Видићемо, само овако не може дуго остати; ако он корак не учини овог поста, ставићу ја на њега питање шта мисли, јер не могу допустити да се девојка у залуд на глас износи.

— Стрпимо се малко.

Договору је крај: стрпиће се мало. Шамика једнако долази; лепо га примају. Последњом приликом изјави Шамика Лујзи љубав и намеру своју да је рад запросити. Она из срца пристаје. Том приликом Шамика замолиће од ње мало косе, да кад је види, увек му буде у спомену. Лујза му усрдно и то учини. Оде у другу собу, расплете своју лепу плаву косу и најлепши комад исече, и донесе. За-

вије у папирић и преда Шамики; смеши се и зарумени. Шамика отвори папир, гледа косу, па пољуби.

— Лепа златна коса, као злато № 3, — рече Шамика, па опет завије, и метне у леви џеп, да му је ближе срца.

Сад десном руком ухвати десну руку Лујзе, она сва румена у земљу гледа, а уздисај се чује. Лепа је као звезда зорњача. Покрај узајамног обећања растану се. Шамика дође кући. Поче размишљати, како ће започети код Лујзиног оца. Код Лујзе је све лако било, али како ће код оца? Код куће отац га увек опомиње, да једаред ствар преломи. Чекаће још две недеље, па ће онда учинити одсудан корак.

* * *

Међутим Пера своје тера. Зима је дуга, коњи немају шта да једу, живад скапава. Хиљаду форинти је већ потрошио, прави дугове. Дужан је Нестору Профиту. Даје му додуше термине, али опет не може да плати. Профит треба свој новац, па оштрије иште; Пера се ражљути, па испсује Профита. Профит га дâ на суд, и Пера добије у суду, да мора Профиту платити за четрнаест дана педесет форинти, под претњом оврхе. Прође и то, Пера не може да плати.

Дође у Перину кућу егзекуција, и плени му најбољег коња. Пера још не плаћа.

Испише се мунта — лицитација — на заплењеног коња. Дође дан мунте, коњ ће се продавати у три сата после подне. Пре подне иде добошар, па свуд ће бубњати, да се продаје заплењен коњ Пере Кирића. Кад то чу Пера, а он седне на другог коња па за добошарем.

Добошар дође на пијацу, бубњује, па виче: „Даје се сваком на знање, да ће се данас после подне у три сата продавати на мунти коњ господара Пере Кирића; који има вољу, нека купи“. Пера на коњу до добошара, жене и деца око њих, па кад је добошар своје извикао, онда опет Пера

виче, дере се: „Није истина, неће се продавати, лопов магистрат, лопов Профит“. Жене и деца смеју се, па иду за њима као на комедију. Добошар иде у други сокак, и Пера за њим на коњу, па како добошар извикне, он опет то исто за њим, па свугде тако.

У три сата се држи мунта, у Периној авлији. Ту су већ који ће мунтати, ту је Чамча. Господар Софра га је подметнуо, дао му новце да он купи. Почну мунтати. „Ко да више.“ — На Чамчи остане коњ. Пера донде ћутао, а кад Чамча хоће да води коња, он опет почне све грдити, и не дâ коња водити. Дође пандурска патрола, Перу отерају у „решт“, а Чамча одведе коња.

Пера је морао издржати казну од три дана „решта,“ па су га пустили. Чамча је са оцем у договору. Вратиће коња Пери. Пошље Пери коња, и дâ му казати, да му врати новац кад узмогне. Али за то Пера остаје при своме плану; пролеће није далеко, биће за коње и живад хране.

Само отац остаје ожалошћен.

*
* *

Прођу две недеље. Шамика приправи се, и иде да покуша срећу код Полачекових. Дође у Ш. Уђе унутра; баш је ишао у собу старог Полачека, пре него што ће Лујзи. Ово је свечана, званична посета. На Шамики скупоцено руво. Долама, ћурдија, чакшире, чизме с мамузама, самур-калпак на глави, сабља о бедрици. Добро му стоји. Баш је сам у соби стари Полачек. Куцне, уђе.

— О драго ми је, господине фишкале, изволте сести.

— Господар Полачек, ја већ од неког доба долазим у вашу кућу, и лепо сам примљен, ево ме сад опет овде и знате зашто сам дошао?

— Не знам, — одговори Полачек мало збуњен.

— Ја сам дошао, да просим руку фрајла-Лујзе. Ја вашу кућу јако поштујем.

Полачек мало мисли се, па онда прослови:

— Опростите господине, ја сам човек мајстор, нисам фишкал, али ћу вам онако од срца одговорити. Мени је мило. Ја познајем вашег оца и његову кућу, ја би' вам драге воље дао моју кћер, ви сте фини господин, но само једно фали.

— Шта то може бити? — Шамика побледи.

— Ви нисте католик, па, знате, како смо ми стари људи, ми хоћемо са нашом фамилијом да живимо и умремо у нашој вери.

— Па вера ту не смета ништа, фрајла Лујза задржала би своју веру и код нас.

— То ви кажете, а Бог зна како ваш отац мисли.

— Тако исто као ја.

— Видите, ја већ да имам зета друге вере у кући, не би' трпио; да, две вере у кући не би трпио.

— Ал' мој отац ће то трпити, будите уверени. Хоћете престати на то, ако мој отац саизволи?

— Морам се промислити... за осам дана даћу вам одговор.

С тим буде крај разговору.

Била је званична посета, отац га сам уведе у собу код Лујзе, после тога задржава га на ручак, али се Шамика извини. Каже да мора одмах кући, ствар је важна, мора се одмах са оцем договорити. Он би рад коју реч на само са Лујзом, али отац неће да се макне; види се, да је рад бити на опрезу.

Опрости се и оде кући. Састане се са оцем, и почну се договарати.

— Отац, ти си имао право.

— Јесам ли ти казао.

— Полачек је страшан католик.

— Као ја православан.

— Врло ме учтиво примио, ал' смета му вера.

— Ваљда не дâ, да кћи на нашу веру пређе?

— Не дâ.

— А ја би' то хтео.

— Од чега је опет то?

— То је ред, једна вера у кући!

— Хоћеш ли пристати на то, да она не прими нашу веру? Зато се опет можемо слагати.

— Искрено ти кажем као отац, није ми мило, али и то ћу прегорети. Види се ваљана девојка, а и сва кућа Полачекова је увек честита била; још сам му оца познавао. Но видићеш, неће ни на то престати.

— Видићемо, за осам дана ће ми одговорити.

— Крај договору.

Шамики су тих осам дана осам година; премеће се ноћу по кревету, не може да заспи. Код Полачекових, опет, госпођа Матилда и млади Полачек јако су заузети за Шамику. Они би је дали како Шамика хоће. Начује то девојка, падне у велику сумњу, обузме је унапред туга, моли брата и снају, да јој притеку, јер отац ће питати стрица, свећеника, па зло. И доиста није се преварила. Отац други дан одмах оде брату свећенику на савет. Свећеник, како то чује, одмах му одрешито одговори, да то ни по што не чини, ако је његов брат. Но, будући је добра партија, да он, Шамика, пређе у католичку веру.

Свећеник верозаконим разлозима убеди свог брата, и да ствар осигура, под првим утиском напише једно писмо Шамики, и дâ га брату да препише, па ће га Шамики послати.

Писмо је овако гласило:

„Благородни господине!

„Колико би ми мило било, да се моја кћи за вас уда, и да дође у такву честиту кућу, опет моје верозаконско чувство не допушта ми, да моја кћи проводи свој век у кући, — иначе ма како поштованој, — у кући где се једино-спасавајућа католичка вера не слави.

Иначе, да вам дам доказ, како бих вас рад за зета имати, ако сте готови прећи у католичку веру, — онда радо ћу вам дати моју кћер, и покрај ње педесет хиљада форинти.

Али само тако, под горе поменутим условима моја кућа вам је отворена.

Са поштовањем, Полачек.“

То писмо одмах запечате и пошљу на пошту.

Шамика добије писмо и чита. При читању побледи, падне му писмо из руке, дигне га, опет га чита, сам себи не верује. Оцу још неће да покаже; иде код Чамче, да се мало разабере. Пред вече дође кући. Не може да вечера. Отац позна његову промену; пита шта му фали.

— Ево добио сам писмо од Полачека.

Чита писмо.

— Ето видиш, нема ништа, јесам ти казао?

— Је л' могуће да је такав свет? — рече и уздахне.

— Е, свако себи вуче, такав сам и ја.

— Па шта ћемо сад?

— Све је прекинуто, тражи другу! Ја сам одма' знао да ће тако испасти; сад тражи даље.

Дакле неће од женидбе бити ништа, и то из верозаконског назора. Ма шта. Један Бог.

— У последњим редовима стоји, да ми је само под горе поменутим условима „кућа отворена." То ће рећи, ако нећеш да будеш католик, више не долази.

Све је прекинуто.

Чека који дан, па отпише Полачеку овако:

„Поштовани господару!"

„Вашег писма садржај јако ме коснуо. Врло ми је жао, али веру нећу мењати, и тако поштедићу вашу штовану кућу од даље посете, а за досадање, захваљујући се, остајем са поштовањем,

Шамика Кирић, адвокат."

Писмо дâ на пошту. Шамика је невесео. У Полачековој кући такође невесело. Отац увек озбиљан; девојка плаче. Дође стриц свештеник, узме девојку на испит, приповеда јој какав би то грех био да она то учини, да се за шизматика уда, и живо јој представљао кад умре изван вере за душу њену ту вечиту казну. Девојку је збунио. Да то два три дана тако потраје морала би полудети. Госпођа Матилда била је њима јако наклоњена, Шамикина нарав јој се допала. Договара се са Лујзом, теши је, да ствар још није изгубљена. Отац пази на кћер,

не пушта је лако да куда иде, да он не зна шта ће онде. Матилда је слободнија. Да се уда, шта је стало Матилди; кад Полачек има још пет пута толико, колико би покрај Лујзе дао, даће то и другом. Госпођа Матилда поручи Шамики, да дође у Б. да се с њом на извесном месту састане. Определила је место, дан и са̂т.

Шамика пријави се на заказано време.

Ту му госпођа Матилда исприча, како је Лујза жалосна. Заподену разговор:

— Знате, Herr von Kirić, да је Лујза ту ствар тако к срцу узела, да може умрети. Да је видите, не бисте је познали. Старца би још лако задобили, он вас има у вољи, ал' тај демон поп, тај њен стриц, све је покварио. Но ту још има помоћи.

— Какве помоћи?

— Ви нисте женска, фишкал сте, не може вам ни враг наудити. Јесте л' одважни, имате ли куражи? Лујза ће вам свуд следити, где год хоћете да се с вами састане, па да се више кући не врати. Мој муж неће вам противан бити, он вас воле, и ако се због вас са попом инатио! Он зна за то што ја вами сад говорим; разумете ли ме?

Шамика се збунио.

Одважна, предузетна Матилда гледа му у зеницу. Шамика у земљу гледа.

— Јесте л' ме разумели?

— Јесам, да Лујза к мени ускочи.

— Јесте, она ће за вас ако устреба живот жртвовати, она је одважна, само ако сте ви...

— Добро, промислићу се, корак је опасан...

— Нема времена помишљавању, ако има што мора бити, мора бити брзо, јер ће отац послати Лујзу на далеко, својој родбини, после ће доцкан бити.

— Па како би било да до неколико дана дођем амо с коли, да се с њом састанем, па онда... као што ви кажете?

— Само закажите дан и сат, она ће овде бити, ал' за сигурно, да се одма' ствар прекине. Верујте, он ће се у почетку љутити, ал' мој муж ће га ути-

шати, па ће одма' попустити, познајем ја њега, па нит' ћете ви, нит' она вере мењати.

Шамика мисли се.

— Добро, осам дана од данас, у пет сати после подне бићу овде; готов сам на све.

— Стоји л' партија?

— Стоји.

— Дајте руку, држим вас за човека од речи. Сад морам брзо натраг, збогом.

Оде одважна Матилда, Шамика једнако збуњен, још не зна како ће да почне. Дође кући. Оцу не сме о томе ништа прословити, боји се да ће му рећи: „Нећу крадену девојку“. Дан по дан пролази, а још не зна како ће да започне. Још има три дана. Лујза већ спремна, само чека дан. А шта ће много да се спрема. Сад опет падне на памет Шамики да, ако доведе девојку, отац може подићи процес, па ће се и његов отац у то уплести. Нешто друго предомисли. Писаће јој писмо да ће онамо доћи до осам дана. Писмо је овако гласило:

„Љубазна Лујзо!

„Нисам још сасвим спреман, но чекај ме у тај исти дан и сат седмог априла, сигурно ћу онамо доћи. — Твој Ш. К.“

То писмо преда свом верном кочијашу с налогом, да гледа ма како да преда Лујзи или Матилди, и то исти дан. То је било у очи заказаног дана. Кочијаш оде. Међутим ће се о томе и са оцем договарати. Састане се са оцем.

— Отац, Лујза ће опет бити наша, и да не мењам веру.

— Како?

— Поручила ми да ће доћи у Будим, већ је и дан и сахат заказан, па ћу је довести к нами?

— Шта, да ускочи, да је украдеш? То бити неће. Па каква је то девојка, која од оца, од своје куће бежи? Па онда да нас још Полачек у процес ували! Но то ми још фали! Мани се ћорави' послова.

То је господар Софра љутито изрекао, па неће

више ни да слуша, већ мрнђајући удали се. Сад је Шамика између две ватре. Шамику глава заболи, не зна шта ће сад. Ипак чекаће излазак ствари; ваљда ће му Лујза што отписати, и рок продужити. Нестрпељиво чека идући дан, да кочијаш дође.

Кочијаш, како је дошао у Ш., у кућу Полачекову, најпре оде у шталу, састане се са кочијашем с ким је већ познат био. Вреба фрајлу до пред вече, не може да је види, а дан већ пролази. Саопшти ствар Полачековом кочијашу, који ту улогу на себе прими, да ће он са̂м однети то писмо фрајла-Лујзи. Преда му писмо.

Кочијаш носи писмо, па је прави „Јокл“, носи писмо у руци, и већ је близу собних врата фрајла-Лујзе. На то изиђе из друге собе стари Полачек, види да кочијаш држи писмо, мисли да се њега тиче, пита га од кога је то писмо.

— Ко ти је дао то писмо? Дај га овамо!

Кочијаш затеже се.

— Та... ово писмо... хм.. носим фрајла-Лујзи.

Узме му из руке писмо.

— Ко ти је дао то писмо?

— Један човек на сокаку.

— Иди у шталу.

Сад Полачек уђе у своју собу, и прочита писмо. Пренеразио се. Од љутине не зна шта да ради. Сетио се шта мисли Шамика. Кад вечерају, а Лујза весела, оца служи, смеши се, баца крадом поглед на Матилду, а отац ћути до краја вечере. Кад после вечере, Лујза устане, хоће да иде, али је отац заустави.

— Чекај, Лујзо, да ти нешто покажем; добила си писмо. Читај!

Лујза узме писмо, чита; и Матилда доскочи, па чита. Матилда зарумени, а Лујза побледи, почне се нијати, и паде у несвест. Поливају је водом. Отац мирно удали се. Кад је дошла к себи, опет чита писмо, и она и Матилда, пет, десет пута, не могу да се начуде неодважности Шамике. Матилда каже

да није човек, да је мекушац. Срећа, што још и њу није у писму помешао.

— Но, то је; ја сам га за друго нешто држала — рече Матилда.

— Но, то не би' никад веровала, — рекне Лујза и уздахне дубоко.

Млади Полачек није био код куће. Сутра дан Лујза по савету Матилде иде оцу па иште опроштење. Исповеди му све. Клекне пред оца па моли; отац јој каже да устане. Опрашта јој, али сутра одмах мора родбини на далеко путовати.

— Но, то је гавалир! Ја сам касапин, нисам фишкал, али кога девојке штрангом вуку, тај се неће никад оженити, — рече поузданим тоном Полачек.

Сутра дан одмах спреме Лујзу, па са младим Полачеком родбини отпутује. Шамикин кочијаш дође кући, па јави Шамики, да је предао писмо. Шамика пита га, да ли је баш самој фрајли писмо у руке дао. Лаже, каже да јесте. Шамика му да на вино.

Кад трећи дан, добије на пошти писмо. Отвори, чита:

„Господине!“

„Ствар нисте добро удесили. Као фишкал, могли сте тај параграф боље извести. Нисте заслужан моје Лујзе; тако одважна девојка треба јунака ђувегију. Да сте ми син, морали би за каштигу осам дана сукњу носити.

Полачек“.

Шамики вилице се тресу. Све је раскинуто, нема од женидбе ништа. Бадава, Шамика је „галантом“, али „драговић“ никад. Онда је тек оцу казао на чисто, да од женидбе нема ништа.

Ништа; бар је себе и оца од незгоде ослободио.

XIX.

Шамика је невесео. Он је изгубио мило и драго, али успомена му је остала. Отишао је у Пе-

шту, па је код „фризера“ од Лујзине косе дао исплести венац, у среди писмена „Љ.“ „В.“ „Н.“ — „Љубав“, „Вера“, „Надежда“, па тај венац после метнуо у златан медаљон. И тај медаљон ће Шамика увек у џепу код срца носити. Моли оца, да му да̂ за неко време са женидбом мира.

Пролазе дани и месеци, а Шамика једнако преживa стару љубав. Господар Софра се опет бацио у бригу, шта ће бити, ако се на послетку и не ожени. Шамика врло добро зна, да се треба женити. Треба се женити за себе, мора се женити за оца. После неког времена, кад му се боља мало уталожила, држи да је време опет женидбу започети. Узео је на око своје варошке фрајле. Почне у једну, у другу кућу одлазити. Свуд га драговољно примају. У почетку га мало пецкају, пребацују Лујзу, али му је опет све опроштено. Не шкоди му; шта више може се дичити. Али код толиких на избор, не зна којој ће пре.

Заподене на једном месту, на другом, на трећем и тако даље; свуд је рад задоста учинити. Боји се да се где не замери. Шамика је тек „галантом“, ништа друго. Фрајле све збуњене, једна држи да је Шамика већ њен, друга тако исто, па и трећа, па тако даље. Кад се једна с другом састане откривају тајне, па исповеди се једна да воли Шамику, и Шамика њу, а она то исто каже, па тако ухваћене после смеју се. А није, није ништа у ствари, комедија. Шамика је био задовољан, кад су даме о њему лепо говориле, он је у том уживао. И што је чудно, код куће га увек мисао о женидби мори, а кад дође међу фрајле, он у тој конкуренцији заборави на женидбу, него с њима „штрика“, „хеклује“ и приповеда, како је била ова или она у цркви обучена. Код њега је била љубав неки „Sport“, спољашњи формалитет, а женидба из конвенције, нужно зло. У почетку су му то замерали, шта више и оговарали су га, да је непостојан; али кад га познаше, нису му много замерале,

није ниједној шкодио. Његова женидба постала је шупља тема; нико за њу не даје ништа.

Када је отац приметио да одлази у куће где су девојке на удају, држи да је време да гаослови. Првом приликом запита га.

— Но, Шамика, хоће л' бити једаред што? Чујем куд одлазиш, па 'де узми ма коју, која ти се допада.

— Овде, отац, тешко ће што бити.

— Зашто?

— Знаш, свуд сам добро примљен; ако узмем једну, замериħу се једној, ако другу другој, само би' непријатеља стекао. Бадава, нећу нигде да се замерим.

— Па шта ти је стало до замерке? Та зар не знаш, да сваког ђувегију оговарају? Ако си при себи, синко, шта говориш!

— Оставите то отац на мене, ожениħу се, ал' са стране.

— Та ма од куд, само се жени једаред. Та да ми није жао за покојном матером, куће ради, са̂м би се женио. Та на кога ће све то остати? 'Де сврши једаред!

— Друге недеље идем на пут, имам већ једну забележену.

— Па иди једаред.

Друге недеље спреми се Шамика, па ће да отпутује. Имао је и сам нешто новаца, и још му је отац дао две хиљаде форинти. Оде опет у Кошицу. Но овде се све његове познате поудавале. Бадава, свет се сваки дан мења. Мења се и Шамика, али сам на себи не примећава. Стари познати зарадоваше се његовом доласку, и на руку су му ишли, кад су чули да се тиче женидбе.

Но велика је разлика између сада и онда, када је Шамика у Кошици јуриста био. Онда је могао која му се допала на крилима ветреним однети. Не сада. Сада испитивају, колико Шамика мираза иште, колико има његов отац, шта ће му дати. Шамика мисли се; то није љубав, то је трго-

вина. За таквог „галантома“ страшан ударац, увреда. Одмах окрене Кошици леђа. Сад оде у Ђур. Где год се појави, свуд добар утисак учини. Нема једне која не би за њега пошла. У друштву изврстан играч, на гитару „виртуоз“, лепо свира у флауту, лепа фигура, говори талијански, понашање елегантно. Коме неће у очи пасти?

Но родитељи испитују, погађају се. Не иде му у рачун. Једна лепа, млада удовица, па богата, готово да полуди за њим. Не допада му се што је лако победу добио. У Шамике је једна црта романтике, да хоће да опседне женску као јак град, да се мучи, да је заслужи. Неће јефтине победе. И ту се задовољи с тиме, да га све хоће, окрене леђа, па отпутује. Бадава Шамика је само „галантом.“ Блуди као трубадур тамо амо, тражи даме, пева, свира о љубави, и задовољи се са једним „букетом“ и крином косе. За „букете“ и косе имао је сребрне кутије, и кад се већ букет у прах претворио, и то је поштовао, и у њему су све љубави његове измешане.

Блудео је тако годину дана, све на једну форму. Вратио се кући, а ниједну није испросио.

Отац већ изгубио сву наду.

— Шта је синко? још ниси ништ' свршио? Богаљи се оженише, а ти такав момак.. Ил' зар за тебе нигди на свету нема женске? Тешко мени, тешко мојој старој глави! Још једаред заклињем те сеном матере, ожени се једаред!

— Хоћу. Видите, отац, на страни се не могу оженити; девојака доста, све хоће за мене, ал' њи'ови оцеви одма' питају шта имам, шта ти имаш, хоће да дођу овамо да испитују.

— Па нек' дођу, нек' виде. Фала Богу нисам банкрот.

— За мене је то увреда; но дајем ти реч, да ћу се оженити овде у вароши.

— Бог из тебе говорио!

Чуло се да се Шамика вратио, и да није никоју испросио. Све девојке смеју се. Већ су га и спевале.

„Сви се момци оженише,
Шамика остао сам.“

Шамика опет прави посете, приповеда свуд где је био, и шта је радио, и то све искрено. Фрајле имају сад доста с њиме забаве. Опет почиње око њих бајати. Већ се мисли да ће коју упецати, или која њега. Али увек се нађу какве незгоде.

Сирота Катица усамљено живи, уређује своју башту, полива своје цвеће, учи сиромашну женску децу. Горка је њена судба. Кад је још била млада, као мајски цвет, заволе је један младић, доктор свршен. Фини, изображен младић. Запроси је у оца. Катица хоће да пође, отац се затеже, каже да је млада, нека почека још годину дана. То је био само изговор; господар Софра је хтео Катицу за трговца удати, који има своје, као што господар Софра вели, „состојаније“, то јест иметка. Доктор није ништа имао осим дипломе. Пре него што ће се навршити година, умре доктор у тифусу, а Катица неће се никад удата. Но Катица је од неког времена слаба у здрављу, све вене, док није увела. Катица се суши, види да неће дуго, а у кући, на овом свету нема за њу радости; готова је полазити на онај тајанствени свет, о коме још нико не зна ништа, у нади, да ће се можда... са својим састати.. Њој је овај свет тамница. Смрт је из те тамнице избавила. Катица је умрла. Туга је убила. Укопали су је по њеној жељи до њене матере. Захвална деца плачући су је до гроба допратила.

Велики удар за Софронија Кирића. Покојна Катица додуше није била газдарица по типару господара Софре, да иде у дућан, да у механи служи, али кући није шкодила, а служила јој на дику. Сваки странац, ко је за њу чуо и овуд пропутовао, ишао је посетити и видети то дивно створење. Сирота Катица умрла је неудата: она је била као цвет у пустињи, који је неоткинут увео. И Шамики је врло жао, веома је поштовао.

Сад је опет женидба за годину дана одгођена. Шамика ће годину дана црнину носити.

XX.

Прошло је пет година. Шамика још није ожењен. Господара Софру једва може човек познати. Погурављен, осушен старац. Каква разлика између негдашњег и садашњег господара Софре! То није више тај јаки Софра, који је са три ударца три лопова убио! Већ је далеко преко седамдесет година. Леп век, али тај јак састав погуравио се под великим ударима. И сад га још једе невоља. Два сина, две дубоке ране. Већ је изгубио наду, да ће се икад Шамика оженити, и да ће од њега унучад дочекати. Падне му на памет, с муком стечено његово имање у чије ће руке доћи. Стресе се, кад се помисли.

Образ му је сав збрчкан, на челу дубоке боре, руке суве, кожа на њима сува, нема више влаге, светли се што је окорела. Но ипак изглед лица му је паметан. Што ближе смрти све паметнији. Дуг, с трудом скопчан живот, велика је школа. Пред смрт човек филозовско лице добије. Пред смрт човек један другом највећма наличи.

А Шамика? Ни Шамика није више негдашњи Шамика.

Већ је прешао грчко мајоренство, већ је преко тридесет и пет година. Оћелавио је, па се чини још старијим. Истина, лепа глава, лепо чело још, али до пола ћелав... па већ и беле косе виде се прогрушане. Већ је мраз лист опрљио. Не хити му се више женити. Каже још да хоће, али сам не зна кад ће и како ће.

Код господара Софре шегрти се мењају у дућану; он већ слабо брине за дућан, држи га за живота свога још само части и спомена ради. Већ није ни пун као некада. Пера тера своје. Никад не може да изведе свој план. Живад и коњи му увек цркавају, а оно што остане, дође за дуг егзекуција, па све однесе. Сад Пера нема ништа. Од куд ће живети? Већ више пута је обијао чекмеџе, и на очиглед шегрта новце однесе. Чека једно пред вече господар Софра у дућану, вреба хоће ли доћи Пера, јер му

прети, ако му не пошље новаца, да ће му доћи у госте. Пред вече кишовито време, хладан ветар на Дунаву, ни пред дућаном нема никог. Шета се по дућану, кад ето Пере са још два лађарска коњушара. Из очију им добро не гледа. Пера уђе са коњушарима. Баци преки поглед на оца, глади велике бркове, на нешто се спрема. Ту је шегрт, баци преки поглед и на њега.

— Добро вече!

Отац се не одзива.

— Докле ћу ја бећар бити покрај вас?

Отац ћути, прекрстио на леђима руке, па се шета.

— Дакле ја увек бећар, а Шамика господин?

Отац ћути.

— Дајте ми новаца!

Отац ћути. Сад Пера иде за тезгу и отвори чекмеџе. У чекмеџету само неколико крајцара. Баци фијоку о земљу љутито. Сад приђе оцу, стане пред њега и мери га. Извади из џепа штрангу.

— Видите л' ову штрангу?

Отац ћути, не миче се. Пера ражљути се.

— Та шта ћу ја ту с тобом млого, дижите га!

Приправни бећари шчепају старца, дигну га и понесу к дувару где је ударен био велики клин, на ком је пре сланина висила, па завежу му штрангом врат и обесе га о клин. Отац се отима, виче: „Лопови, ватра!“ Шегрт истрча на стражња врата па у горњи кат, да зове Шамику.

— Старог господара доле вешају, помагајте!

Шамика узме брзо напуњен пиштољ, па трчи доле. Донде је Пера старцу по џеповима тражио од касе кључ. Отац виче, копрца се.

На срећу дође Шамика са напереним пиштољем, што бећари видећи побегну, а оца Шамика и шегрт ослободе.

Однесу га горе у собу, дворе га док је мало себи дошао. Сваки час тек уздахне, па виче: „Јао, несрећан отац ја!“ Сутра дан дође сасвим к себи. Шамика је код њега.

— Отац, ја морам тог лопова суду предати.

— Немој тако брз бити, молим те. Ту треба промишљења. Чија је срамота, него моја? Дај ми промишљења.

— Та лопов убиће вас једаред!

— Већ сам и онако убијен, дај ми мира!

Оде Чамчи. Још нико ништа не зна о тој ствари, шегрту је заповедио да се не усуди комегод о томе говорити. Чамчу зове на страну.

— Чамчо, имам ти нешто казати, врло важно.

— Је ли тајна? Јер ако је тајна, то ми немој говорити, јер ће још данас цела варош знати.

— Али једаред можеш у твом животу мене ради тајну сачувати.

— Тебе ради хоћу, и то сад први пут у мом животу.

— Синоћ ме хтео Пера обесити; већ сам висио.

— Како то?

Све му исприповеда.

— Шамика хоће да га преда суду.

— Ни по што.

— Зашто?

— Теби већа срамота.

— Тако и ја мислим. Но лопов ће ме још убити. Шта да радим?

— Остави до врага дућан.

— Никада до смрти.

— А ти узми каковог појачег калфу, добро му плати, дај му оружје, па нек' пуца на лопове.

— Право кажеш, тога ћу се држати.

— Ето баш је без службе Марко Ћебетаров, тај ће одма' доћи, сад је без службе.

— Пошљи га одма' к мени.

Господар Софра оде, и оног сата дође Марко Ћебетар, погоди се и ступи одмах у службу.

Тај жалостан случај господар Софра исприповедао је још и Кречару, и нико га није већма него он жалио.

*
* *

Шамики опет дође воља своје галантерије проводити. Све празно време проводи међу дамама, без обзира на године. То је жалосно код момака, да кад су млади не мисле да ће икад оматорити; кад оматоре, још се држе за младе. Сад Шамика, кад седи међу младим девојчицама, изгледа као међу љубичицама засађени рен.

*
* *

Била је једна фрајла од првих кућа, Јуца Соколовића, изредне лепоте. Држали су је за најлепшу. Када је Шамика којекуд женидбе ради блудео, била је још дете. Кад дорасла, пала је у очи једном младом лаћману, варошком сину, и хтела је за њега поћи. Отац не дâ. Лаћман хоће да се свуче ради фрајле Јуце, отац неће за то да зна; а за лаћмана не даде је, да се којекуд по свету лута. Тако каже њен отац. Фрајла Јуца или жива или мртва, или њега или никог. Била је одважна. Кад није ништа помогло, фрајла Јуца натегне флашу с витриолом, и отрује се.

Но на срећу покрај брзе помоћи излечи се, али не сасвим; увек јој нешто после тога фалило. Када се мало опорављала, он дође к њој, родитељи су дозвољавали, па је с њиме са музиком. Музику је јако волела. Пролазили су месеци, он једнако тамо долази, из чистог невиног наклона, да девојци болест с тим олакша. Лаћман се оженио; опет Јуци задата нова рана. Шамика је теши, доноси јој „букете“, књиге, посластице, све што му на ум падне, и што она зажели. Чује то отац и мило му је. Мисли, кад сасвим оздрави девојка, да ће је Шамика узети. Кућа честита. Шамики пак тако што још на памет не пада.

Чамча слави крсно име Светог Стевана. Даје за своје пријатеље велику вечеру. Позвати су и господар Софра и Кречар. Господар Софра не може Чамчи позив одбити. Ту су и они.

Повукли се у ћошак њих два старца. Приспе вечера, банда свира. Па онда после вечере млађи играју у сали, у другој соби картају се, а господар Софра и Кречар повуку се у трећу собу, да не чују ларму; није им до тога. Чамча зна им нарав, ништа не говори, већ донесе им у собу сваке ђаконије.

Њих двојица сами у соби. Почну се разговарати:

— Мој Јово, шта сам дочекао, да морам умрети, а кога после себе остављам? Шамика је добар, лудо добар, ал' се не жени, до сад још се није оженио. Пера је лопов. Благо теби. Ти имаш једног сина, ал' честитог, тај не иде никуд, само гледи своју кућу.

— Море, има шесторо деце!

— Да је рђав, млого би му било и једно.

— Па шта ти је тешко?

— Жао ми је моје муке.

— Па на млађима свет остаје.

— Теби је лако рећи, „и ниње одпуштајеши раба твојего," ал' шта ћу ја?

— Та и Шамика није тако оматорио, да се не може женити. Колико година био си ти стар, кад си се по други пут женио?

— То је друга ствар. Шамика неће никада.

Изрече, а држи у руци чашу вина. Скупи лице, очи сузе.

— Није још данас.

— Мани се, нема ништа од тога, Шамика неће се нигда оженити. — Суза му кану,

— Сад је свет такав. Остави се; како је тако је. Ми бар, нас двојица, трудили смо се да оставимо после нас нешто.

— Ти имаш коме, ал' коме ја? У несрећни час што сам Шамику за фишкала начинио, а о оном бећару ни разговора.

— Мани се сад тог разговора, данас је Свети Стеван, Бог зна хоћемо ли идућег дочекати, зато будимо поштено весели; ми смо већ старци, гроб је близу.

— Већ у гробу волео би' бити.

— Мани се још гроба. Знаш, Софро, ми смо већ од детињства пријатељи.

— Јесмо, и остаћемо до гроба.

— Били смо увек верни другови.

— Тако је.

— Један другог смо потпомагали.

— Тако је.

— Нисмо се никад увредили.

— Тако је.

Господар Софра брише сузе.

— Па опет, мој Софро, било је како је било, али и ми смо већ остарили. После нас шта ће бити, то Бог свети зна, и није већ дуго време, и ми ћемо морати на други свет, скоро, скоро.

Обадвојица замишљени, ништа не говоре, куцају се и пију. Старцима је вино мало у мозак ушло.

— Па видиш, Софро, право каже Чамча: данас јесмо, сутра нисмо. Кад умремо свему је крај.

— Није ми жао умрети, Јово, не бојим се смрти.

— Ни ја, — рече одрешито Кречар.

— Ал' жао ми је мога труда, и не само што сам изредио, нег' и оног, што сам тек изредити могао — и суза му кану.

— И мени је жао, а знаш кога?

— Кога?

— Мене и тебе.

— И мени је то жао, — дубоко уздахну Софра.

— Видиш, Софро, ми овде сад седимо; тамо у сали музика свира; онде је нов млад живот, а ми смо трули пањеви.

— Право кажеш, Јово, све ће бити, само нас неће бити.

— Опет ти кажем, Софро, да су наши дани избројани.

Кречар дигне чашу и куца се.

Господар Софра куца се, и испије, па одједаред почне горко плакати.

— Мој Јово, — говори кроз плач, — највећма ми је жао, што, кад умремо, нећемо више заједно

бити; то ми је највећма жао, што се морамо једаред раставити. — Плаче, јеца.

Кречару се на жалост дâ, па и он плаче.

— Дед, Софро, да се куцнемо; може бити да је којем последњи пут на Чамчином крсном имену.

— Морамо се једаред раставити.

Једнако плачу. На то уђе Чамча; види да плачу.

— Шта је то? ви плачете покрај вина. Ваљда вино није добро?

Они још плачу, јецају.

— Та који вам је враг?

— Е, мој Чамчо, ми плачемо, и знамо зашто. Сад овде још пијемо, ал' једаред морамо се раставити, морамо умрети, — одговара кроз плач Кречар.

— Ви сте баш луди, та и ја сам већ фала Богу седамдесет, и ја нећу навек живити, ал' док живим, хоћу да сам весео. Та немојте лудовати.

Обојица мало тргну се.

— Сад ћу донети руски теј, тај ће вас разгалити.

Чамча оде по „теј." И Чамча је стар, али нема те боље као господар Софра. Док су се два старца јадиковала, музика је свирала у сали; што старцима фали допуниће омладина. Чамча донесе руски „теј" и за њих и за себе. Пију и разгале се.

— Дакле вами је жао, што се једаред раставити морате? Та и богосин Исус раставио се једаред од оца, па је сишао на земљу, а шта ће вами фалити, ако од доле горе пођете. Та и ја сам стар, и ја нећу дуго. Метнимо руку на срце да никог преварили нисмо, па је души пасош готов. А мислим да смо сви тројица више добра нег' зла чинили.

Сад се старци мало утеше. Чамча је био у духу непоколебљив. Прође свечарство, сви се разиђу. Било је већ око дванаест сата. Напољу цича, зима. Када се сутра дан господар Софра пробудио, осећа неку бољу у прсима. Нешто га боде у десној џигерици, и са плећи. Ухвати га језа, па мала гро-

зница; мора лећи. Опасна ствар, јер за старце грозница је готова смрт. Господар Софра лежи у кревету, грозница мало јача, тужи се на жеђ, сврби га гркљан. Мало заспи, почне фантазирати. Види то Шамика, зове доктора. Доктор дође, пипа му пулс, одмах каже да је запалење плућа, и то опасно. Фантазира, па опет к себи дође.

Кад себи дође, Шамики каже, да зове натароша и још четири сведока; хоће да пише тестаменат. Шамика оде сам у магистрат, и позове сведоке. Док су ови дошли, господар Софра дао се у парадну собу однети, у кревет. Дођу сведоци.

— Пишите тестаменат. Предајем Богу душу. Шамики остављам све моје „движимо и недвижимо имјеније“, а Шамика одавде да изда сваком слуги и слушкињи по сто форинти, Марку Ћебетаровом осим платна све ситне ствари у дућану, нек' се помогне. На цркву пет стотина. Пери малу кућу и хиљаду форинти.

Нотарош пише. Све је готово. Софру подигну из кревета, подметну под тестаменат један стари протокол, и господар Софра дрхтајућом руком потпише име. Господа се удале. Господар Софра зове свећеника.

— Дозовите ми попа, да се пречестим.

Мало час дође свећеник и пречести га. Господар Софра заспи, фантазира. Баш је девети дан. Опет дође мало к себи. Шамика, Марко Ћебетаров, шегрт и слушкиња су код њега. Господар Софра поглед баца на контрафу покојне госпође Соке, па онда управи очи на лик светог Николе, стресе се и уздахне. Марко Ћебетаров брзо му склопи у руку горећу воштану свећу. Господар Софра још једаред стресе се и издане. Нема више господара Софре, мртав је.

Док је покојни Софра издисао, Пера пред кућом хода горе доле, гледа на први кат, чека кад ће пући глас да је отац издануо. Каогод врана, кад осећа мирис какве стрвине.

Лепо га укопају, метну га у гроб с десне стране покрај покојне госпође Соке. Сад су заједно, Софра, Сока, Пелагија, Катица. Сви су жалили Софру, али највећма Кречар. Кречар иде Чамчи, да се истужи, а сузе му низ образ роне.

— Мој Чамчо, тешко мени, оде ми најбољи друг!

— Па једаред морамо умрети. Он је доживео лепу старост, седамдесет и осам. Шта ћеш више? Ја сам седамдесет и једна, па ми је доста да достигнем Софру; сад ћеш ти скоро за Софром, а ја за тобом.

— Ал' тек је опет човеку тешко, — брише Кречар сузе.

— Тешко, кад мора бити. Па кад човек једаред остари, треба да путује. Какав му је то живот? Знаш шта то значи: — имам десет деце, двaeст момака, тридесет јунака, четрдесет људи, педесет оваца, шесет шкопаца, седамдесет пурана, осамдесет јаја? То је: — од десет година дете; од двaeст година момак; од триест година јунак, најјачи; од четрдесет човек, најпаметнији; од педесет проседи; од шесет бео као шкопац; од седамдесет ћуркаст као пуран; од осамдесет — мућак, — губи памет. Па мени није ни жао, живио сам како сам хтео, и не кајем се како сам живио, ма шта говорио; и после сто година опомињаће се Чамче, казаће: Сад да нам је ту Чамча!

— Фала Богу нисам ни ја никог преварио, ваљда ће се и мене ко опоменути.

— Саро, донеси вина, оног доброг.

Госпођа Сара донесе и наспе.

— Е, мој Јоване, да испијемо за душу нашег доброг Софре, ваљда ће се ко нас тако сетити!

Пију.

— Бог да му душу прости!

XXI.

После смрти господара Софре наступи Шамика наследство као универсални наследник. Малу

кућу уступи Пери, и исплати му хиљаду форинти као легат. Пера прими хиљаду форинти, али није с тим задовољан, иште половину. Шамика не одговара. Поручи једном зидару и једном грађару да дођу к њему с алатом.

Они дођу. Пера их доведе до велике куће код Дунава, мери кућу, означи им тачку, каже им да ће сто форинти дати, да кућу на поле секу, ако могу да претестеришу. Мајстори су у чуду, сетили се шта је, најпре не усуђују се, али Пера им склопи у шаке сто форинти, и храбри их да на његову одговорност то чине. Мајстори почеше кућу рушити. Чује то Шамика, дозове пандуре, па позатвара Перу и мајсторе.

Подигла је и сестра Ленка парницу против Шамике, но без успеха.

* * *

Отац фрајла-Јуце, Соколовић, разболи се нагло и умре. Јуца не може никако да оздрави. Мати удовица има више деце, али Јуца јој зеница у оку. Доктор каже да Јуца неће дуго живети. Од трупа страда; то се не да̂ закрпити. Дакле, од удадбе нема ништа.

Јуца додуше не лежи, увек је на ногама, али једнако вене; изгледа као сен и опет је лепа, а памет изредна. Сви јој по вољи чине. Шамика једнако онамо одлази, теши је, занима је. Тако годину дана траје, Јуца све слабија. Шамика је узео јако к срцу њену невољу, већма му је било жао него икоме. Јуца опет диви се великодушју Шамике, кад има толико стрпљења код болесне девојке. Мисли се, како би једна девојка покрај таквог човека срећна била. Изроди се међу њима нежно пријатељство. Свет зна, да је Шамика увек код Јуце, па се чуди, како му није досадно код Јуце,

Једаред Шамика сам са Јуцом разговара.

— Господине Кирићу, жао ми је што толико труда полажете, и да вам није досадно са мном?

— Ја сам најрадије код вас.

— Код болесне женске?

— Ништа за то, ја поштујем и оно што је било, а не само што јесте. Ваша памет је иста, а ваша пређашња слика незаборављена, а садашња ме на исту опомиње.

Њему се Јуца допада што је негда била здрава и лепа. Прави „галантом“.

— Ја вас сажаљујем, господин-Кирићу!

— Зашто?

— Што вас усрећити не могу; камо срећа да сам вас место лаћмана изближе познавала!

— Већ сам оматорио.

— Ништа за то, жените се.

— Кога да узмем?

— Бирајте која вам се допада.

— Није то лака ствар.

— Не треба је држати за тешку, па онда лако иде. Видите, ја ћу вам нешто казати, али то држим да ће тајна остати.

— Зар се о том сумњате?

— Боже сачувај, та ја знам, да су ваша уста затворена кутија, — насмеши се. Очи лепе, као жижак светле. Какво неописано смешење, каква светлост очију! Иронија за живот!

— О том можете уверени бити.

Сад настави. Лице озбиљно, канда велики испит полаже.

— Видите, ја сам болесна, јако болесна, и опет би' се удала. Лаћман се оженио брзо, срце му на лако узело мој живот. Млада сам још, морам умрети, а била сам рада срећна бити, и добротом кога усрећита, — дубоко уздахне, очи пуне суза.

И Шамикине очи сузне. Продужи.

— Кад умрем, нема који ће моје срце у спомену држати. Овако болесна би' се удала, па би' лакше умрла, у тој мисли, да ме ко искрено жали.

Шамика замишљен.

— Па бисте се удали, фрајла-Јуцо?

— Би'.

— Би л' пошли за мене?

— Пошла би'. Ви сте ми били вернији, искренији друг, нег' све другарице. Од како сам болесна, све време ваше мени сте жртвовали.

— Ја вам дајем руку.

Пружи јој руку. Јуца прима руку.

— Шта ће мати о том рећи?

— Над ово мало живота ја сам господар.

— Могу вас од матере запросити?

— Можете.

— Ако буде противна?

— Дужност је запитати је, а друго је наша ствар.

Уговор је готов.

— Видите, Јуцо, и ја сам несрећан. Прво у породици, као што је свету познато. А у избору нисам био срећан, нисам се могао оженити. Нек' буде.

— Ма три дана таквог пријатеља име носила, лакша ће ми бити смрт.

Уговор је склопљен. Сутра дан по договору, Шамика иде да проси Јуцу. Иде управо у собу госпође Соколовићке. Лупне, уђе. Госпођа је сама.

— Добар дан, милостива, чиним подворење.

— Драго ми је; јесте л' били већ код Јуце?

— Нисам, управо к вами долазим, у важном послу.

— Шта то може бити? — запита вишим тоном.

— Фрајла Јуца је јако болесна, јел'те?

— На жалост.

— Нема изгледа на боље?

— Доктор тако каже.

— Па тако да умре неудата?

— Шта ћемо?

— Уверени сте да сам фрајла-Јуце пријатељ?

— Најбољи, сама Јуца признаје, каже, да би без вас већ давно умрла.

— Ја се жртвујем за њу.

— Видим, и зафаљујем вам.

— Ал' ја хоћу за Јуцу да више жртвујем.

— Како?

— Дошао сам да од вас просим руку Јуцину.
— Какву руку! — рече убезекнута Соколовићка.
— Руку ваше Јуце, да се за мене уда.

Соколовићка гледа укочено Шамику, мисли да је полудео.

— Шта ви, господине, говорите? да узмете Јуцу?
— Јест, да узмем Јуцу.
— А не видите да је Јуца пола у гробу?
— Моје је срце њен гроб.
— Бога ми, ја вас не разумем.
— Ја вас разумем. Мислите, тако болесна девојка не може се удати.
— Да то Јуци кажем, мислила би да сам полудила.
— Ја сам већ са Јуцом свршио.
— Није могуће?
— Питајте, и сад ћу се опростити, да вам времена на то дам. Клањам се, збогом!

Шамика оде, а госпођа Соколовићка као громом ударена, не зна шта да мисли.

Разабере се, иде к Јуци.

— Јуцо, је л' ту био данас Кирић?
— Још није био, чекам га.
— Код мене је био. Мени се чини, да тај човек није при себи, да је полудио.
— Зашто?
— Знаш зашто је био код мене?
— Зашто?
— Проси те, хоће да те узме, а ти болесна; није л' то луд човек?
— Није луд.
— Дакле ти знаш да те проси?
— Знам, већ ме испросио, дала сам му руку, само је теби ишао да даш благослов.

Соколовићка оштрим оком гледа на кћер, држи да је и она полудела.

— А знаш ли ти да си болесна?
— Знам, и скоро ћу умрети.
— Па каква је то удаја?

— Зар нисте никад чули, да се која удала, па је после три месеца умрла.

— Ал' су здраве биле, кад су се удале.

— И моја је душа здрава; више је душа нег' тело. Ја ћу се удати за њега, ма трећи дан умрла.

— Та је л' могуће?

— Кад њему није противно, што вами смета?

— Сад ћу те оставити, јер видим да си узру-јана, после ћемо се о томе разговарати.

Мати оде. Састане се са сином, и све му исприча. Син каже: „Јуца је полудила." Држе фамилијаран савет. Нико не одобрава удадбу. Брат оде Јуци у собу, и јави јој да они на ту удадбу не пристају. Бадава сва његова слаткоречивост, Јуца не одговара, ћути. Сви се чуде тој просидби. Свака тајна дође на видело. Већ зуца по вароши, да Шамика Кирић узима Јуцу Соколовића. Кад о том говоре, једно на друго гледа, нико не верује. Како би се тако болесна девојка могла удати? Шамики се такође чуде; као млад, здраве девојке није узео, а сад болесну. Нико не верује. Чуде се, питају се. Како би Шамика на ту мисао дошао, како болесна Јуца!? Па опет није чудо. „Утопљеник се хвата за сламку." Та сламка је Јуца Шамики. Ако живот није сто година, не мора бити ни десет: може бити и један дан. Јуцина душа хоће један дан да по вољи живи. Па Шамика је дворио за време болести Јуцу боље него њен род. Из Талијанске донашао јој смокве и наранџе, и лимунове. Ти лимунови су рузмаринског крина, али ти Јуцу позивају у двоструке сватове — у живот и смрт. А Шамики и један дан такве радости утишава сву досадању бољу. Дође Јуци. Јуца дигне се са столице; њена величанствена висина, сува, танка, сув образ, обучена лепо, крочи пред Шамику мајестетично.

— Добро дошли!

Шамика јој донео леп „букет", па јој на прси задева. Јуца гледа доле на „букет". Ох, какав је то поглед! Лепа још уста смеше се, а очи запаљене,

канда јој душу горе. Јуца уздахну, пружа Шамики руку.

— Ја сам био код матере.

— Знам.

— Она не допушта.

— И то знам.

— Па шта ћемо радити?

— Ко је од моје душе господар осим Бога?

— Ја сам готова.

— И ја сам готов.

— Ал' како ћемо с матером?

— Она се неће преломити, ни брат.

— Па ми сами не можемо?

Шамика гледа у очи, чуди се одважној девојци.

— Јуцо, — допусти ми да ти тако кажем, — Јуцо, кад си тако одважна, ја ћу с тобом и у ватру и у воду. Је ли не допуштају?

— Не.

— Хоћемо ли још кога питати?

— Не. Питали смо кога смо требали.

— Хоћемо се у тајности венчати?

— Ја сам готова.

— И ја сам готов.

Сад се договоре, и сложе се у року, Шамика ће све приправити. Још једаред ће покушати срећу код матере. Мати га одбије. Сад Шамика припреме чини. Имао је на своју руку једну бабу, која је у Соколовића кући била добро примљена, па преко ње је Јуца све дознала шта Шамика ради. Шамика је отишао у Пешту, купио материју за венчане хаљине, леп бели атлас, па онда венац. Па је од Јуце изискао од њене вране косе, и начинити дао прстен, а на њему на злату изрезати писмена „Ш. К“. „Ј. К.“— „Шамика Кирић“ „Јуца Кирић.“ Кад су хаљине биле готове, узео је од кројача сва парчета од њених хаљина. Ципеле, рукавице, све је приправио, и још један леп златан ђердан. Све донесе и пошље.

Шамика више у кућу Соколовића не иде, брат Јуцин му забранио. Забранио је и доктор, који не може доста да се начуди намери Шамике.

Договоре се о дану венчања. Не само дан, него и сат. Свећеник, кумови, девер, све је већ у реду. Сутра дан, у пет сата у јутру, Шамика доћи ће па ће је одвести. Јуца рано је легла, и рано је устала.

Већ у три сата у јутру пробуди се, и почне се облачити. Пред огледалом чешља лепу врану косу, гледа се, види своје увенуло лице, руке суве као перо. И опет сама се обукла.

Већ је сасвим обучена, само још венац меће на главу и пред огледалом удешава. Када је већ и венац наместила, стоји још пред огледалом, прекрстила руке, па се гледа. Суза јој кану на образ. Полумртва, а дивно изгледа. Да јој даш буктињу у руку, — надгробни геније. Гледа на сат, броји тренутке. Већ је три четврти на пет. Сад ће доћи Шамика. Чека, сваки минут година. Удара пет сата. Како откуцне, а неко капију отвара.

Она мисли да је њена верна баба, којој је кључ предала. Није, то је њен брат.

Брат кад види да нема кључа у брави, оде у собу и скочи кроз пенџер. У тај исти мах дошла баба, да отвори капију и Јуцу да позове. Кад види брата, назове добро јутро. Брат је и не гледа, већ брзо даље иде. Брату је неко тајну издао. Брат сусретне се са Шамиком. Шамика је већ ноћу дошао са два фијакера, с којима, како добије Јуцу, из вароши полази. Један фијакер стоји у Шамикиној авлији спреман, а на другом иде Шамика по Јуцу. Шамика је у парадној хаљини, са сабљом. Данас је за њега у животу свечан дан.

Сусретне се с братом,

— Станите мало с фијакером, господине Кирићу.

Шамика стане.

Брат и не питајући отвори вратанца и седне до Шамике у фијакер.

— Господине Шамика, све знам. Од тога неће бити ништа, како бисте ви узимали мртву девојку? Ви сте добар господин, ја вас поштујем, па и моја мати, и да вам о томе доказ дамо, ево понуђавамо

млађу сестру, ако имате вољу, ал' од овог нема ништа. Фијакер можете окренути. Збогом.

Брат искочи из фијакера и оде кући. Шамика убезекнут, збуњен, није му на ино, већ мора се вратити. Од женидбе нема ништа. Сам је крив; није знао ствар довољно у тајности држати. Неко је ствар издао, али не може да погоди. Јуца, кад је чула врата отварати, држала је у руци зборник и молила се Богу. Затвори зборник, али ето на вратима место Шамике брат. Брат је гледа како је обучена, јежи му се кожа. Јуца му изгледа као с неба какав дух у женском облику. Једва може да прослови.

— Мила Јуцо, узми из тог зборника какву молитву, моли се да ти Бог то из главе узме што си наумила, а од сватова неће бити ништа; сад сам све покварио.

Јуца баци жалостан поглед на брата, дигне руке, очи укочене, почне се нијати, и сруши се. Пала је у несвест.

Брат виче за помоћ, сви се скупе, поливају је, под нос јој дају ароматичне ствари, дигну је, метну је у кревет. Дошла је к себи, али из кревета више не може. Јуца једнако болује у кревету. Шамики не дају више у кућу; не да се срде, већ његова присутност узбуди већма њена чувства. Доктор каже да нема ништа од Јуце. После шест недеља била је већ тако болесна, да једва говори.

Сви су око ње, и сам доктор; дуго неће трајати. Већ је пред ноћ. Сви плачу, она гледа укочено на брата. Брат приђе к њој, почне јој марамом зрак редити, да јој је лакше дисати.

— Кад умрем, обуците ме у венчане хаљине.

Једва се разуме шта говори. Опет гледа на брата.

— Убили сте ме. — Стресе се и душу испусти.

Бадава јој сад воштана свећа у руци.

Тако пропаде та дивна девојка, а нису јој допустили један дан задовољства.

А Шамика се опет није оженио.

Бадава, Шамика је „галантом."

XXII.

Шамика искрено жали за Јуцом. То је већ и при укопу показао. Велика му је била утеха, што су Јуцу обукли у венчане хаљине, оне исте што је он купио. Ту последњу Јуцину вољу испунили су. Шамика је довео о свом трошку дванаест младића, јурата, који ће је носити. Донео је и један велики венац, који ће на сандук метнути. Па је Шамика, кад је тај венац на сандук положио, тако плакао, тако јецао, и тако свет узбудио, да није било једног ока без сузе. После укопа почастио је младиће на даћи. Он је сам за себе даћу дао. Но то још није све. Отишао је у Пешту код једног новинара, и наручио је за Јуцу надгробне стихове. Новинар се нађе у чуду; не зна стихове правити. Шамика га моли, да тражи ма кога „стихотворца“, он ће га јако наградити. У уредништву пише један јуриста.

— Амице, ви знате стихове правити?, — запита га уредник.

— Нешто мало.

— Напишите овом господину надгробне стихове, добро ће вам платити.

— С драге воље, само пре подне имам посла.

— Молим да будете данас мој гост код „Беле Лађе.“

— Драго ће ми бити.

Учини наклон, опрости се.

Шамика у дванаест сата већ код „Беле Лађе.“ У пола један дође јуриста. Најпре ручају. После ручка Шамика јуристи све исприча, опише кућу Соколовића, врлину Јуцину, свој одношај. Брише сузе.

— Сад, амице, на том основу начините стихове, и то на српском језику, па онда неколико реди немачки; само да је лепо, награда је дванаест дуката.

— С драге воље, ал' морате до сутра чекати.

— Ма до сутра.

— Е сад, господине, идем одма' на посао, да не губимо време.

Растану се, и опет ће се сутра на ручку састати.

Јуриста после подне шета се по вароши, да мало Пегаза подбоде, отидне у једну малу биртију, и ту добро се напије. Пред ноћ је већ фантазија набрушена. Ноћу, сâм у соби, хода горе доле, на столу чаша и боца вина, скреше тринаест стихова. Добро му испало за руком. Више не треба, Шамика му је казао да не буде дугачко, али само да се држи задате теме.

Сад опет белај са немачким стиховима.

— Ах, шта би' се толико мучио.

Тражи, премеће немачке књиге, и Шилера и друге, и наиђе на пар стихова, који су сасвим за ту ствар складни.

„Der Todesengel senkt die Fakel nieder,
Und mit ihr erlischt mein armes Sein.“

Сутра дан је јуриста већ у дванаест сата код „Беле Лађе.“

Ето и Шамике.

— Је л' готово?

— Јесте.

— Најпре да ручамо, па кад се гости мало разиђу, онда ћемо читати.

После ручка читају. Шамики се допада и једно и друго. Чита више пута, увек се допада.

— Врло добро, па баш тринаест стихова, несрећна нумера, сасвим је погођено. И немачки су врло лепи.

Шамика вади свилену кесицу, и вади дукате.

— Ево, амице, тринаест, нек буде за сваки стих дукат.

Јуриста прими и захвали се.

— Чекајте, амице, још није готово. Ви радите код новина?

— Јесте.

— Принципал радо вас има?

— Он је са мном задовољан и ја с њим.

— Хоћете данас још у уредништво?

— Морам.

— Шта би' вас молио. Понесите те стихове

тамо па покажите уреднику; рад би' да ти стихови у новине дођу, и то што пре. Над стихови да се изреже плачући геније, по форми немачки' стихова, па онда вавилонске врбе, а на плочи да буду изражена два један у други сплетена прстена, од који' је један пукô. Ако израдите то код вашег принципала, још ћу вас наградити, а принципала ћу осим трошкова хонорирати за то са педесет дуката; јесте ли ме разумели, амице?

— Јесам. — Јуриста све забележи па се опрости.

Сутра ће се опет овде састати. Јуриста радостан оде у уредништво, и све исприча уреднику. Уредник смеши се, мало мисли се, пак одсуди: „Може се." Сутра дан дође у „Белу Лађу", и донесе Шамики глас, да је све у реду, и да ће уреднику мило бити ако га посети. На тај глас Шамика извади још два дуката и дá јуристи. После ручка оде са јуристом у уредништво. Уредник га лепо дочека, ту после поразговарају како ће се у новинама спровести та „монументална" ствар, и растану се. Шамика у једној сребрној кутици бесприметно остави педесет дуката. Уредник ће већ то наћи. Па зашто не би то штампали?

Ником не шкоди, а неће тиме своју публику увредити.

После неколико дана дођу новине у варош У. Читају, сваком се допада. Диве се Шамикиној домишљавости. Шамика моли Соколовићеве да му допусте споменик дићи Јуци. Мало се затежу, после дозволе. И доиста подиже јој Шамика споменик. Лепа мраморна плоча, и геније, баш по оном плану као што је у новинама. И стихови су изрезани. Напослетку Шамика изгорео је на свећи парчета од свиле венчане хаљине, па је пепео покупио и метнô у ону сребрну кутију, где је пепео од „букета", и све је измешао. Тако Шамика жали за Јуцом.

XXIII.

Када је Полачекова у родбину отпутовала, више се није ни враћала. Отац не дâ. За неко време још

чека, жао јој је за Шамиком, али Шамика ништа не пише. Дуго јој чекати, нађе се прилика; један касапин, по вољи Полачека. Добра партија. Лујза је тамо далеко са својим мужем многе године провела; но сад скоро умре стари Полачек, и дошла је у Ш., да се с братом дели. Ту је с њом и муж, господар Венцл Свирак. Лепо, мирно су се у наследству поделили. У вароши У. држе се лицитације на варошки регал на касапнице. На мунти је и господар Свирак. Свирак да̂ највише, и његове су касапнице. Сад се Свирак са госпођом Лујзом доселио у варош У., баш где је Шамика. Госпођа Лујза се распитује за Шамику, а Шамика за госпођу Лујзу. Шамика неће у посету, мисли замериће се Свираку, а радо би ишао. После кратког времена упознао се са Свираком, и већ игра с њим карте у кафани. Лујза је све испириповедала Свираку, ту њену љубав, на што се Свирак само насмеје. Може слободно Шамика доћи, неће се замерити.

Госпођа Лујза, кад је чула Шамикино житије, не само што се није срдила на њега, већ га сажаљевала. Господар Свирак договори се са госпођом Лујзом, пак једном приликом у кафани каже Шамики, да би му мило било, и на част би му служило, кад би њега и госпођу Лујзу посетио. Шамика то једва дочека. Лепо се обуче, па оде код Свирака. Господар Свирак није код куће. Сама госпођа. Лупне, уђе. Госпођа Лујза устане, гледа, не верује својим очима.

— Та јесте л' ви, Herr von Kirić? Давно се нисмо видели. Ал' смо се обоје променули!

— Драго ми је особито.

Гледају се. Пред Шамиком велика, раскрупњала дама; Шамики се у глави узмути сва прошлост, не зна шта да мисли, шта да говори. Госпођа Лујза опет има пред собом сувоњавог човека, сав ћелав, бркови шарени, — није то негдашњи Шамика. Сажалителан поглед баци на њега. Волела би да га више није видела. До сад барем у сну, у фантазији, пратио је лик млађаног Шамике; код ње је

Шамика био увек младић као Ахил. Пружи му руку, па се дуго гледају, не могу да започну. Учинило им се канда сањају. Када се разаберу, почне једно другом приповедати од почетка до краја све, у кратко. Сад је Шамика тек дознао, како је због луцкастог кочијаша изгубио Лујзу. Ступи красна млада девојка у собу, то је њена кћи, Мимика, већ јој осамнаест година.

Шамика гледа на Мимику.

— Истоветна мати!

— Јел'те кад је мати била осамнаест година?

Мимика учини поклон.

Тако се подуже разговараше, и давши реч, да ће их више пута посетити, препоручи се и оде. Шамики се све прошле године премећу по глави, хоће силом да се увуче у негдашње, старо његово осећање, још кад је први пут у Ш. био. Не може, већ је све прошло.

Па како ће сад Шамика живети? Свет се мења, али Шамика у женидби не. Већ је умро и Кречар, и Чамча.

Чамча! Како је живео, тако је и умро. Није дуго боловао, лако је умро. Пре него што ће издахнути, рече:

— Збогом, свете, доста сам те се наживио!

Последња жеља му је била да га у платнарском дугачком сандуку укопају. Проклиње Сару, ако му вољу не испуни. Шта ће да ради, мора му Сара вољу испунити; но она је достојна Чамчина жена, досетљива, метне га доиста у платнарски сандук, али га дâ најпре код столара исполитирати, па онда на њега обични натпис. То се чуло по вароши. Скоро цела варош је на окупу. Гледају сандук и смеше се.

Чамча и после смрти на смех побуђује.

XXIV.

Шамика се са Соколовићевом кућом сасвим измирио. Опет је у кући свакидашњи. Две су још девојке у кући на удају.

Старија, Паулина, од двадесет година, а млађа, Маца, од шеснаест година. Лепе девојке. Шамика

их лепо занима, разговором и свирањем. Девојке се сасвим на њега научиле; кад један дан изостане, већ им је дуго време. Брат и мати уверени су да би код њега жена добро живела, штета што се није оженио, и да је запросио био Јуцу, кад је још здрава била, дали би му. А човек имућан. Мати се договара са сином, би ли Шамики понудили Паулину, син је склоњен. Питају Паулину би ли за Шамику пошла. Паулина смеши се, иште промишљења. После неколико дана Паулина изјави да би пошла за Шамику. Једном приликом, када је Шамика дошао код њих, мати га позове у другу собу.

— Господин Кирић, изволите сести.

Седну на диван.

— Знате шта ћу да вас питам?

— Не знам.

— Погодите.

— Ваљда би вам требала какова мустра из Pеште?

— Не. Питам вас, би л' ви узели моју Паулину?

— Ви се шалите. — Смеје се.

— Не шалим се; питам, хоћете ли узети моју Паулину.

— Та не видите да сам сав ћелав и прогрушан.

— Колико година вам је.

— Педесет.

— Соколовић је био педесет и две, када ме узео, а била сам у две године млађа но сад Паулина. Па код вас свака ће женска лепо живети. Удадба је једно друштво од једног пара, па доброта је основ томе животу. Лепота, младост пролази.

— Видим да озбиљно говорите, и ја ћу вам озбиљно одговорити. Ја сам доиста рад да се фрајла Паулина срећно уда.

— Па усрећите је.

— Примите мој план.

— Дајте ми термина три године.

— Дуг термин.

— После три године, ако не дође боља партија од мене, онда ћу је узети. Будите с тим задовољни. Даље ићи не могу, а задату реч ћу одржати.

Мати се и с тим задовољи. Саопшти то и Паулини, и она је задовољна. Удадба јој осигурана. Шамика има велика познанства. Многи странци су к њему у госте долазили. Његова кућа је била као гостионица, само што већ нема ни дућана ни биртије господара Софре. Укус Шамикин и Шамикин карактер познати су на далеко. Коју фрајлу Шамика похвали, та се мора удати; ког момка покуди, тај се неће скоро оженити. Шамика је у својој сали много пута балове давао, особито када какви отменији гости дођу. Шамика ће дати бал, ту су отмени гости. Што је год у вароши „хотволе", све ће ту бити. Ту ће бити и господар Венцл Свирак са госпођом Лујзом. Шамика у велико одлази код Свирака, и Свирак Шамики. Госпођа Лујза је таком приликом онде као домаћица, тако су фамилијарни. Ту ће бити и млађи Полачек са госпођом Матилдом. И на њима се већ године познају. Ту су и Соколовићеви. Бал се већ започео. Омладина игра. Шамика пази на ред. Шамика не игра, каже да је већ оматорео. Играју котиљон, не зна нико да управља-сплету се; Шамика гледа, па се смеје. Сви моле го сподина Шамику да се он прими, па на многу молбу послуша их. И ту је у тој молби било неког формалитета. Три од фрајала испод руке воде се, и дођу као три грације у депутацију. Томе Шамика више противстати не може. Онда Шамика управља котиљоном. Али онда и иде! Пре него што би почео, узвикнуо би: „Ви сте славни момци!" Макар је педесет година, опет је први играч. Странци весело играју. Један неће од Паулине да откине. Богат, фини младић. Опет играју „даменвалцер". Шамику да покидају. Приђе к њему госпођа Лујза.

— Ви сте, Herr von Kirić, mein alter Tänzer und Chevalier, müssen Sie mit mir tanzen — па га јаком руком дочепа, и бурно се окреће.

Гости пљескају: „Bravo Kirić, bravo Frau von Svirak!"

И сам Свирак пљеска, допада му се. Једва га Лујза пустила, а ето опет госпође Матилде.

— Сад морате са мном, Herr von Kirić. Jetzt muss ich Sie strafen, weil Sie damals ung'schickt waren.

Опет вичу: „Браво, виват Кирић.“ После опет заседне Шамика са Свираком, па му приповеда о његовој старој љубави. Сада, вели, долази му то као сан, скоро ни са̂м не верује да је то истина било. Свирак каже да му жена све то и колико пута приповедала, па се слатко смеје.

После бала сутра дан тај млади странац испита Шамику о фрајли Паулини. Каже му да је добра, јака кућа, па се странац моли да га одведе тамо код Соколовићевих у посету. Странац буде добро примљен. Већ се добро упознао на балу са фрајла-Паулином. Двадест осам година стар, и вицесудац. Очина кућа јака. После посете договара се стари гост са Шамиком. Пита га о свим околностима. Шамика хвали кућу, хвали Паулину.

Странац отпутује, но скоро ће опет доћи, и то са оцем. Шамика договара се са матером; матери се странац допао. Доведе оца и сина у посету. И оцу се Паулина допада. Код Шамике опет се договарају. Пита отац, шта ће мати покрај Паулине дати. Дванаест хиљада. Отац је задовољан. Најпре отиде Шамика матери и брату. Погоде се. Паулина је већ онај дан заручница. После две недеље сватови. Паулина се уда. Није морала чекати три године.

Шамика опет није се оженио. Шамика је „галантом.“ Није трајало по године, Шамика похвали Мацу, и Маца се добро уда. Сад већ у Соколовића кући нема више никог за удадбу. Сад је опет Шамика у Свираковој кући свакидашњи. Овамо долази Матилда и њена кћи. И Матилда има кћер од седамнаест година. Сасвим је ту фамилијаран. Госпођа Лујза тапше га по рамену пред Свираком.

— Мој стари каваљер.

— „Гумиласти,“ и ви већ нисте „кабинетсштик“

Смеши се па мери Лујзу; тако је дебела. Он и ту, све око девојака, а девојке око њега. Уда се и Мимика. Удала се за Јуциног брата. Шамика је

ту био проводаџија. Не траје по године, уда се и Матилдина кћи.

Све добро удате, на препоруку Шамикину.

XXV.

Прохујаше неколико година.

Шамика све старији, али ћуд не мења. Сад држе Шамику за човека срећне руке. Све куће њега присвајају. Где он дође у кућу, ту се девојке брзо удају. Шамика је опкољен од девојака.

— Узмите мене, мене, узмите мене, — све кликћу.

А Шамика као стари работник, свој стари посао тера. Је ли какав бал код њега, или у кафани, свуд је он омладини на руци. Нема више Чамче. Нова времена, нов нараштај. Он у новоме нараштају задоста чини. Када је бал, ма ванцаге падале, иде у Пешту, и дамама све нужно купује. Ако којој требају рукавице, да̂ му два цванцика. Он купи за четири цванцика пар. Све га хвале како зна добро. „Букете“ свеже зими, па с њима на фијакеру на бал, то је њему мила забава. Код кројача чека по три сата, док хаљине нису готове, и то све савесно изређује, исплати и рачун. Не једна фрајла чека за хаљине; напољу пада снег, она чека полуобучена, чека Шамику, али Шамика не сме фалити; ма да је бал започео, он је за по̂ са̂та ту.

И кад је на балу све готово, Шамика као тријумфатор дође, — veni, vidi, vici, — сви му се клањају. Донео је и доста бонбона, шећерлеме. Сви се Шамики клањају.

Па како живи Шамика? На балу поједе једно два јела, коју чашу вина. Кад је сам код куће, на подне два три јела, на вече једно јеле, парче сира или ма шта, чашу две вина.

Никад нико Шамику пијана није видео. Никад Шамика гадно псовао није.

Код њега је била псовка „гумиласти“ и „шмафу“.

Зими, лети, којој је шта требало, иде у Пешту па доноси. Оматорео је, али кад изиђе из куће,

лепо обучен, као из кутије. Ниједан просјак није прошао покрај њега, да му није што уделио. Оцу, матери, сестрама подигао је леп споменик. Плаћа стражаре, који чувају гробове његових најмилијих, родитеља, сестара, и Јуце. Он код себе носи у медаљону Јуцину косу. Пепео његових успомена у сребрној кутији код њега на столу је ноћу. Кад не може да спава, узме кутије, па их љуби. То нико не види, нити он жели да ко види, јер само он осећа бољу.

Али он се једаред за даме жртвовао; како је живео, тако ће и умрети. Читао је новине, „Theaterzeitung", „Damenzeitung", друго ништа. Corpus juris, то тек по имену познаје! А зашто да га познаје?

Онда не би био „галантом".

Кад су га питали, зашто он не фишкалише, одговорио им је: „Ја у мом животу никад нисам продао ниједан јастук, а камо ли кућу и земљу." И тако је Шамика живео, само да женске усрећи; не једну, две, него све. И у друштву пред њим није нико смео женске оговарати. Ако се ко усудио одмах му је рекао: „Руку на срце! Јеси л' ти грешан." И Шамику су ту његови пријатељи потпомагали.

Доиста и Шамика је прави мученик.

Кад му времена достаје, оде Соколовићевима, чији син је већ ожењен, па онда Свираку и Полачеку. Код Свирака, особито кад је и госпођа Матилда ту, најбоље се занима. Госпођа Лујза боцка га, да је њу напустио, и да је она знала, да је он тако неодважан, она би њега украла. Госпођа Матилда исто потврђује, и каже му, боље да је женском рођен. Па онда почну га обадве грлити, па се смеју.

— Но ви сте, Herr von Kirić, вечити младожења, ewiger Jud.

— „Гумиласти," ни ви нисте више „кабинетсштик"

Тако живи Шамика.

Многи би помислили, да је Шамика несрећан

човек. Није тако. Шамика је са собом сасвим задовољан.

* * *

Међутим Пера сасвим се упропастио. Нема више ниједног коња, ниједне гуске, ниједног пилета. Сад тек види да је усамљен. Нема више оца, нема матере. Извор је већ исцрпен. И већ је Пера старац. Нема више старе живахности, нема фантазије. Озбиљно лице, изгледа и он већ као философ. Дуг живот, велика школа.

— Сад — вели Пера — да ми је отац жив, љубио би' му руке, молио би' да ми опрости.

И од како је сасвим пропао Пера има пет година, а од како се покајао — пет година. Под старост је дошао к себи. Кад већ ништа није имао, предао је управу свог кућевног добра — што га нема — својој газдарици.

И добра газдарица из ничега створи све, патњом проучена, својим трудом лебац заслужује, а Пера тим постиђен, као старац ради. Дође до малог дућанца, животари, и које год дете дође у дућан, поучава га на добро.

И тај човек је хтео оца обесити!

XXVI.

И Шамика већ „има шесет шкопаца“. Сав бео и ћелав. Већ је претурио шесет. Али он је још стари Шамика. Продаје кућу за кућом, земљу за земљом, путује, купује, сервира даме, свакој обриче да ће је узети, и кад то каже, сам се смеши, и ако не узме мора се удати.

Као добар врачар, свакој је погодио.

И путовао је у ту сврху између У. и Пеште четрдесет година.

Варошки инжињер, његов пријатељ, који је с њим век провео, и живот Шамикин знао, израчунао је, да је Шамика за четрдесет година путујући између У. и Пеште, — даљина само две миље, — у свом жи-

воту толико миља прешао, да је с тим могао као Кук целу земљу нашу унаокруг опутовати, и натраг се вратити. А што је потрошио, и тај трошак би довољно био за то светско путовање.

Шамика се није оженио: Он је био „галантом“. Шамика је сав свој иметак потрошио. Но тај иметак утрошен је у галантне ствари, које су припомогле девојкама да се удаду. Утрошен је у удадбе. Све су срећне, које је његова реч благословила.

Шамика је већ седамдесет година стар. И он је већ искидан човек. Добије одједаред грозницу, лечио се својим Моризоновим пилулама, али му није помогло. За четрнаест дана умре. Укоп леп. Његове несуђенице, њихове кћери и унуци, пратили су га.

Његове питомице иду сваке године о ружичалу на његов гроб, и овенчавају га цвећем, као другог „фрауенлоба“. Он је то и заслужио. Урезали су му на плочи покрај његовог имена: „вечити младожења“.

Није постидно!

ТУМАЧЕЊА

Овде су дата тумачења само неким, обично дужим, изразима туђинским, који су и писани туђинском буквицом:

(стр. 3) Nürnberger Handlung (нем.) — трговина нирнбершке робе (сваковрсних играчака, украсних ситница, музичких и др. забавних прибора).

(стр. 15) illustrissime domine (лат.) — пресветли господине!

(стр. 57) nobilis hungarus (лат.) — племић угарски.

(стр. 86) par plaisir (франц.) — из задовољства.

(стр. 87) Campanile de San Marco (тал.) — торољ, кула звонара (код цркве) Св. Марка.

(стр. 93) dos à dos (франц.) — леђа у леђа.

(стр. 95) Faisan à la Cambaceres (франц.) — фазан (справљен) на начин Камбасера.

(стр. 96) Mein Hers ist Horst der Liebe,
Срце моје гнездо је љубави.
Wie stark pocht mein Herz
Ала ми јако куца срце!

(стр. 147)
Der Todesengel senkt die Fakel nieder,
Und mit ihr erlischit mein armes Sein. — (нем).
Анђео смрти окрену буктињу (живота) наниже,
И с њом се угаси моје јадно биће.

(стр. 152) Ви сте, Herr von Kirić, mein alter Tänzer und Chevalier, müssen Sie mit mir tanzen (нем.) — Ви сте, Господине од Кирић, мој стари играч и кавалер, морате са мном играти.

(стр. 153) Herr von Kirić, jetzt muss ich Sie strafen, weil Sie damals ungeschickt waren (нем.) — Господине Кирићу, сад ћу да Вас казним, што сте оно пре били невешти.

(стр. 154) veni — vidi — vici (лат.) — дођох, видех, победих.